

118410.11

**TÜRKİYE'DE İSTİKRAR PROGRAMLARI
VE GELİR DAĞILIMI ÜZERİNE ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

HaleKESİCİ

Eskişehir - 1996

**T.C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ'**

**TÜRKİYE'DE İSTİKRAR PROGRAMLARI
VE GELİR DAĞILIMI ÜZERİNE
ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hale KESİCİ

Eskişehir-1996 .

ÖZET

Çoğu ülke enflasyon gibi başlıca ekonomik sorunlarını çözmek için istikrar programları uygular. Bu programların diğer amaçları yanında, önemli bir amacı da ülke içerisindeki sosyal gruplar arasındaki gelir eşitsizliklerini azaltmaktır. Bununla birlikte bu programlar uygulandıktan sonra, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin çözüldüğünü söylemek oldukça zordur.

Bu çalışmada istikrar politikalarının gelir dağılımı üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çalışma şu şekilde planlanmıştır:

Birinci bölümde, önce ekonomik bunalımların nedenleri ve göstergeleri, daha sonra bu bunalımları önleyecek istikrar politikaları gözden geçirilmiştir.

İkinci bölümde, Türkiye’de gelir dağılımını etkileyen faktörler incelenmiştir.

Son bölümde ise Türkiye’de uygulanan istikrar politikaları ile bu politikaların gelir dağılımı üzerindeki etkileri incelenmiştir.

ABSTRACT

Many countries undertake the stabilization programs to solve major economic problems such as inflation. Besides the other objectives, these programs are designed to decrease the degree of income inequality among the social groups within the country. However, after the implementation of these programs, It is hard to say that these programs solved the income distribution problem.

In this study, We try to understand the effects of stabilization programs on income distribution. Study planned as follow:

In the first section, first, we review the causes and indicators of economic crises. And then, we present the stabilization policies designed to prevent these crises.

In the second section, We discuss the factors that affect the income distribution in Turkey.

In the last section, We examine the stabilization policies which undertaken in Turkey and their effects on income distribution.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TABLolar SAYFASI.....	IX
GİRİŞ.....	I

I. BÖLÜM

EKONOMİK BUNALIMLAR, İSTİKRAR PROGRAMLARI VE GELİR DAĞILIMI

I. EKONOMİK BUNALIMIN İÇERİĞİ VE GÖSTERGELERİ	1
A - EKONOMİK BUNALIMIN İÇERİĞİ	1
B - EKONOMİK BUNALIMIN GÖSTERGELERİ	2
1- Enflasyon ve Etkileri	2
a- Enflasyonun Gelir Dağılımına Etkisi	5
b- Enflasyonun Yatırımlar Üzerindeki Etkisi	6
c- Enflasyonun Dış Ticarete Etkisi	7
2- İşsizlik	8
3- Dış Ödeme Güçlüğü	9
II- EKONOMİK BUNALIMLAR SONUCU ALINAN İSTİKRAR PROGRAMLARI	10
A- ORTODOKS İSTİKRAR PROGRAMI	10
B- HETEREDOKS İSTİKRAR PROGRAMI	11
C- ÇAPA (ANCHOR) İSTİKRAR PROGRAMI	12
D- ANİ (ŞOK) VE TEDRİCİ (AŞAMALI) POLİTİKALAR	12
1- Ani (Şok) Politikalar	12
2- Tedrici (Aşamalı) Politikalar	12
III. GELİR DAĞILIMININ ANLAMI, TESPİTİ VE ÖLÇÜTLERİ	13
A- GELİR DAĞILIMININ ANLAMI	13
B- GELİR DAĞILIMININ TESPİTİ	15
C- GELİR DAĞILIMININ ÖLÇÜTLERİ	16

	<u>Sayfa</u>
1- Eşitsizliğin Statik Ölçüleri	16
2- Eşitsizliğin Dinamik Ölçütü	18
3- Eşitsizliğin Objektif ve Normatif Ölçütleri	18
a- Objektif Ölçütler	18
aa-Görelî Genişlik	18
bb-Pearson Çarpıklık Katsayısı	19
cc-Görelî Ortalama Mutlak Sapma	19
dd-Varyans	19
ee-Değişme Katsayısı	19
ff-Logaeritmik Standart sapma	20
gg-Gini Katsayısı	20
hh-Kuznets Katsayısı	21
b- Normatif Ölçütler	21
aa- Dalton'un Eşitsizlikler Ölçütü	21
bb-Atkison'un Eşitsizlik Ölçütü	21

II. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

I -TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI	23
A- GELİRİN SEKTÖREL DAĞILIMI	25
B- GELİRİN FONKSİYONEL DAĞILIMI	27
C- KİŞİSEL GELİR DAĞILIMI	31
1- Bölgesel Gelir Dağılımı	31
2- Sosyal Gruplar Arasında Gelir Dağılımı	34
a- İşçiler	34
b- Memurlar	36
c- Kendi Hesabına Çalışanlar ve İşverenler	39
3- Cinsiyetlere Göre Gelir Dağılımı	40
4- Eğitim Düzeylerine Göre Gelir Dağılımı	41

	<u>Sayfa</u>
II. TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	43
A- GELİR DAĞILIMINDA NÜFUS ARTIŞI, İŞSİZLİK VE ENFLASYON ETKİLERİ	43
B- VERGİLENDİRME POLİTİKALIRININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ	46
1- Gelirlerden Alınan Vergilerin Gelir Dağılımına Etkileri	46
2- Vergi Sistemi	48
C- DİĞER FAKTÖRLER	50
1- Fiyatlandırma Politikaları	51
2- Tarımsal Politikalar	52
3- Sosyal Güvenlik Harcamaları	54

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE UYGULANAN İSTİKRAR PROGRAMLARI VE GELİR DAĞILIMI ÜZERİNE ETKİLERİ

I. 1980 ÖNCESİ İSTİKRAR PROGRAMLARI	57
A- 4 AĞUSTOS 1958 İSTİKRAR PROGRAMI	57
1- 1950 Öncesi ve Sonrasında Dış Ticarete Yaşanan Olumsuzluklar ve Alınan Kararlar	57
2- İstikrar Programının Ekonomik Gelişmeye Etkisi	58
3- Toplumsal Yapıda Olan Değişiklikler	60
B- 10 AĞUSTOS 1970 İSTİKRAR PROGRAMI	63
C- 1980 ÖNCESİ İŞGÜCÜ PİYASALARINA İLİŞKİN POLİTİKALAR IŞIĞINDA İSTİHDAM VE GELİR DAĞILIMI	65
II- 24 OCAK 1980 İSTİKRAR PROGRAMI UYGULAMASI VE GELİR DAĞILIMINDA YARATTIĞI ETKİ	68
III- 1980 SONRASI DÖNEMDE GELİR DAĞILIMININ BOZULMASINDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER	71
A- NÜFUS ARTIŞIYLA BİRLİKTE ARTAN REEL ÜCRETLERDEKİ DEĞİŞMELER	71

	<u>Sayfa</u>
B- GELİR POLİTİKALARINDAKİ DEĞİŞMELERİN GELİR DAĞILIMINA ETKİLERİ	73
C- FAİZ HADLERİNİN YÜKSELTİLMESİ	75
D- TÜRKİYE'DEKİ GELİR DAĞILIMININ GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ	76
III- 5 NİSAN KARARLARININ UYGULANMASI VE GELİR DAĞILIMI ÜZERİNDE YARATTIĞI ETKİLER	77
A- 5 NİSAN KARARLARININ ALINIŞ NEDENLERİ	77
B- ALINAN KARARLARDA UYGULANAN STRATEJİ	81
C- PROGRAMIN EKONOMİDE YARATTIĞI ETKİ	82
D- UYGULAMA SONRASI ELDE EDİLEN SONUÇLAR	83
E- GELİR DAĞILIMINDA YARATTIĞI ETKİ	84
SONUÇ	87
YARARLANILAN KAYNAKLAR	88

TABLolar SAYFASI

<u>TABLO NO</u>	<u>TABLO ADI</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 1:	Gelir Araştırmalarında % 20'lik Dağılımlar ve Gini KatsayısıL.....	25
Tablo 2:	GSMH'daki Yapısal Gelişmeler.....	26
Tablo 3:	Gelirin Fonksiyonel Dağılımı 1973.....	28
Tablo 4:	Milli Gelirin Faktör Gelirlerine Göre Dağılımı (%).....	30
Tablo 5:	Coğrafi Bölgelere Göre Hanehalkı ve Gelir Yüzdeleri.....	32
Tablo 6:	Bölgelere göre Hanehalkının Elde Ettiği Gelir Türleri (%).....	33
Tablo 7:	Sendikalı İşçi Sayısı.....	34
Tablo 8:	İşçi Ücretlerindeki Gelişmeler.....	36
Tablo 9:	Kamu Görevlilerinin Aylıklarının Hesaplanmasında Kullanılan Veriler İle Yıllar İtibariyle Gelişim.....	38
Tablo 10:	Faaliyet Kolları Açısından (1994 Ekim).....	39
Tablo 11:	Kişilerin İşteki Durumlarına Göre Elde Ettikleri.....	40
Tablo 12:	Okur-Yazarlık Durumunun Toplam İçindeki Payı.....	42
Tablo 13:	Okur Yazarlığın Toplum İçindeki Oranı.....	42
Tablo 14:	İşsizlik ve İstihdam.....	44
Tablo 15:	Türkiye Genelinde Faktör Gelirlerinin Dağılımı.....	51
Tablo 16:	Sosyal Güvenlik Kurumlarından Aylık Alanlar ve Ödenen Toplam Aylıklar.....	55
Tablo 17:	Nüfus Sayım Yıllarına Göre Nüfus Sayımları Arası Yıllık Artış Hızı ve Yıl Ortası Nüfus Tahmini.....	62
Tablo 18:	Seçilmiş Yıllarda İhracatın İthalatı Karşılama Oranı.....	64
Tablo 19:	Genel Nüfus Sayımlarına Göre Şehir Nüfus Oranları.....	67
Tablo 20:	Yıllara Göre Grevler, Grevlere Katılan İşçi İle Kaybolan İşgücü Sayısı.....	68
Tablo 21:	Vergi Gelirlerinin GSMH'daki Payı, Dolaylı ve Dolaysız Vergiler Arası Dağılımı (%).....	74
Tablo 22:	Dış Ticaret Yıllara Göre İhracat ve İthalat.....	79

GİRİŞ

Ülke Ekonomilerinde ortaya çıkan sorunlar nedeniyle bunalımlar yaşanmaktadır. Sorunlar sosyal kültürel, siyasal nedenlerden kaynaklansa da daima ekonomik boyutu vardır. Ekonomik sorunlar nedeniyle oluşan krizleri çözüm getirmek amacıyla istikrar programları uygulanmaktadır.

İstikrar programları, ekonomilerde ortaya çıkan sorunlara çözüm getirirken, sosyal gruplar arasında da dengeyi sağlayarak, refah düzeyini arttırmayı amaç edinmişlerdir.

Ulusal refah artışında, bu refahın üretime katılanlar arasında dağılımı da önem kazanmıştır. Bu dağılım sosyal, siyasal ve ekonomik bakımdan önem taşımaktadır. Dağılım uygun değilse ulusal refah artışı da olanaksız hale gelebilmektedir.

Bir ülkede gelirin dağılımı, o ülkenin gelişmişlik düzeyi, toplumun sosyal ve idari yapısı hakkında bir fikir verebilmektedir. Nitekim, gelir dağılımının bozuk olduğu ülkelerde, genellikle siyasi yapının da demokratik olmadığı gözlenmektedir. Buna karşılık demokratik toplumlarda oluşturulan özgür grupların faaliyetleri, talepleri denetimleri sonucunda gelirin daha adil dağıldığı ve refah düzeyinin çok yüksek olduğu görülmektedir.

Yukarıda kısaca özetlemeye çalışılan nitelikler gözönünde tutularak, bu çalışmada esas itibariyle istikrar programlarının etkileri gelir dağılımı açısından değerlendirilmektedir.

Birinci bölümde konunun daha iyi anlaşılıp değerlendirilmesi için ekonomik bunalımların zaman içinde oluşumu ile geliştirilen istikrar programları ve gelir dağılımının anlam ve önemi ortaya konularak, ölçütleri incelenmiştir.

İkinci bölümde ise Türkiye’de gelir dağılımı, sektörel, fonksiyonel ve kişisel bazda incelenmekte ve gelir dağılımını nüfus artışı, işsizlik, enflasyon, vergilendirme ile diğer faktörler ele alınmakta ve bu faktörlerin yarattığı etkiler tartışılmaktadır.

Üçüncü bölümde Türkiye ekonomisinin 1980 öncesinde uyguladığı istikrar programları incelenmekte, özellikle 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 tarihinde uygulamaya konulan istikrar programlarının nedenleri, sonuçları ile her iki programın uygulandığı dönemlerde gelir dağılımında ne gibi değişiklikler meydana getirdiği ortaya konulmuştur.

Sonuç bölümünde ise; gelir dağılımının istikrar programlarıyla ilişkisi bir bütün halinde ortaya konularak istikrar programlarının gelir grupları arasında yarattığı etkiler incelenmiştir.

I. BÖLÜM
EKONOMİK BUNALIMLAR, İSTİKRAR PROGRAMLARI
VE GELİR DAĞILIMI

I. EKONOMİK BUNALIMIN İÇERİĞİ VE GÖSTERGELERİ

A - EKONOMİK BUNALIMIN İÇERİĞİ

İktisatçılar oluşan bunalımlara değişik türlerde açıklamalar getirmişlerdir. Bazıları bunalımı, bir veya daha fazla olaya (para, petrol, maliye veya borsa krizlerine, toplumsal etmenlere (sendikalara) veya yabancı ülkelere (üçüncü dünya ülkelerine) bağlanmışlardır. İleri sürülen öteki varsayımlar, büyük iktisadi öğretilerin çerçevesi içinde yer almıştır. Yeni klasik libareller, bunalımı ücretler gibi değişkenlerin katılığına bağlar; Ortodoks Marksizim temsilcileri, bunu; kâr oranlarının düşme eğilimine bağlı yapısal bunalım olarak görmüşlerdir.

Bunalımın kökeninde, iktisadi yapının işleyişinde karşı karşıya geldiği verimlilik sınırları yer alır. Bir dizi haberci işaret, bunalımı önceden bildirir. Krizler (para, maliye, petrol ve borsa krizleri) durumu daha da ağırlaştırır. Bunların bazıları bunalımın sonucundan başka birşey değildir. İktisadi dünyayı oluşturan sütun yapılar bunalımdan etkileri. Ölçülebilen başlıca göstergeler, düşen verimlilik oranları ve art arda yükselen enflasyon ve işsizliktir.¹

Ortaya çıkan her bunalım, bir bütün içinde ele alınmalıdır. Ancak her birinin ortaya çıktıkları tarihsel döneme bağlı, kendine özgü yanları bulunmaktadır.

Dünyada karşılaşılan en çetin sorunlar iktisadi olanlarıdır ve 10 yılda bir değişme

¹ THEMA LAROUSSE, BUGÜNÜN DÜNYASI, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993-1994. s. 346.

göstermektedir. Sözelimi 1930'ların başlıca sorunu, büyük bunalım olarak bilinen işsizlik sorunudur. 1940'ların savaş döneminde sorun çözülmüştür. Bu sefer ülke kaynaklarının, askeri ve sivil ihtiyaçlar arasında nasıl dağıldığı sorunu ortaya çıktı. 1950'lere gelindiğinde enflasyon birçok ülkenin ana problemi olmuştur. 1960'ların ikinci yarısında iktisadi büyüme hızındaki düşüşün önlenmesine çalışmıştır. 1970'lerin sorunu son on yılda on katına çıkan petrol fiyatları ile yüksek oranlı enflasyon ve büyük işsizliğin birlikte görülmesi idi.² 1980'li yıllarda ise sorunlar büyük değişme uğradı. Teknolojik devrim, sermayenin yoğunlaşması ve çok uluslaşması, yeni ürünlerin ortaya çıkmasıyla yeni tüketim biçimleri ortaya çıktı. Ortaya çıkan bu yeni sorunlar en az ötekiler kadar bunalımı körükleyen değişikliklerdir.³

Görüldüğü gibi sorunlar her on yılda bir değişse de her zaman varolmaya devam etmektedir.

Dünyanın tüm ciddi sorunlarının esas itibariyle iktisadi olduğu söylenemez. Siyasal, sosyal, kültürel ve felsefi nedenler de sık sık ağır basar. Ancak herhangi bir sorunun "İktisadi olmayan" açıdan görünüşü bir yana, hemen hemen daima önemli bir iktisadi boyutu vardır. İnsanları savaşa zorlayan krizler genelde iktisadi kökenlidir.

B - EKONOMİK BUNALIMIN GÖSTERGELERİ

Değişen koşullarda farklılıklar görülse de ekonomik bunalımların göstergeleri olarak başlıca üç alan ele alınır.

- 1- Enflasyon ve Etkileri
- 2- İşsizlik
- 3- Dış Ödeme Güçlüğü

1- Enflasyon ve Etkileri

"Enflasyon, fiyatlar genel seviyesinde süreklilik gösteren artışlar olarak tanımlanmaktadır." Ancak her fiyat artışının enflasyon olarak nitelenemeyeceği, fiyat artışlarının ancak ülkeden ülkeye değişen belirli bir oranın üzerine çıkması ve bu durumun az çok bir süreklilik göstermesi halinde enflasyon olarak adlandırılabilceği genel kabul gören bir husustur.⁴

² Richard G. Lihsay.- Peter O. Steiner - Douglas D. Purvis İKTİSAT - 1, 1984. s. 1.

³ Yakup KEPENEK, GELİŞİM, ÜRETİM VE SORUNLARIYLA TÜRKİYE EKONOMİSİ, s. 368, Şubat, 1987

⁴ Harry G. JOHNSON, Essays In Monetary Economics, George Allen and Unwin 1967. s. 104-107.

Ekonomik gelişmenin başlıca göstergelerinden biri olan enflasyon yalnız ekonomik değil toplumsal etkileri nedeniyle bir sorun niteliği taşır.⁵ Enflasyonun neden ileri geldiğini dair birçok görüş olmakla birlikte bu görüşler iki ana grupta toplanabilir. Bunlar, enflasyonu para miktarındaki değişmelere bağlayan “parasalci” görüş ile enflasyon sürecinde ekonomik ve toplumsal yapının önemini vurgulayan “yapısalci” görüşlerdir.

Parasalci görüş enflasyon sürecini ekonomideki sadece akımlar arasındaki ilişkilere bakarak incelemektir. Yapısalci görüş ise özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki enflasyonun temel nedenini ekonomik, kuramsal ve toplumsal yapıdaki dengesizliklerde görmektedir.

Parasal görüşe göre enflasyonun nedeni para arzının artmasıdır. Para arzındaki gelişmelerin, çok hızlı enflasyonların nedeni olarak görmektedirler. Para arzı ile enflasyon arasındaki ilişki uygulamalı araştırmalarla da kolayca desteklenebilmektedir. Ancak aynı ilişkinin, üretimi de dikkate alarak denemesinde, para arzıyla ürün arzı arasında kısa dönemde olumsuz etkilendiği görülmekle ve buradan para arzı - fiyat ilişkilerinin karmaşık olduğu sonucuna varılmaktadır.

Bu görüş, yapısal aksaklıkların, dar boğazların varlığını kabul etmekte ancak bunun nedenini hükümetin iç ve dış piyasaya karışmasına bağlamaktadır. Hükümet ülke içinde fiyat denetimlerini kaldırır, fiyat desteklemelerinden vazgeçer, dış ödemelerde de gerek paranın değişme fiyatını (döviz kurunu) gerekse mal alım satımını serbest bırakırsa enflasyon olmaz⁶ şeklinde açıklamalar getirmişlerdir.

Ayrıca parasal görüşün uzun dönemli istikrar politikası olarak sabit oranda para arzı artışları önermekle, para arzı artışlarının para otoritesi tarafından tamamen otonom şekilde kontrol edilebileceği, yani para arzı artışlarının egzojen olduğu varsayımını içermektedir.

Yapısal görüşün temel savı enflasyonun incelenmesinde, (i) enflasyonist baskıların kaynakları ve (ii) enflasyonun sürdüren mekanizmalar arasında bir ayırım yapılması gerektiğidir. Enflasyonu başlatan temel yapısal bozukluklar ekonomide karşılaşılan değişik esnekliklerdir. Bunlar artan talep karşısında tarımsal üretimin artmaması, sanayinin girdi ve teknoloji bakımından dışa bağımlı olması ve devlet gelirlerinin artışında karşılaşılan dar boğazlardır.

⁵ KEPENEK, s. 368.

⁶ KEPENEK, s. 370.

Az gelişmiş ülkelerde nüfusun büyük bir bölümü düşük gelir elde etmektedir. Bu düşük gelir gruplarında ise gelirin büyük bir bölümü gıda maddelerine harcanmaktadır. Bu nedenle, temelini tarımsal ürünlerin oluşturduğu gıda maddelerinin fiyatlarında başlayan artışlar toplumu geniş ölçüde etkilemekte ve çeşitli gelir grupları arasında bir bölüşüm sorununu başlatabilecek bir potansiyel oluşturmaktadır. Ekonomik kalkınma ve endüstrileşme ile birlikte düşük gelir gruplarının sağladıkları gelir artışları büyük ölçüde gıda maddeleri talebine dönüşmekte ve böylece bu alanda talep baskısı artmaktadır. Gıda maddelerine olan talebin hızla artmasına karşılık tarımsal ürün arzının yeterli esnekliği göstermemesi bu maddelerinin fiyatlarının artmasına neden olmaktadır.

Yapısal enflasyon görüşü, enflasyonu sürdüren unsurlardan bir diğerinin ithal kapasitesinin esneksizliği olduğunu öne sürmüştür. Bu görüş içinde az gelişmiş ülkelerin fiyat istikrarını sağlamada karşılaştıkları çok önemli bir yapısal sorunun ödemeler bilançosunun açık vermesi şeklinde olduğudur.

Devlet gelirlerinin yetersizliği ve buna bağlı olarak meydana gelen bütçe açıkları enflasyonu sürdürücü mekanizmalar içinde yer almaktadır.

Yapısal görüş içinde fiyat artışlarının nedeni yukarıda sözünü ettiğimiz yapısal bozukluklar veya dengesizlikler oluşturmakla birlikte, bu fiyat artışlarını arttırarak ve yaygınlaştırarak enflasyonist bir gelişmeye dönüştüren faktörlere de yer vermektedirler.⁷ Fiyat artışlarını artıran etkenlerin başında kurumsal bozukluklar gelmekte ayrıca az gelişmiş ülkelerin içinde buldukları siyasi istikrarsızlıklar, sermaye piyasasının gelişmemiş olması da diğer bazı etkenlerdir.

Az gelişmiş ülkelerde arz esnekliğinin başlattığı fiyat artışlarının kümülatif ve yaygınlaştırıcı faktörlerle enflasyonist baskıya dönüştüğünü ileri süren yapısal görüş istikrar içinde bu faktörlerin tümünü birden ele alınmasını gerekli görmektedir. Bu nedenle yapısal görüş içinde ekonomik kalkınmaya yönelik politikalar uygulamaya konulup bu yönde başarı elde edilemeden parasal istikrarın ve fiyat istikrarının sağlanacağını inanmaktadır.

Bütün bu açıklamaların ışığında iki yaklaşım arasındaki önemli fark bunların politika önerilerinde görülmektedir. Parasalcı yaklaşım, para sunumunun (arzının) kısılması, sürekli devalüasyonlar ve kamu harcamalarının sınırlandırılması gibi yöntemlerle serbest piyasa koşullarının egemen kılınmasını enflasyonu önlemenin yolu olarak görmektedir.

⁷ Hasan İSLATİNCE, *Moneterist Yaklaşım Çerçevesinde Parasal Gelişme ve Enflasyon*, Eskişehir, 1992. s. 105-108. >

Yapısal görüşe göre ise enflasyonun önlenmesi bu yöntemle olanaklı değildir; girdi, mal ve hizmet piyasalarında var olan yapısal aksaklıklar bu tür bir sonuca ulaşılmasını önler. Enflasyon olgusu “gelişme” sorunuyla doğrudan ilişkilidir. Ekonomik gelişme ve yapısal değişim ekonominin kendi kendine gelişmesini sağlayacak biçimde ve düzeyde olmadıkça enflasyonun kaçınılmaz olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁸ Bu düşünce içinde yapısalcıların istikrar politikaları, enflasyon konusunu aşmakta ve ekonomik büyüme ve kalkınma önerileri ile birleşmektedir.⁹

Enflasyon konusundaki kuramsal ve uygulamalı araştırmaların sonucunda bir nokta kesinlik kazanmaktadır. Enflasyonu özgül ekonomik-toplumsal koşullara, üretim yapılarıyla ilgili noktalara değinmeden açıklama ve önleme olanağı yoktur. Bu nedenle de, enflasyonun etkilerini de incelemek gerekir.

Enflasyonun gelir dağılımı, yatırımlar ve dış ticaretteki etkileri olmak üzere üç grupta toplamak mümkündür.

a- Enflasyonun Gelir Dağılımına Etkisi

Enflasyon, özünde değişik toplum kesimlerinin girdilerinden daha fazla pay alma uğraşının göstergesidir. Mal ve hizmet üretenler, daha fazla kazanç sağlamak amacıyla piyasa koşullarının uygun olduğu oranda fiyatlarını arttırlar. Tarım, sanayi ve hizmet alt kesimlerinde, üretim satış piyasalarının yapıları fiyat arttırma olanaklarını da belirler. Bu durumda kaybedenler fiyatlarını arttırmayanlardır. Bu kesimin başında da salt emeğiyle geçinenler arasında gelirlerini (ücret ve maaşlılar) arttırmayanlar, sabit gelirliler gelir. Bu grubun gelirleri fiyatlar kadar artmıyorsa, ya da fiyat artışlarının belli bir zaman aralığıyla izliyorsa, sonuçta gelir bölüşümünden daha az pay almaları kaçınılmazdır.¹⁰

Ekonomide fiyatların artması sabit gelirlilerin aleyhinedir. Genel olarak ücret, maaş, faiz ve kira gelirleriyle geçinenler bu gruba girerler.¹¹

Gerçek ücretlerin azalması, ulusal gelirin büyüme hızında aynı oranda bir azalma olmadan görülebilmektedir. Daha açık bir deyimle ekonomik bunalımın en ağır yükünü ücretliler çekmekte, ulusal gelirin büyüme hızı son yıllarda olduğu gibi yılda % 2-3 gibi

⁸ KEPENEK, s. 371.

⁹ ISLATICE, s. 115.

¹⁰ KEPENEK, s. 371.

¹¹ A.Ü. Açık Öğretim Fakültesi - İKTİSADİ ANALİZ, ÜNİTE 2, FASİKÜL 14-28, s. 439
Eskişehir - EKİM 1992.

bir düzeye düştüğünde gerçek ücretliler çok daha büyük bir ölçüde azalmaktadır. Oysa normal koşullarda gerçek ücretlerin bu durumda azalmaması, en azından eksi düzeyini korumayı gerektirdi. Önceki deneyimin de gösterdiği gibi gerçek ücretlerin azalması, yalnız bir ekonomik bunalımın sorunu değil aynı zamanda bir toplumsal - siyasal gelişmişlik sorunudur.

Sonuç olarak, ekonominin en önemli sorunlarından biri de sürekli fiyat artışlarıdır; ve bunun sonucu olarak son yıllarda gerçek ücretler azalmıştır. Enflasyon dar ve sabit gelirler için ağır bir dolaylı vergi niteliğinde olduğu ancak bir verginin kamu gelirlerini değil ticari ve spekülâtif kazançları arttığı ve kaynakların üretken alanlara girmesini engellediği bilinen gerçeklerdir. Gerçek ücretlerin azalması iç talebi azaltacağından buna dayalı üretimi olumsuz yönde etkiler.

Enflasyon sonucu ücret ve maaşla gecenlerin alım gücünün azalması mal ve hizmetleri yerli talebi azaltır. Bu süreçte geniş kitlelerin kullandığı mal ve hizmet üretiminin azaltırken, yüksek gelirli kesimlerin talebine konu olan "lüks" tüketim maddelerinin talebi artar. Yatırımların ve üretimin talebe göre belirlendiği durumlarda enflasyon, üretim yapısının, bu doğrultuda değişimine yol açacaktır.¹²

b- Enflasyonun Yatırımlar Üzerindeki Etkisi

Enflasyonun diğer bir etkisi yatırılabılır kaynakların kullanımında görülmektedir. İlk olarak, yatırımlarla fiyat artışları arasında ters ilişki bulunmaktadır. Belli bir düzeyin üzerinde fiyatlar arttığında yatırımların azaldığı gözlenmiştir. İkinci olarak, yatırımların azalması eğilimi, tarım ve sanayi gibi temel üretim kesimlerinde diğer alt sektörlerden daha fazladır. Yatırımların azalma eğilimi, tarım ve sanayide daha önce başlamakta, bunları fiyat artışlarına bağlı olarak ulaştırma, konut gibi özel sermaye yatırımlarının yoğun olduğu hizmet kesimleri izlemektedir. Yatırımlar kamu-özel ayırımı çerçevesinde incelendiğinde, özel yatırımların, niteliği gereği fiyat artışlarına daha duyarlı olduğu sonucu çıkmaktadır. Sonuç olarak enflasyonun belli bir oranın üstünde olmasının yatırılabılır kaynakların üretim-dışı alanlarda kullanılmasına yol açtığı açıktır.

Belirtilen yatırımlar-fiyat artışları ilişkisi kuşkusuz, enflasyon sonucu, kısa dönem kârlarının üretim-dışı alanlarda artışından kaynaklanmaktadır. Enflasyon sürecinde, taşınır-taşınmaz mal alım satımı daha kârlı bir duruma geldiğinden kaynaklar daha çok bu alanda kullanılır. Ancak, yatırım azalmalarını, yalnız enflasyona bağlamak olanağı yoktur.

¹² KEPENEK, s. 372.

İç ve dış piyasada beliren aksamalar, özellikle, enerji makine ve hammadde dış alımı dar boğazları yatırımların azalmasında etkili olmuştur. Bununla birlikte temel belirleyici etmenin üretim-dışı faaliyetlerindeki yüksek kâr olanakları olduğu açıktır.¹³

Özetle enflasyon dönemlerinde arsa, konut, altın vb. servet şekillerine olan talep yükselecektir. Bunun sonucu olarak bu tür servet öğelerinin fiyatları, diğer mal ve hizmetlerin fiyatlarından daha hızlı artar. Dolayısıyla bu tür mallar en kolay değil, aynı zamanda en kârlı yatırım şekline dönüştüklerinden normal olarak verimli alanlara gidelibecek tasarruflar da bu spekülatif alanlara yönelebilir. Gerçi bu sırada endüstriyel yatırımlar da kârlıdır. Ancak bu kârlılık ötekilerin yanında önemsiz kalır. Çünkü, satışlar her seferinde daha yüksek fiyatlarda yapılacaksa da, hammadde fiyatları da her alanda artacağı için kârlılık azalacaktır. Enflasyon döneminde eldeki işletme sermayesinin bir mala, bir paraya dönüştürülerek işletilmesi, enflasyondan daha büyük ölçüde yararlanmayı önleyebilir.

İşte yukarıdaki nedenlerle, bireysel tasarruflar milli ekonomi için hiçbir yararı olmayan altın, gayrimenkul gibi servet şekillerine dönüşür. Öte yandan sürekli fiyat artışları, her yatırımı kârlı kıldığı için normal koşullarda yatırım yapılmayacak alanlara da yatırım yapılır. Son olarak bireyler uzun dönemli yatırımlardan kaçınarak kendileri için daha emin kısa vadeli projelere yönelmeye tercih edebilirler.¹⁴

c- Enflasyonun Dış Ticarete Etkisi

Kambiyo kontrolünün söz konusu olduğu ülkelerde, enflasyon dönemlerinde bazen yanlış bir politika sonucu döviz kurları sabit tutulabilir. Bu yapıldığında yabancı ülkelerde üretilen malların fiyatları büyük ölçüde değişmezken, ülke içinde üretilen malların fiyatları sürekli artacağından, ihracat frenlenirken, ithalat özendirilir. Bu yapay döviz fiyatları değiştirilmezse, sonunda dış ödemeler bilançosunun sürekli açık vermesi ülkenin döviz birikimlerini kurutur ve dış ticaret olanaksız hale gelir. Bu ise ülke parasını yabancı paralara göre değerinin büyük ölçüde değişmesi anlamına gelen büyük devalüasyonlarla noktalanır. Büyük devalüasyonların ayrıca enflasyon etkileri olabilir.

Döviz kurunun sabit tutularak enflasyonu düşürmeyi amaçlayan istikrar programları uygulamaya konulsa da başarılı sonuçlar alınamamıştır. Çünkü döviz kurlarına dayalı istikrar programında bütçesel destek temeldir. Fakat bütçe desteği olmaksızın ve para

¹³ KEPENEK, s. 374.

¹⁴ ÖZKAZANÇ, s.440.

talebindeki artışa bağlı olarak sermaye girişleri teşviki ile enflasyonda ilk andüşmeler görülmüşse de sermaye girişleri ve uluslararası rezervlerde bir artış olmaksızın döviz kurunun sabit tutulması ödemeler bilançosunun açık vermesinin neden olmuş ve döviz kuruna dayalı istikrar programları başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹⁵

2- İşsizlik

Bir ekonomide çalışabilir nüfusa dahil bireyler içinde o ekonomideki cari ücret düzeyinde çalışmak isteyip de iş bulamayanlar işsizliği temsil ederler.¹⁶

İşsizlik ekonominin süreklilik kazanan ve bunalımla birlikte giderek ağırlaşan temel sorunlarından birisidir.

Ekonomik sistemin sonu gelmez bir eleştirisinin dayanağı olan, üretim anarşisinin bir sonucu, yoksulluğun bir ifadesi kabul edilen işsizlik, ekonomik olduğu kadar siyasi bir tartışmanın da temel konularından biridir.

İşsizlik karmaşık bir nedenler kümesine dayanır: Özellikle nüfus artışı, verimlilikte kazanç endişesi, toplam talep seviyesi gibi. İşsizliği açıklamak gidermekten kolaydır. Üstelik işsizlik, buna maruz kalanlar için dayanılması zordur bir durumdur.¹⁷

İşbulma toplumsal yaşamın varlık nedenidir. Toplumsal yaşam, bireylerin yeteneklerine ve becerilerine en uygun biçimde üretim sürecine katılmalarıyla, sağlıklı gelişebilir. Toplumsal gelişmede, insangücünün en etkin biçimde değerlendirilmesi, bireysel olduğu kadar belki de ondan da çok toplumsal bir sorundur. Bu nedenle sağlık ve eğitim gibi, çalışmada da günümüzde, bir "hak" özelliği kazanmıştır. Toplumsal yapının savsaklanamaz, tartışılmaz işlevi, iş isteyen bireylerine niteliklerine uygun iş sağlamaktır.

Bu nedenlerle, işbulma ve işsizlik çağdaş toplumun en temel sorunlarıdır. Ekonominin başarı göstergesi, bu ölçüte göre, işsizlik oranına göre belirlenir. Gelişmiş kapitalist ekonomilerde, işsizlik oranı, fiyat göstergelerinden daha önemli bir konudur. İşsizlik oranı yükselirse, ekonomi bunalıma sürükleniyor anlamı çıkar. Ekonomik politikalar, programlar, işsizlik çözümüne öncelik verir.¹⁸

¹⁵ İlker, PARASIZ, **Kriz Ekonomisi Hiperenflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları**, Bursa, 1995 s. 39.

¹⁶ Anadolu Üniversitesi AÖF, **İKTİSADA GİRİŞ, 2. FASİKÜL, ÜNİTE 15-28** s. 425.

¹⁷ Thema Larousse, s. 372.

¹⁸ KEPENEK, s. 427.

Ekonomik bunalım içinde olan gelişmekte olan ülkelerde ve dış ödeme güçlüğüne aksine iş bulma sorunlarına yönelik ayrı politikalar da oluşturulmadığı bir gerçektir. Bu gibi ülkelerde işsizlik bir sorun olarak ele alınmamakta ve bunalımla ilgili çözüm önerileri geliştirmemektedirler. Ekonomik gelişmelerin de iş bulma olanaklarının daralması önemli kesinti yaratmakta ve sürekli bunalımlarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

3- Dış Ödeme Güçlüğü

Ekonomilerin içinde bulunduğu bunalımların en belirgin göstergesi dış ödeme güçlüğüdür. Dış ödeme güçlüğü, ülkelerin dış borç yükünün sürekli artmasından kaynaklanmaktadır.

Bir ülkenin dış borç artış nedenlerinin başında ödemeler bilançosundaki cari işlemler hesabının açık vermesi gelir. Cari işlemlerin açık vermesi iç tasarrufların yeterli olmamasından yani kamu harcamalarının gelirlerinden fazla olmasından kaynaklanmaktadır.

Dış borç konusunda diğer önemli bir gerçek ise, borç tuzağı denilen ve uzun dönemli borç alan ülkelerin aleyhine gelişen bir durum görülmesidir. Bu da düzenli olarak her yıl borçlanan ülkenin, bir süre sonra faizleri ana parayı geçmektedir. Yeni alınan borçların eski alınan borçların ana parasını ödemesine yetmediğinden ülke dar boğaza girerek, borç tuzağına yakalanmaktadır.

Ayrıca dünya ekonomisinde, 1973 ve 1979 yıllarında meydana gelen petrol fiyatlarında artış nedeniyle (birinci ve ikinci petrol şokları) petrol ithal eden gelişme yolunda olan ülkeleri çok önemli dış açıklarla karşılaşmalarla neden olmuş ve borçlarını ödeyemez duruma düşmüştür.

1980'li yılların başından bu yana gelişme yolunda olan üçüncü dünya ülkelerinin hemen hemen yarıya yakın kısmı, önemli sayılan dış ödeme sorunlarıyla karşılaşmışlardır. Bu sorunların ortaya çıkmasında iki önemli sebep vardır. Bunlar, ülke ekonomilerinin yapısal zayıflığı ve borçlu ülkelerin izledikleri başarısız ekonomi politikalarıdır. Bunlara ek olarak dünya ekonomisinde görülen durgunluk, reel faiz oranlarında meydana gelen artış, yeni ticari borçları bulmada zorluklar gelişme yolunda olan ülkelerin dış ödeme güçlükleriyle karşılaşmalarında etkili olmuştur.¹⁹

¹⁹ Rıdvan KARLUK, Uluslararası Ekonomi Teorisi, Uygulama, Sistem, Kavramlar, 1984, s. 259.

II- EKONOMİK BUNALIMLAR SONUCU ALINAN İSTİKRAR PROGRAMLARI

Zaman içinde ülke ekonomilerinde meydana gelen gelişmelere bağlantılı olarak ortaya çıkan bunalımlar, istikrar programları ile giderilmeye çalışılır. İstikrar programları istenmeden uygulanan fakat ülke ekonomilerinin esenliği için gerekli olan programlardır.²⁰ Eğer programlar zamanında uygulanmaz ise daha büyük bunalımlara girmek kaçınılmaz olmakta ve gelecekte daha köklü ve maliyetli önlemlerin alınmasını gerektirebilmektedir.

Farklılık göstermekle birlikte istikrar programlarını, uygulamaya yönelten temel neden, hızlanan enflasyon sonucu finansal piyasalarda ve reel kesimde yaşanan ciddi boyuttaki dengesizliklerdir.

Toplumda çok derin izler bırakan, toplumu temelinden sarsan enflasyonun izlerini silebilmek ve yeniden ortaya çıkmasını önlemek, bu programları sabırla uygulamakla sağlanabilmektedir.

Asıl amacı, enflasyonu düşürmeye yönelik programlar, bir yandan ortodoks, hederedoks ve çapa olarak, diğer yandan da ani (şok) ve tedrici (grudua) politikalar olmak üzere iki şekilde sınıflamak mümkündür.

A- ORTODOKS İSTİKRAR PROGRAMI

Ortodoks politikalarda, başta mali ve parasal dengesizlikler olmak üzere, ekonomide fazla talep yaratan dengesizliklerin giderilmesi ön plandadır. Fazla talebin giderilmesi büyüme ve istihdam açısından büyük maliyetler getireceğinden, bu maliyetlerin azaltılabilmesi için ve istikrar programının kredibilitisini arttırabilmek yönünden dış destek başarıda yardımcı olmaktadır.²¹

Ortodoks istikrar politikaları genellikle IMF desteklemektedir. Dünyadaki ortodoks istikrar politikalarının başarısızlıkla sonuçlandığı ve sosyal ve politik karışıklıklara neden olduğu iddia edilmemektedir. Birçok ortodoks istikrar politikalarının yürütülmesinde askeri

²⁰ Fahrettin YAĞLI, Türkiye Ekonomisi İçin Ekonometrik Bir Model Çalışması, İstanbul, 1982, s. 28.

²¹ Ercan UYGUR, "Enflasyonun Aktörleri, Faktörleri ve Anti Enflasyonist Politikalar", İktisat İşletme ve Finans, Mali ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Aylık Yayın. Sayı. 91. Yıl: 9 EKİM 1993. s. 23.

mudahalelere tanık olunmuştur ve programın yürülmesi bürokratik-otoriter-askeri çizgide gerçekleştirilmiştir. Bunun başlıca nedeni ortodoks istikrar politikalarının reel ücretlerde düşüşü, yükün büyük ölçüde ücretliler ve küçük işletmeler üzerine bindiği sert talep yönetimini, toplam talepte düşüşü ve endüstride ve GSMH'da daralmayı içermesidir. Kuşkusuz bütün bu politikaların aynı anda yürütülmesi normal demokratik koşulları zorlamaktadır. Öte yandan gelişmekte olan ülkelerde normal demokratik koşullarda hükümetler yapısal ve mali reformlardan kaçınmaktadır. Bu da oy kaygıları önemli rol oynamaktadır.²²

B- HETEREDOKS İSTİKRAR PROGRAMI

Heteredoks istikrar programları özellikle bekleyişlerin nispeten istikrarlı ve riskli yüksek sürekli ya da kronik enflasyon durumları için uygundur. Buna karşılık hiperenflasyonlar için uygun değildir.

Heterodoks istikrar paketinde genellikle bir toplumsal anlaşma çerçevesinde fiyatların veya fiyat artışlarının (burada fiyatlar seti içinde ücret ve döviz kuru dahil tüm fiyatlar yer almaktadır) en azından bir bölümünün dondurulması sözkonusudur. Fiyatların sabitleştirilmesi ile ekonomide ortaya çıkabilecek dengesizlikleri giderebilmek için ve istikrar programının kredibilitisini arttırabilmek yönünde dış destek önemli olmaktadır. Uygulamalar gösteriyor ki, heteredoks politikaların başarısı için mali ve parasal dengesizliklerin giderilmesi de gerekli bir koşuldur. Diğer bir deyişle, başarı için fiyat sabitleştirilmesi yeterli olmamaktadır.²³

Fiyat dondurulması ekonomide karaborsanın, arz kıtlıklarının oluşmasına, gömülemeler ve bunların içerdiği ekonomik maliyetleri çağrışım yapmaktadır. Heteredoks şok politikaların taraftarları bu maliyetlerin sıkı para politikası ve talep yönetimi şeklindeki frenin neden olacağı üretim ve istihdamdaki reel kayıptan daha az maliyetli olduğunu iddia etmektedir.

Heteredoks şok politikaları, sıkı maliye politikası içerir. Sıkı maliye politikası ve bütçe disiplinli heteredoks politikaların olmazsa olmaz politikasıdır. Ancak gelişmekte olan ülkelerin hükümetleri sıkı maliye politikalarını izlemekte üzerinde harcamalarını genişletmesi çok sıkı baskılar olmaktadır.²⁴

²² PARASIZ, s. 33.

²³ UYGUR, s. 23.

²⁴ PARASIZ, s. 40-41.

C- ÇAPA (ANCHOR) İSTİKRAR PROGRAMI

Ekonomik sistemdeki nominal değişkenlerin belirlenmesinde gerekli bir koşul, bu değişkenlerden birisinin değerinin dışsal olarak belirlenip sabitleştirilmesidir. Buna çapa (anchor) politikası da denilmektedir. Bu konuda en ünlü analitik yöntem para miktarının serbestleştirilmesidir. Bununla birlikte altın standartının geçerli olduğu bir ülkede nominal para miktarı madeni para alım mekanizması tarafından içsel bir değişken olduğundan çapa olarak döviz kuru seçilmekte ve sabitleştirilmektedir. Uygulamada başarı kazanmış bir çok istikrar çapasının gerisinde sabitleştirilmiş döviz kuru politikasının izlediğini görüyoruz. Bu politika özellikle enflasyonun hüküm sürdüğü durumlarda daha çok önem kazanır.

Enflasyonun hızla düşmesinin başarılı olması için sabit döviz kuru stratejisi fiyat kontrollerinin yardımıyla da yakından ilgilidir. Bu sırada fiyat dondurmasına gidilmişse, bağımsız ve aktif döviz kuru politikası desteklenemez.²⁵

D- ANİ (ŞÖK) VE TEDRİCİ (AŞAMALI) POLİTİKALAR

İstikrar paketlerini, politikaların uygulanmasında ve sonuç alma bakımından zaman ufkuna göre şok paketler ve tedrici paketler olarak da ayırmak mümkündür.

1- Ani (Şok) Politikalar

Şok paketlerde hızlı ve keskin politika dönüşleri vardır ve enflasyonun hızla düşürülmesi hedeflenmiştir.

Enflasyon oranının belli eşikleri aştığı ve hiperenflasyonun artık görüldüğü istikrar paketini uygulayacak olan iktidardaki hükümetlerin kredibilitesinin çok düşük olduğu ekonomilerde, şok politikalar uygulamanın doğru olacağı savunulmaktadır.

Ancak böyle bir uygulamanın maliyeti de riski de yüksektir. Şok paketin başarısı için (i) Şoktan sonra çok hızlı bir kredibilite yükselmesi olmalıdır. Bu tür uygulamada başarı için fazla beklemeye zaman yoktur. (ii) Vergi artışının ve harcama kısıtısının çok yüksek oranlarda ve az bir zamanla gerçekleşmesi zorunludur. (iii) Başarısızlık durumunda ödenecek fiyat, enflasyonun bir sıçrama daha yapmasını da içerecek şekilde, çok yüksektir.

²⁵ PARASIZ, s. 60-62.

2- Tedrici (Aşamalı) Politikalar

Tedrici paketlerde önceden açıklanan ancak kesin ve hızlı olmayan politika düzenlemeleri vardır ve enflasyonu düşürme süreci, ara hedefler konularak zamana yayılmıştır.

Belli bir kredilibite düzeyinin olduğu hükümetler ve hiper-enflasyon eşliğinin aşılmadığı ortamlar için istikrarın zamana yayılarak yumuşak bir inişle uygulanması daha çok savunulmaktadır (Örneğin, Cukierman ve Liviattan 1990). Kredilibite düşmesinin zaman içinde ve yavaş yavaş oluştuğu dikkate alınır, kredibilite yükselme çabasının, zamana yayıldığında, daha kolay ve daha ucuz maliyetli olduğu savunulabilir.

Ancak bu tür uygulamada istikrarın sonuçları belli bir süre sonra alınmaya başlanacağından, istikrarın uzunca bir süre tavizsiz uygulanabilmesi gerekir. Özel kesim, enflasyonun düştüğünü gördükçe enflasyon bekleyişleri düşecektir. Bu sürecin de elbette riski vardır; istikrar konusunda spekülasyon değerlendirmelere ortam hazırlayabilir.²⁶

III. GELİR DAĞILIMININ ANLAMI, TESPİTİ VE ÖLÇÜTLERİ

A- GELİR DAĞILIMININ ANLAMI

Genel olarak bir ülkede veya toplumda belirli dönemler için yaratılan gelirin, bireyler (veya aileler) veya üretim faktörleri arasında bölüşülmesi olayına GELİR DAĞILIMI denir. Gelir dağılımı genel olarak gelirin oluşumu ile birlikte gerçekleşir. Yani, üretimle birlikte yaratılan gelirin aynı zamanda bölüşümü de söz konusudur. Bununla birlikte önce yaratılıp, daha sonra bir otorite tarafından dağıtılması da mümkündür. Örneğin aile düzeyinde gelir, önce yatırım, daha sonra da aile reisi tarafından gelirin dağılımı yapılır. Ne var ki en yaygın ve geçerli dağılım şekli üretimle birlikte bölüşümün gerçekleştiği şeklidir. Burada bir noktayı özellikle belirtmek gerekir. O da, bir bölüşümün mal olarak değil, parasal olarak yapılmasıdır.²⁷

Gelir dağılımı ve bölüşümün ilişkileri, bir takım iktisadi ve sosyal sorunlar gibi sadece bilim adamlarının ve teorisyenlerin ilgilerini çeken konulardan değildir; insanlık tarihinin en eski çağlarından beri çeşitli türde ortaya çıkmış, sadece filozofların değil,

²⁶ UYGUR, s. 24.

²⁷ A.Ü. Açık Öğretim Fakültesi İKTİSADA GİRİŞ, 2. Fasikül, Ünite 15-28 s. 412-413.
ŞUBAT-1995

ideologlarından din adamlarına kadar toplumsal adaleti düşünen her kafada yer etmiş olan sosyal adalet ve eşitlik kavramlarıyla yakından ilgilidir.²⁸

Gelir dağılımı ve adaletsizliği konusunda ilk görüşler klasik iktisatçılar tarafından öne sürülmüştür. Klasik ekonominin kurucularından Adam Smith, Davit Ricardo ve Karl Marx gelir dağılımı (Sosyol ürünün bölüşümü) konusunda önemli gözlem ve öngörülerde bulunmuşlardır. Örneğin Karl Marx'a göre fakirler giderek daha fakir, zenginler giderek daha zengin olmaktadır. Oysa neoklasik iktisatçı olarak bilinen Alfred Marshall'a göre zenginler giderek daha fakir olurken, fakirler giderek daha zengin olmaktadır. Son olarak İtalyan ekonomist Wilfredo Pareto tarafından kabul edilen görüşe göre gelir dağılımı muhtemelen insan kavrayışının ötesinde ve belki de insan etkisinden uzak bir sosyal sabittir. Bütün bu görüşler bugün az veya çok geçerli olabilir. Ancak şurası bir gerçektir ki birçok ülkede yoksulluğa karşı kamu politikaları ve kadının iş gücüne katılması olgularıyla birlikte gelir dağılımı adaletinde gözle görülebilir iyileşmeler gerçekleşmektedir.²⁹

Gelir dağılımı üzerindeki bilgiler, çeşitli sosyal sistemlerin ve siyasi kadroların sosyal adalet ve eşitlik kıstaslarına göre değerlendirilmesi imkanını sağlayarak toplumlara yön vermekte önemli rol oynar.

Bir ülkede gelir dağılımı o ülkenin gelişmişlik düzeyi, toplumun sosyal ve idari yapısı hakkında bir fikir verebilmektedir. Nitekim, gelir dağılımının bozuk olduğu ülkelerde, genellikle siyasi yapının da demokratik olmadığı gözlenmektedir. Buna karşılık demokratik toplumlarda, oluşturulan özgül grupların faaliyetleri, talepleri, denetim sonucunda gelirin daha adil dağıldığı görülmektedir.³⁰

Bu nedenle gelir dağılımı ülkeler açısından önem taşımaktadır. Günümüzde iktisatçılar, politikaçılar ve düşünürler toplumda iktisaden zayıf grupların hayat seviyelerini yükseltmek ve gelir farklarını azaltmak için birleşmekte ve bu yönde çalışmalarına ağırlık vermektedirler.

Gelir dağılımı, farklı biçimlerde incelenmektedir. Bunlar; Fiziksel, coğrafi,

²⁸ İsmail KARAMAN, "Dünya da ve Türkiye'de Gelir Dağılımı" Yeni Türkiye Dergisi Eylül-Ekim-1995, Yıl: 1, Sayı: 6 s. 154.

²⁹ DPT Müsteşarlığı, **GELİR DAĞILIMI VE POLİTİKALARI ÖZEL İHTİSAS RAPORU**, Yayın No: DPT: 2370-DİK: 436, Aralık-1994- s. 1-2.

³⁰ Sami GÜÇLÜ, - Mahmit BİLEN, "1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımından Meydana Gelen Değişmeler ve Bu Değişmeler Üzerinde Etkiler Olan Sebebler" Yeni Türkiye Dergisi 1995. Sayı: 6. s. 160.

bölgesel, mesleki, irki, uluslararası, sektörel, kişisel ve fonksiyonel dağılımlar olarak sıralanabilir.

Ancak gelir dağılımının en yaygın olarak bilinen ve kullanılan türleri kişisel ve fonksiyonel gelir dağılımıdır.

Yaratılan gelirin bireyler, aileler veya tüketici birimler arasındaki dağılımına, **kişisel gelir dağılımı** adı verilir. Kişisel gelir dağılımı ile gelirin veya refahın ölçülmesine çalışılır. Kişisel gelir dağılımı ile toplumda farklı gruplar arasındaki dağılımı incelenir. Bunun için bireyler belirli gelir düzeylerine göre gruplandırılır. Kişisel gelir dağılımı, bir toplumdaki gelir eşitsizliklerinin bir göstergesi olmaktadır.

Üretim faktörlerinin üretimden aldıkları paylara **fonksiyonel gelir dağılımı** denir. Başka bir deyişle, fonksiyonel gelir dağılımı çeşitli üretim faktörleri sahiplerinin üretimdeki fonksiyonlarına, paylarına oranla, üretimden aldıkları payların dağılımını belirlemektedir.³¹

B- GELİR DAĞILIMININ TESPİTİ

Bu konuda iki ana yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, ülkedeki gelir dağılımını tespiti için önce ülkede bulunan aileleri temsil eden sondaj usulü ile seçilmiş örnek aileleri incelemeye tabi tutulmasıdır. Bu örnek ailelerin harcama ve tasarrufları ile ikisinin toplamını teşkil eden geliri tesbit edilir. Örnekteki bu durum genelleştirilerek gelir dağılımı hakkında bilgi edilmeye çalışılır.

İkincisi ise, gelişmiş ülkelerde görülmektedir. Bu konuya ait istatistiklerin gelişmiş ülkelerde kaide olarak gelir vergisi kayıtlarına dayanmaktadır. Ancak bazı gelirlerin vergiden muaf olması, vergi dairelerinde beyan edilenlerin küçültülmesi gibi sebepler dolayısıyla bu kayıtlar olduğu gibi esas alınamaz. Bazı düzeltmelere gidilerek tesbit edilir.

Diğer taraftan, makro seviyedeki verilerin değerlendirilmesi yolu ile bazı bilgi edinme veya kontrol çalışması yapılması ile bulunan rakamların geçerliliği test edilerek, sonuçlara ulaşılır.

Gelir dağılımı istatistikleri genellikle tek kişi yerine aileler birim kabul edilmek suretiyle tertip edilir. Yahut, üye sayıları da bazı bakımdan aldatıcı olabileceğinden, dağılım hem teklere hem de ailelere göre gösterilir. Bu durumda ailelere ait beyannameleri, bir araya getirmek veya türlü gelir dilimlerinde ailelerde ortalama kaç üyenin ne kadar

³¹ AÖF, İKTİSADA GİRİŞ, s. 414.

olduğu hakkında bilgi toplayarak vergi kayıplarındaki doneleri buna göre ayarlamak icap eder. Bu işleri verginin kavramadığı gelirlerin miktarı ve dağılımları ile beyanlardaki kaçak nispeti hakkında tahminlerin sonucuna göre donelerde yapılması gereken eklemeler de yapılır.

Gelir vergisi kayıtlarına dayanmayıp, sondajla seçilen ailelerin durumunu bütün memlekete teşkil etmek suretiyle tertip edilen istatistikler ise, önceki usuldaki noksanlıklardan başka bir de sondaj hatalarının etkisinde kalmaktadır.

Gelir dağılımlarının tespitinde kullanılan yaklaşımlar değişik olmakla birlikte gelirden nüfusun belli bir oranını aldığı pay pratik ve uluslararası kuruluşlarca kullanılan bir yaklaşım Şekli olmaktadır. Bu pay genellikle her yüzde yirmilik kısmının milli gelirden aldığı kısım olarak belirlenmektedir.³²

C- GELİR DAĞILIMININ ÖLÇÜTLERİ

Ekonomi tarihinde gelir dağılımlarını ölçmeye yarayan çeşitli ölçütler geliştirilmiştir. Başlangıçta fonksiyonel gelir dağılımları dikkate alınmış ücret, kira ve krlar arasındaki farklar için istatistiksel çalışmalar yapılmıştır. Parate ile birlikte gelirin ölçek dağılımları dikkate alınmıştır.

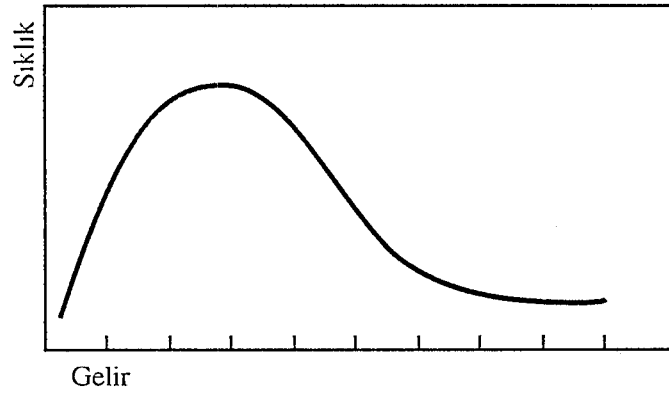
Aşağıda çeşitli kriterlere göre ölçütler dörde ayrılmıştır. Eşitlilik ltleri, statik, dinamik, objektif ve normatif ölçütler olarak sınıflandırılmıştır.

Statik ltler de gelir dağılımlarının oranlarının grafiksel gösterimi dinamik ölçütlerde ise, matris cebri kullanılmaktadır. Objektif ltler gelir dağılımlarının aritmetik ve geometrik ifadesidir. Normatif ltler ise gelir dağılımlarına ek olarak fayda fonksiyonunu hesabı katılmaktadır.

1- Eşitliliğin Statik lleri

Gelir dağılımlarında eşitlilik grafiksel olarak iki yolla gösterilir. Birincisi dağılımların sıklık fonksiyonunun basitçe grafiğini çizmektir. Yatay eksen de parasal birimlerle gelir ve dikey eksen de bu gelirdeki kitlenin (nüfusun) yüzde sıklığı (göreli sıklığı) yer alır. Bütün sıklık fonksiyonlarında olduğu gibi, eğri altındaki alan bire eşit olmak zorundadır. Bu tipik gelir dağılımlarının sıklık eğrisi Şekil 1’de grldğu gibidir.

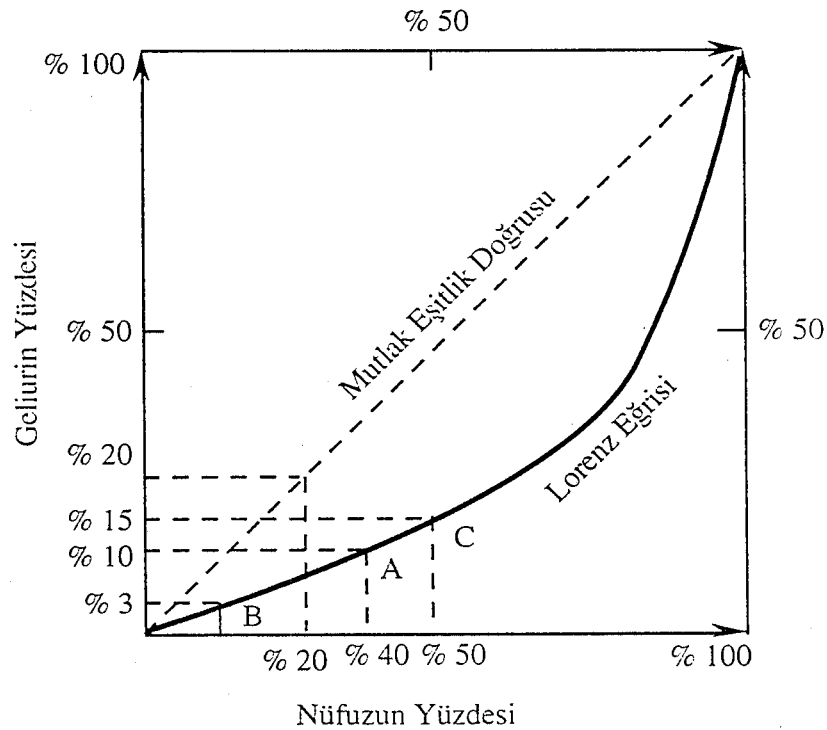
³² KARAMAN, Yeni Türkiye Dergisi, s. 155-156.

Şekil 1. Gelir Dağılımı Sıklık Eğrisi

Gelir dağılımı verilerini göstermenin ikinci genel yolu Lorenz eğrisinin çizimidir. Varsayalım ki bir kişi, bir hanehalkları özelliğine sahiptir. Veriler önce gelirin artan bir sırasına konur ve sonra birikimlendirilir. Sonra bunlar oranlaştırılır ve noktalanır. Sonuç bir Lorenz eğrisidir. Verilen bir nokta grubun toplam birikimli gelirin hangi yüzdesini (dikey eksen) toplam kitlenin (nüfusun) hangi belli yüzdesi tarafından (yatay eksen) alındığını gösterir. Bu Lorenz eğrisi eğrisi örneği Şekil 2'de gösterilmiştir.

Eğer herkes aynı gelire sahip olsaydı (kitlenin % 10'u toplam gelirin toplam gelirin % 10'unu alır ve bu şekilde devam eder) Lorenz eğrisi 45° lik bir doğru ile gösterilirdi. Dağılımı ne kadar eşitsizse Lorenz eğrisi 45° lik diagonal doğrudan o denli uzaktır.

Şekil 2. Lorenz Eğrisi

Bir ülkede gelir dağılımı ne kadar eşit ise, Lorenz eğrisi 45° lik doğruya (mutlak eşitlik doğrusuna) o kadar yakın olacak, buna karşılık, gelir dağılımı ne kadar eşitsiz ise, o kadar sağ alt köşeye sarkacaktır.

2- Eşitsizliğin Dinamik Ölçütü

Zaman içinde gelir grupları ve dilimleri içinde ve arasındaki hareketlilik ölçülmektedir. Sonlu Markov Serisini oluşturan hareketlilik matrisi (M) bu ölçülerden biridir. Bu matrisin sıraları sosyal sınıfları, sütunları ise gelir dilimlerini gösterir. Matrisin mij elemanı iyi gelir grubundaki bir ailenin alt grubunun j grubunda geçen yüzdesini verir. M matrisinin sıraları ve sütunları ayrı gelir gruplarını veya sosyal grupları gösterebilir.

$$M = \begin{bmatrix} \cdot 7 \cdot 2 \cdot 1 \\ \cdot 3 \cdot 6 \cdot 1 \\ \cdot 1 \cdot 1 \cdot 8 \end{bmatrix}$$

Yani farklı tanımlara göre farklı yapıda hareketlilik matrisi kurulabilir.

3- Eşitsizliğin Objektif ve Normatif Ölçütleri

Gelir dağılımında eşitsizliklerin ölçmek için kullanılan diğer ölçütler objektif ve normatif olarak sınıflandırılabilir. Objektif Ölçütler; Görelî Genişlik, Pearson Çarpıklık Katsayısı, Görelî Ortalamalı Sapma, Varyans, Değişme Katsayısı, Logaritmik Standart sapma, Gini Katsayısı ve Kuznetz Katsayısıdır.

Normatif ölçütler arasında Dalton'un eşitlik ölçüsü ve Atkinson Eşitlik Ölçüsü sıralanabilir. Normatif ölçütlerde ekonomik refah gelir dağılımında kriter olarak alınırken, objektif ölçütlerde statiksel fonksiyonlar kriter olarak alınır.

a- Objektif Ölçütler

aa- Görelî Genişlik:

Görelî genişlik, maksimum gelir ve minimum gelir arasındaki farkın yani dağılımın genişliğinin aritmetik ortalamaya bölümüdür. Eğer tüm gelirler eşit dağılmışsa $A = 0$, tüm geliri bir kişi almışsa $A = n$ değerini alır. Ancak, bu iki durum dışında, bu oran iki uç arasındaki dağıtım hakkında bilgi vermez.

$$A = \left[\text{Max} (Y_i) - \text{Min} (Y_i) \right] / \bar{Y}$$

Max (Y_i) = Maksimum hane geliri

Min (Y_i) = Minimum hane geliri

bb- Pearson Çarpıklık Katsayısı:

$$C = \frac{3 (\bar{Y} - M_d)}{S}$$

M_d = Medyan (Ortanca)

S = Standart Sapma

Bu katsayı aritmetik ortalama ve medyan gelir farkının 3 katının standart sapmaya bölümüdür. Ölçüt değeri +3 , -3 arasında çıkmaktadır ve -1 , +1 aralığı dışına çıkan değerler çarpıklığın büyük olduğunu gösterir. Bir gelir dağılımının sıklık dağılımı genellikle simetrik değildir. Fakat görece olarak düşük gelirlerde yüksek gözlemlere sahiptir. Böyle bir dağılım, gözlemlerin çoğunluğu aritmetik ortalamadan solunda olmak üzere sağa çarpıktır. Sola çarpık dağılımda eşitsizlikler ters yönde geçerlidir. O halde bu ölçütün değeri ne denli çarpıksa o denli yüksektir.

cc- Göreli Ortalama Mutlak Sapma:

$$M = \frac{\sum_{i=1}^n | Y_i - \bar{Y} |}{n + \bar{Y}}$$

Bu ölçütle gelir düzeylerinin ortalama gelirden farklarının işaretli toplamı, toplam gelire oranlanmaktadır. Eğer tüm gelirler eşit dağılmışsa M = 0, tam geliri bir kişi almışsa M = 2 (n-1)/n değerini alır. Göreli genişlik ölçütünden farklı olarak, göreli ortalama mutlak sapma, bütün dağılım hakkında bilgi verir. Bu ölçütün yetersiz kaldığı nokta, ortalama gelire göre aynı bölgede yer alan iki kişi için, daha az gelir sahibi olandan daha çok gelir sahibi olma yapılan gelir transferine karşı duyarlı olmamasıdır.

dd- Varyans:

$$62 = \frac{\sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2}{n}$$

Bu ölçütte gelir transferlerinin eşitsizlik üzerindeki etkisi hesaba katılmaktadır.

Sakıncası ortalama gelir düzeyinden etkilenmesi ve ortalamaları çok farklı olan iki dağılımı karşılaştırmada kullanılmamasıdır.

ee- Değişme Katsayısı:

$$C = S/\bar{Y}$$

Görelî yayılmanın bir ölçüsü olan bu katsayı varyansın karekökü olarak tanımlanan standart sapmanın ortalama gelir düzeyine bölünmesi ile bulunur. Bu katsayı gelir transferlerine duyarlıdır fakat, gelir farkları büyük olduğunda transfer etkisini ölçmekte yetersiz kalmaktadır. Değişim katsayısının değeri sıfıra yaklaştıkça toplumda gelir bölünmesinin adil olduğundan söz edilir.

ff- Logaritmik Standart Sapma:

$$L = \left[\sum_{i=1}^n \text{Log } Y_i - \overline{\text{Log } Y_i} \right] / 2/n \quad 1/2$$

Log Y_i = 1'inci hane gelirinin logaritması

$\overline{\text{Log } Y_i}$ = Hane gelirinin logaritmik ortalaması

Bu ölçüt gelir düzeylerinin logaritması alınarak hesaplanır. Düşük gelir gruplarına, logaritmik olmasının sonucu olarak, daha çok ağırlık veren bir ölçüttür. Bunun sonucu olarak, belli bir miktarın daha yüksek gelirden daha düşük gelirliye eklenmesi logaritmik standart sapma (L) değerinde düşmeye neden olur. Logaritmik standart sapma birimi değişmelerden bağımsızdır. Bu özelliği dolayısıyla uluslararası ve dönemsel karşılaştırmalarda kullanılır.

gg- Gini Katsayısı:

$$G = \frac{1/n_2 \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |Y_i - Y_j| + F(Y_i) + F(Y_j)}{2 + \bar{Y}}$$

Y_j = J'nci hanenin geliri

$F(Y_i)$ = i'nci hanenin gelir çokluğu

$F(Y_j)$ = j'nci hanenin gelir çokluğu

Gini katsayısı bir Lorenz eğrisi ölçüsüdür. Ve 0 ile 1 arasında değişir. Eşitsizlik arttıkça 1'e azaldıkça 0'a yaklaşmaktadır. Bu katsayı gelir dağılımındaki eşitsizliği ölçmede en çok kullanılan katsayıdır. Sakıncası üst ve alt noktalardaki yığılmaları dikkate almasıdır.

hh- Kuznets Katsayısı:

Kuznets sektörel dengesizlikleri toplam üretimin yüzde dağılımı ile işgücünün sektörel yüzde dağılımına dayanan sektörel dengesizlikleri özetleyen bir ölçü geliştirmiştir. Sektörel üretim ve sektörel iş gücü arasındaki farkların mutlak değerlerinin her sektörün işgücündeki payı ile ağırlandırılarak toplamı, sektörel ortalama ürünler eşitsizliğinin bir ölçüsü olarak kullanılır.

$$K = Y_i \left| \left(X_i / Y_i \right) - 1 \right|$$

X_i = i. nci sektörün üretimindeki payı

Y_i = i. nci sektörün istihdamındaki payı

Kuznets katsayı da Gini Katsayısı gibi sektörlere göre sınıflandırılmış bir Lorenz Eğrisi ölçüsüdür. İki sektörlü bir ekonomi için uygulanabilen bu katsayı 0 ile 1 arasında değişmektedir. Eğer sektörel ortalama ülke ortalamasına eşitse Kuznets oranı sifıra eşit olacaktır; eğer toplam output tek bir sektör tarafından üretiliyor ve bu sektörün istihdam içindeki payı önemsiz derecede küçükse katsayının değeri 1 olacaktır.

Kişisel veya hanehalkı gelirleri için verilerin olmadığı ülkelerde gelirin fonksiyonel dağılımının uygun bir ölçüsünü oluşturur. Ayrıca, dağılımın hanehalkından çok sektörlere göre ölçülmesi bazı amaçlar için yararlı olabilir.³³

b- Normatif Ölçütler

aa- Dalton'un Eşitsizlikler Ölçütü

$$D = \sum_{i=1}^n U(Y_i) / n * U(\bar{Y})$$

Dalton diğer ölçütlerden farklı olarak fayda (U) fonksiyonunu analize dahil etmiştir. Formüldeki $n * U(\bar{Y})$, herkesin ortalama geliri elde etmesi durumunda varılacak toplam refahı, $U(Y_i)$ fiili gelir dağılımının yarattığı refah düzeyini gösterir.

³³ DPT, s. 3-10.

bb- Atkison'un Eşitsizlik Ölçütü

Atkinson mevcut gelir dağılımının yarattığı refah düzeyine eşit bir refah düzeyi yaratarak “eşit dağılmış bir eşdeğer gelir” olarak isimlendirdiği (Y_e) tanımlamıştır.

$$Y_e = Y / \left[(n \cdot UY) = \sum_{i=1}^n U(Y_i) \right]$$

Bu gelir kullanılarak Atkinson eşitsizlik ölçütü

$$A = 1 - (Y_e / Y)$$

olarak verilir. Gelir eşit olarak dağıldığında $Y_e = Y$ olacağından bu ölçüt 0 değeri alır. Herhangi bir dağılım için A, 0 ile 1 arasında değişir. Y_e yerine fonksiyonel ifadesi yazılırsa Atkinson ölçütü

$$A = 1 - \left[\left(Y_i / \bar{Y} \right)^{1-e} F(i) \right]^{1/1-e}$$

$F(i)$ = i. nci gruptaki nüfusunun toplam nüfus içindeki yüzdesi

e = Parametre

Atkinson eşitsizlik ölçütünün değeri “e” parametresine bağlıdır. Bu parametrenin değeri 0 ile 1 arasında değişir.

Her iki normatif ölçüte fayda fonksiyonu ve toplumsal refahın nasıl hesaplanacağı tartışma konusudur.

Özet olarak dinamik bir gelir dağılımı göstergesi olan M matrisi ve bunun dönemler arası bir serisi hazırlanmadığı sürece statik ölçütlere bağlı olarak formüle edilerek politika önermelerinin etkinliği tartışmalı olacaktır. Bununla birlikte statik ölçülere bakılarak yürürlüğe konulacak gelir dağılımı politikalarının ekonomik anlamda da dağılımı iyileştirici sonuçlar yaratması beklenebilir.³⁴

³⁴ “Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim, 1995, Sayı: 6, s. 288.

II. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

I- TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI

Türkiye'de gelir dağılımı ile ilgili çalışmalar değişik zamanlarda ele alınmış ve bazı araştırmalar yapılmıştır. Bu konuda ilk çalışma Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 1963 yılında yapılmıştır.³⁵ Daha önceki yıllarda gelir dağılımı ile ilgili birçok çalışma yapılsa da bunlar Türkiye çapında bütüncül gelir dağılımı çalışmaları olmayıp, kısmi gelir dağılımı analizleri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle DPT'nin 1963 yılındaki araştırması, ilk gelir dağılımının çalışması olarak büyük yankılar uyandırmıştır. Bu araştırmadaki gelirler, beyanname veren mükelleflerden 327.000 kişinin gelir vergisi beyanlarına dayanılarak derlenmiştir. Ancak çalışma sontaj usulü ile yapılmadığı gibi makro veri ve hesaplara dayandığından metododik hatalar içermektedir.

1968 yılında Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdları Enstitüsü'nce yurt çapında hane halklarının gelirlerine ait bilgiler edinmek üzere gelir dağılımı araştırmasına geçilmiştir. Bu araştırmada 2511 ev halkı Türkiye çapında köy, kent ve bölge dağılımında anket sorularını cevaplandırmıştır. Bu çalışmada da metodik hatalar taşımakta, fakat 1963 araştırmasına göre, geliştirilmiş yeni uygulamalarla daha tutarlı bir çalışma olarak yorumlanmaktadır.

1973 yılında, DPT, Hacettepe Nüfus Etüdları Enstitüsünce yapılan Türkiye'nin Nüfus Yapısı ve Nüfus Sorunları konusunda ülke çapında bir örnekleme niteliğindeki araştırmanın hane halkı gelirlerine ilişkin verilerin kullanılarak yeni bir gelir dağılımı araştırması yapılmıştır. Bu araştırmada Türkiye çapında çok aşamalı kümeli tesadüfi

³⁵ DPT s. 11.

örnekleme metodu ile seçilen 6500 hane halkı, soru kağıtlarının uygulanacağı, örnek kütleli oluşturmaktadır. Fakat bu uygulamada örnek hacminin kademeli uygulama tutarsız yapılmıştır. Ayrıca tarım gelirlerinin tespitinde noksanlıklar bulunmaktadır.

Bunlara ilave olarak DİE 1973 - 1974 Kırsal Yerler ve 1978-1979 Kentsel Yerler Hane Halkı Gelir ve Tüketim harcamalarını tespit etmiştir. 1986 yılında ise TUSİAD'ın yaptırdığı 1032 hanede Türkiye'de Hane Geliri, Hane Halkı Harcamaları ve Hayat Standardı isimli bir çalışması da gelir dağılımı için kullanılacak özellikler taşımaktadır.

Yukarıda sunulan bütün çalışmalar metod ve uygulama açısından önemli aksaklıklarla yeterli sayılmamaktadır.

DİE'nün 1987 Gelir Dağılımı Araştırması, 1987 yılında uygulanan Hane Halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi, bölge, nüfus tabakaları ve kır-kent ayrımında gelir ve tüketim farklılaşmasını belirtmek üzere Türkiye genelinde kapsanan ilk anket olarak düzenlenmiştir. Ankette 20 binden fazla nüfuslu yerleşim yerleri kırsal yerler, 20.001'den fazla nüfuslu yerleşim yerleri kentsel kesim olarak kabul edilmiştir.³⁶ Bu çalışma Türkiye'de ilk defa bütün boyutlarıyla ciddiyeti tartışılmayan detaylı olarak hazırlanmıştır.

Daha önceki gelir dağılımı çalışmalarının metodik ve uygulamadaki yetersizliklerini dikkate almadan karşılaştırma yaparsak;

Tablodan edinilen en belirgin sonuç; gelir dağılımının Türkiye'de iyileşmesine yönelik tesbitidir. Bu sonuca rağmen Türkiye'de gelir dağılımındaki iyileşmenin çok ağır seyrettiği ve gelişmiş ülkelere göre bozuk olma özelliğini fazlasıyla koruduğu anlaşılmaktadır. Dağılımdaki çarpıklığı gösteren Gini Katsayısı 1963 yılında 0.55 iken 1987 yılında ancak 0.43'e inmiştir. Bu olumlu seyir yeterince hızlı değildir. Öte yandan en düşük geliri % 60 nüfusun 1987 yılında milli gelirin % 28.91'ini almasına karşın en yüksek geliri % 5 nüfusun milli gelirin % 23.01'ini almaya devam etmesi, ülkemizdeki gelir dağılımındaki iyileşmenin, gelişmiş ülkelerin gelir dağılımından elde ettikleri başarıların 60 yıla yakın bir süre daha gerisinde bulunduğumuzu yansıtan önemli göstergeler olarak yorumlanabilir.

³⁶ KARAMAN, s. 159.

Tablo 1: Gelir Araştırmalarında % 20'lik Dağılımlar ve Gini Katsayısı

Hane Halkı Yüzdeleeri	DPT 1963	A Ü		DPT 1973	TUSİAD 1986	DİE 1987
		SBF 1968				
Birinci % 20	4.50	3.00		3.50	3.90	5.24
İkinci % 20	8.50	7.00		8.00	8.40	9.61
Üçüncü % 20	11.50	10.00		12.50	12.60	14.06
Dördüncü % 20	18.50	20.00		19.50	19.20	21.25
Beşinci % 20	57.00	60.00		56.50	55.90	49.94
Gini Katsayısı	0.55	0.56		0.51	0.46	0.43

Kaynak: DİE 1987 Gelir Dağılımı s. 56.

Not: DİE 1987 araştırmasını takiben 1994 yılında yeni bir gelir dağılımı araştırmasını yapmıştır. Ancak bu araştırmada 1996 yılı itibariyle halen yayımlanmamıştır.

A- GELİRİN SEKTÖREL DAĞILIMI

Sektörlerin payları bakımından GSMH'nın yapısı 1960-1993 döneminde önemli değişikliğe uğramıştır.

Planlı dönem başında GSMH içindeki payı yüzde 40'lar civarında olan tarım sektörü giderek bu önemini kaybetmiş ve sektörün ağırlığı 1970'te % 36.7'e 1980'de % 25.5'ya ve 1990'da % 16.8 1994'te % 14.7'ye düşmüştür. Tarım sektörünün GSMH içindeki nispi ağırlığının giderek azalmasına karşılık sanayi sektöründe bir artış görülmektedir. Nitekim 1968'de % 16.7 olan sanayi sektörü payı 1994 yılında % 25.6'ya yükselmiştir. Aynı şekilde hizmetler sektörünün payında da artış eğilimi görülmektedir.³⁷

Tarım ve tarım dışındaki kesimler arasındaki bu büyük gelir farklılaşması, kuşkusuz üretim teknolojisi, üretimin örgütlenmesi, kullanılan girdilerin niteliği ve tarımsal fiyatların eğilimleri gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Kısaca bu farklılaşma üretim yapısının bir yansıması sayılmalıdır. Aslında benzer bir durum gelişmekte olan-gelişmiş ekonomiler

³⁷ DPT, s. 16-17.

için geçerlidir.³⁸

Tablo 2: GSMH'daki Yapısal Gelişmeler

Yıllar	Sektör Payları (Cari Fiyatlarla)		
	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1968	39.8	16.7	43.6
1970	36.7	16.6	46.7
1980	25.5	18.3	56.3
1990	16.8	24.8	58.4
1991	14.6	25.0	60.4
1992	14.1	24.8	61.1
1993	14.7	23.7	61.6
1994	14.7	25.6	59.7

Kaynak: DİE s. 16-17.

Tarımsal üretimin GSMH içindeki payında görülen bu düşmeye karşılık bu sektör halen en fazla istihdamın ve düşük fert başına gelirin elde edildiği sektör olma özelliğini korumaktadır. Bu durum ekonomik ve sosyal boyutları ile bir çarpıklığı ifade ettiği gibi aynı zamanda gelir dağılımını bozucu bir rol oynamaktadır.

Sanayi sektöründe üretim yapısı; (i) madencilik, (ii) İmalat sanayi, (iii) elektrik, gaz ve su altı sektörleri itibariyle incelenmektedir. Bu sektörde 1988 yılı sabit fiyatları ile 1990-93 yılları arasında az da olsa artışlar görülmekte ve bu artışı sağlayan en önemli alt sektör imalat sanayi olup, sanayi sektöründeki payı % 71.8 ile % 74.3 arasında değişmektedir. İmalat sanayi sektöründeki ise en yüksek paya genellikle ara malı üretimini yapan imalat sanayi grupları sahiptir. Bunu genellikle tüketim malları üretimi takip etmektedir. Yatırım malları üreten sanayilerin imalat sanayi içindeki payı, diğerlerine göre daha az olmaktadır.

³⁸ Yakup KEPENEK, Nurhan YENTÜRK, Türkiye Ekonomisi, İstanbul, Ekim. s. 413.

B- GELİRİN FONKSİYONEL DAĞILIMI

Fonksiyonel gelir dağılımı, üretim süreci sonucunda meydana gelen hasılatın faktörleri arasında paylaşılmasıdır. Yani hasılatın ne kadarının ücret-maaş geliri, ne kadarının tarım geliri ve ne kadarının kâr-faiz geliri şeklinde dağılmasıyla ilgilidir. Gelirin fonksiyonel dağılımı, bir ülkenin gelişmişlik seviyesi hakkında oldukça sağlıklı bilgi verebilir. Nitekim, gelişmiş ülkelerde, iktisadi kalkınmanın başlangıç dönemlerinde tarım kesimi, milli gelirden en büyük payı alırken, gelişme düzeyi yükseldikçe ücretlilerin payının arttığı gözlenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, tarım kesiminin milli gelirdeki payı önemini korurken, ücretlilerin geliri, nispi olarak daha düşüktür.³⁹

Genellikle gelişmekte olan ülkeler, kendi bünyelerinden kaynaklanan bir faktörel dengesizlik içindedir. Bu ülkelerde emek arzının fazlalığına karşılık sermaye kıt bir üretim faktörüdür. Bu durumda, piyasalara müdahale edilmediği takdirde, emek ve sermaye piyasalarında arz ve talep kanunları çerçevesinde faktörlerin fiyatları, yani ücret ve faiz seviyesi, bu faktörlerin derecesine göre belirlenir. Şayet uygulanan ekonomi politikaları, faktör fiyatlarını etkiliyorsa, oluşan fiyatlar faktörlerin gerçek değerini vermez. Bu sebeple üretim faktörlerinin gelir elde etme oranları değişebilmektedir.⁴⁰

Türkiye’de fonksiyonel gelir dağılımının gösterdiği gelişmeler, uygulanan ekonomi politikalarının değişmesinden dolayı, 1980 öncesi ve sonrası şeklinde iki ayrı dönem itibarıyla incelemek gerekir.

1980 öncesinden dönemde fonksiyonel gelir dağılımı konusunu incelediğimizde, 1963 öncesi ve sonraki yıllarda çok kapsamlı çalışmaya rastlanılmamaktadır. Bu konuda ilk gerçek anlamdaki gelir dağılımı araştırması 1973 yılında DPT tarafından yapılmıştır. Bu araştırmaya göre, gelir türlerinden kâr, faiz, rant birinci grubu, ücret ikinci grubu ve küçük üreticiler de üçüncü grubu oluşturmaktadır. Hane halkının % 16.5’i faiz, kâr ve rant geliri altında milli gelirin % 42.2’sini, hane halkının % 35.4’ünü oluşturan ücretliler ise milli gelirin ancak % 28.3’ünü almaktadır. Hanehalkının geri kalanı % 48.1’i ise küçük üreticiler olup, bunların milli gelirden aldıkları pay % 30.5’den ibarettir. Tablo’da görüldüğü gibi nüfusun en büyük kısmını oluşturan küçük üretici kesimin gelirden aldığı pay, nüfus paylarının çok altındadır. Buna karşılık “kâr, faiz, rant” geliri elde eden

³⁹ Sami GÜÇLÜ - Mahmut BİLEN. “1980 Sonrası Dönemde Meydana Gelen Değişmeler ve Bu Değişmeler Üzerinde Etkili olan Sebepler” Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim, 1995, Sayı: 6 Yıl: 1, s. 162.

⁴⁰ Ercan DÜLGEROĞLU - Mustafa AYTAÇ, “Ketherde Yaşayan Ücretli Kesimin Telafi Edici ve Tamamlayıcı Gelir Kaynakları. Bursa Örneği” Fredrick Ebert Vakfı, 1992, s. 23.

hanehlerin gelir payları, nüfus paylarının yaklaşık 2.5 katıdır.

Gini katsayısına göre, üç gelir türü arasında en dengeli dağılım "ücret" gelirinde, eşitlikten en uzak dağılım ise "kâr, faiz, rant" gelirleridir. Bu oranlar gelir dağılımını eşitsizliğin temelinde, üretim araçları mülkiyeti adaletsiz dağılmış olduğunu göstermektedir.⁴¹

Tablo 3: Gelirin Fonksiyonel Dağılımı 1973

Gelir Grupları	Gelir Yüzdesi	Aile Yüzdesi	Gini Oranı	Aile Başına Ortalama Gelir (Bin TL)
Kâr, Faiz, Rant	41.2	16.5	0.58	49.3
Ücret	28.3	35.4	0.41	15.9
Küçük Üretici	30.5	48.1	0.44	12.8
Toplam	100.0	100.0	0.51	19.8

Kaynak: DPT Gelir Dağılımı 1973, Ankara: 1975, ss 219-220.

1980 öncesi dönemde gelir dağılımında meydana gelen değişmelerin sebepleri şöyle özetlenebilir. Ücretlilerin payının artış göbtermesinde öncelikle 1963 yılından itibaren toplu iş sözleşmesi sisteminin uygulamaya başlamasının etkisi olduğu ifade edilmelidir. Bu yıllarda sendikalar ve kamuoyunda, daha önceki dönemlerde kâr marjının yüksek olduğu yönündeki kanaatin hakim olması nedeniyle, 1963 - 1967 yılları arasında, reel ücretlerin prodüktivite artışının üzerinde bir seviyede ve hızla yükseldiği görülmektedir. En yüksek ücret artışı 1964 ve 1965 yıllarında meydana gelmiştir. Bu dönemde, hızlı kalkınma nedeniyle talebin canlı olması, artan ücretin ya maliyetlere yedirilmesi veya genel fiyatlara yansıtılmasına imkan sağlamıştır. Fiyatların bir üst seviyede dengeye gelmesi sebebiyle, ücret-fiyat yarışında söz edilmemektedir. Bu sebeple, milli gelirin faktör gelirleri arasındaki bölüşümünde ücretlilerin payı artmıştır. 1970 devülasyonuyla şiddetlenen enflasyon karşısında ücret fiyat yarışı başlamıştır.⁴² Her ne kadar ekonomik

⁴¹ Hüseyin ŞAHİN, Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu, 2. b., Bursa 1993, s. 209.

yapıda dünya konjoktürüne bağılı olarak değişmeler olmuşsa da, toplu pazarlık sisteminin etkisiyle ücretlerdeki artış 1977'ye kadar yükselmeye devam etmiştir.

Daha sonraki yıllarda, ücretlerin payı hızlı bir şekilde düşerken, sermaye kesiminin payı çok hızla artımlaya başlamıştır. Bu artışta, uygulanan faiz politikasının etkisi olmuştur. Özellikle üretici kesim düşük maliyetli kredi kullanmak suretiyle, artan toplam gelir içinde ki payını arttırmıştır.

Tarım kesimi açısından gelir dağılımının aleyhe dönmesinin en önemli sebeplerinden biri, iç ve dış ticaret hadlerinin sürekli tarım aleyhine gelişme göstermesidir. Dünyada 1974-1983 döneminde, tarım ürünleri ile sanayi ürünleri fiyatları oranı, yarı yarıya düşme göstermiştir. Bu gerileminin iç piyasaya olduğu gibi intikaline izin veren Türk tarım politikaları dolayısıyla iç ticaret hadleri bunu izlemiştir.⁴³

Bütün bu açıklamalar çerçevesinde 1980 öncesi dönemde gelir dağılımlarının kötüleşmesiyle birlikte gelir grupları arasında büyük uçurumlar oluşmasına neden olunmuştur.

1970'lerin sonunda yaşanan toplumsal ve siyasal bunalımla hızla yükselen enflasyon ve döviz darboğazı, Türkiye ekonomisinde, 24 Ocak istikrar tedbirlerinin alınmasını gerektirmiş ve yeni bir ekonomik sistemin uygulanmasına geçilmiştir. Uygulamaya konulan istikrar tedbirlerinde, yüksek faiz politikası uygulamasın geçilmesi ve sendikal haklara getirilen kısıtlamalarla gelir dağılımında değişmelerin oluşmasına neden olmuştur.

1980 sonrası dönemi incelediğimizde; 1980 öncesi dönemde düşme eğiliminde olan tarımın milli gelirdeki payı, bu dönemde de düşmeye devam etmiştir. 1980'de bu kesimin gelirden aldığı pay % 23.9 iken 1994 yılına gelindiğinde % 14.7'a düşmüştür.

Kâr, faiz, rant (Tarım ve ücret dışı gelirler) gelir grubunun aldığı pay ise 1980'de % 49.4 iken, 1991'de % 59.5'e yükselmiştir. Çalışma hayatına getirilen kısıtlamalardan dolayı, ücretliler kesiminin 1980 sonrası döneminde pazarlık güçleri azalmıştır. Hükümetler enflasyonu önlemek amacıyla, ilk önce kamu çalışanlarının ücretlerini enflasyonun altında tutmuşlardır. Bu nedenle ücretlilerin milli gelirdeki nispi payı 1988'de en düşük düzeye (% 17.4) inmiştir. Dah sonraki yıllarda ücretlilerin gelirdeki payı artmaya başlamış ve 1991'de 23.6'ya yükselmiştir. Son yıllarda nispi iyileşmeye rağmen,

⁴² Sebâhâtin ZAİM, *Çalışma Ekonomisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1992. s. 348.

⁴³ Gülten KAZGAN, *Türkiye'de Gelir Bölüşümü Dün ve Bugün*", Fredrick Ebert Vakfı Yayını, İstanbul: 1990. s. 17.

ücretli kesimin milli gelirdeki payı, 1978 yılı değeri 100 alındığında, 1991 yılı değerinin 67'ye gerilediği görülmektedir. Sanayileşmiş ülkelerde olduğu gibi, iktisadi gelişme düzeyi, arttıkça ücretlilerin milli gelirdeki payı artması gerekirken, bu dönemde ülkemizdeki gelişme tersine olmuştur. Bu durum sadece ücretlilerin satınalma gücünde bir düşmenin olduğunu değil, aynı zamanda gelir dağılımının da bozulduğunu ifade etmektedir.⁴⁴

Tablo 4: Milli Gelirin Faktör Gelirlerine Göre Dağılımı (%)

Yıllar	Tarım Geliri	Maaş Ücret Geliri	Tarım Dışı Ücret Dışı Gelirler
1980	23.9	26.7	49.4
1981	23.1	24.6	52.3
1982	21.8	24.6	53.6
1983	20.5	23.3	56.2
1984	20.4	19.0	60.6
1985	19.8	18.2	62.0
1986	19.6	17.6	62.8
1987	19.1	18.1	62.8
1988	18.5	17.4	64.1
1989	17.6	20.5	61.9
1990	18.9	21.7	59.4
1991	16.9	23.6	59.5

Kaynak: S. ÖZMÜCUR tarafından revize edilen ve 1987-1991 verileri

Özetle 1980 sonrası dönemde gelir dağılımı daha da kötüleşmiştir. Özellikle emek kesiminin payı olan ücret ve maaşların milli gelirdeki payı iyice düşmüştür. Buna karşılık sermaye geliri olarak ifade edilen faiz, rant ve kâr gelirlerinin milli gelirdeki payı artmıştır. Gelir dağılımındaki bu değişimler, ülkede uygulanan ekonomi politikalarının ve bazı faktörleri olduğu etkili bir gerçektir.

⁴⁴GÜÇLÜ.-BİLEN, s. 165.

C- KİŞİSEL GELİR DAĞILIMI

Gelirin faktörler ve sektörler arasındaki dağılımının yanısıra bireyler arasındaki dağılımının incelenmesi de gelir dağılımının önemli boyutudur. Gelirin bireyler arasındaki dağılımının incelenmesinde başlıca iki ana yaklaşım görülmektedir. Bu yaklaşımlardan birincisi, teorik istatistiksel yaklaşım olarak adlandırılabilir. Bu yaklaşımda gelir dağılımı belli stokastik süreçlerce açıklanmaya çalışılır. Bu yöntemle ilgili en önemli eleştiri, bu tür stokastik modellerin gelir dağılımına kısmı açıklama getirip, kişisel dağılım sürecine ekonomik açıklama getirmediğidir.

Kişisel gelir dağılımına ikinci yaklaşım ise, sosyo-ekonomik okul olarak adlandırılabilir. Bu yaklaşıma göre kişisel gelir dağılımı, cinsiyet, yaş, meslek, eğitim, bölgesel farklılıklar, servet dağılımı açıklanmaya çalışılır.

Türkiye’de sosyo-ekonomik okul yaklaşımı çerçevesinde çalışmalar yapılmış ve gelir dağılımını açıklamakta istatistiksel olarak önemli sonuçlara varılmıştır. Bu sonuçlar, Türkiye için insan sermayesine yapılacak yatırımların, gelir dağılımını düzeltici boyutları olacağı kanıtlanması bakımından önemlidir.

Bu nedenle ülkemizdeki kişisel gelir dağılımı aşağıdaki şekilde gruplandırılarak açıklanmaya çalışılacaktır.

- 1- Bölgesel gelir dağılımı
- 2- Sosyal gruplar arasında gelir dağılımı
- 3- Cinsiyetlerine göre gelir dağılımı
- 4- Eğitim düzeyine göre gelir dağılımı

1- Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgesel dengesizlik, dar anlamda bir ülkenin çeşitli bölgeleri arasındaki görülen sosyo-ekonomik eşitsizlikler olarak nitelendirilirse, bugün dünya üzerindeki tüm ülkelerde bölgesel dengesizliklerin olduğu söylenebilir.⁴⁵

Bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik dengesizlikler, geniş anlamda, bölgeler arasında, tarım, sanayi, ticaret, hizmet, haberleşme, ulaşım, sağlık, eğitim, demokratik ve sosyal göstergeler bakımından büyük ölçüde farklılıkların olmasıdır. Bütün bu göstergelerin ortaya çıkardığı sonuçlar bölgeler arasında gelir dağılımının da farklı olması

⁴⁵ DPT, s. 25-26.

sonucunu doğurmuştur.

Bölgesel gelir dağılımı farklılıkları, toplumsal yapının önemli bir göstergesidir. Bölgelerarası farklar kalkınma çabalarının ürünüdür. Çeşitli sosyo-ekonomik faktörler nedeniyle ülke içinde bölgesel dengesizlikler oluşmaktadır. Bu faktörler: eğitim, nüfus yapısı, coğrafi konum, bölgesel sermaye birikimi, istihdamın yapısı vb. belirtilerdir.

Türkiye’de bölgeler arası sosyo-ekonomik dengesizliklerin giderilmesi konusunda yapılan çalışmaların kökeni Cumhuriyet dönemi öncesine dayanmaktadır. Ancak bu konunun üzerinde titizlikle durulması planlı kalkınma döneminden sonra olmuştur. DİE’nin 1987 yılında gerçekleştirdiği araştırmalara göre bölgesel gelir dağılımı çeşitli yönleriyle incelenmiştir. 1968, 1973 ve 1987 yıllarında DİE’ce yapılan üç ayrı gelir dağılımı çalışmasına baktığımızda, Türkiye’de bölgeler arası sosyo-ekonomik dengesizliklerin gelir dağılımına paralel bir yansıma göze çarpmaktadır.

Tablo 5: Coğrafi Bölgelere Göre Hanehalkı ve Gelir Yüzdeleri

Bölgeler	1968		1973		1987		Yıllık Ortalama Gelir
	Hanehalkı	Gelir	Hanehalkı	Gelir	Hanehalkı	Gelir	
Ege-Marmara	30.7	39.3	33.7	37.7	37.0	45.0	4.480.325
Akdeniz	15.3	11.4	15.2	13.2	13.4	10.7	2.918.888
İç Anadolu	22.5	23.1	21.9	23.4	24.3	21.5	3.262.819
Karadeniz	17.7	14.7	14.5	15.8	10.6	8.9	3.095.402
Doğu-G. Doğu	13.8	11.5	14.7	9.9	14.7	13.9	3.478.043

Kaynak: DİE. 1987 Gelir Dağılımı S. 19 e s. 31.

Bölgelerin sahip olduğu hanehalkı ve gelir yüzdeleri ele alındığında;

Sadece Ege ve Marmara Bölgelerinin her üç araştırmada da hanehalkı payına oranla gelir payının yüksek olduğu görülmektedir.

İç Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde hanehalkına göre gelir payında dalgalanmalar dikkat çekmektedir. Özellikle Karadeniz bölgesinde gelir paylarında önemli bir azalma olmaktadır. Bu bölgenin toplam Türkiye geliri içindeki payı 1973’de % 15.8’den 1987’de

% 8.9'a inmiştir. Bu önemli azalış Karadeniz Bölgesi'nin özellikle 1980 yılından sonra sosyo-ekonomik yönden gerileme süreci içine girdiğini göstermektedir.

Akdeniz, Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde, hanehalkına göre gelir payları düşük olsa da, görece olarak iyileşme olduğu bir gerçektir. Bu iyileşme, bölgelerde uygulanan kalkınma politikalarından alındığını ortaya koymaktadır.

Bölgeler gelir payları büyüklüğüne göre ele alındığında Ege ve Marmara Bölgesinin % 45 payla Türkiye'deki gelirin yarısına yakınına sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Bölgelere göre Hanehalkının Elde Ettiği Gelir Türleri (%)

Bölgeler	Gelir	Ücret	Tarım	Hizmet	Dışı	Gayri Menkul		Toplam	
						(Kira)	Kıymet	Kar.sız Gelir	Aynı Gelir
Türkiye	90.5	23.3	22.8	7.3	8.2	3.5	1.8	10.7	9.5
Ege-Marmara	86.7	24.8	12.6	7.6	10.3	4.4	2.9	11.3	13.2
Akdeniz	91.9	26.1	20.5	9.0	7.3	3.0	1.6	10.4	8.2
İç Anadolu	92.3	23.1	26.6	7.3	7.7	2.2	0.9	11.3	7.7
Karadeniz	95.0	20.0	34.4	6.5	5.0	2.3	1.0	13.3	5.0
Doğu-G. Doğu	95.7	18.4	44.0	5.2	4.9	3.6	0.3	6.0	4.3

Kaynak: DİE, 1987 Gelir Dağılımı, s. 40-41.

Bölgeler birlikte değerlendirildiğinde, Ege-Marmara ve Akdeniz bölgelerinde ücret ve maaş gelirleri ilk sırada yer alırken, İç Anadolu, Karadeniz, Doğu ve Güney Doğu Bölgelerinde tarım gelirleri ilk sırada yer almaktadır.

Gelir türlerinin bölgelere göre dağılımına bakıldığında;

Toplam gelir içindeki en büyük payı % 44.9 ile Ege ve Marmara bölgesi alırken, en düşük payı % 8.9 ile Karadeniz Bölgesi almaktadır.

Maaş ve ücret gelirleri ile gayri menkul gelirlerinde Ege, Marmara bölgesinde en yüksek paya sahip olurken, Karadeniz bölgesinin en düşük payı almaktadır. Buna karşılık tarım gelirlerinde en yüksek payı % 26.8 ile Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgesi, en düşük payı % 9.6 ile Akdeniz Bölgesi almaktadır. Ticaret ve hizmet gelirlerinde de en yüksek payı Ege-Marmara Bölgesi alırken, en düşük payı Karadeniz bölgesi almaktadır.⁴⁶

Sonuç olarak, bölgelerin reel gelir endekslerinde Ege, Marmara, Akdeniz ve

⁴⁶ DPT, s. 28.

İç Anadolu Bölgeleri Türkiye ortalamasının üzerinde yer alırken, Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri Türkiye ortalamasının altındadır. Yine Türkiye genelinde Ege, Marmara Bölgesi dışındaki bölgelerde en adil gelir dağılımı, ücret gelirlerinde gerçekleşmektedir.

2- Sosyal Gruplar Arasında Gelir Dağılımı

Sosyal gruplar arasında gelir dağılımı analizini işçiler, memurlar, küçük esnaf ve sanatkarlar ile işverenler olarak ayırım yapılırsa daha iyi anlaşılacaktır.

a- İşçiler

Sosyal gruplar içinde geniş bir kitle oluşturan işçiler aynı zamanda emek piyasası için önemli bir yere sahiptir. Ülkemizde işçilerin çalışma hayatı ile ilgili yapılan araştırmalar son yıllarda gelişme göstermesine rağmen istenilen seviyede değildir.

İşçilerin örgütlenmesi açısından bakıldığında 1995 yılında 3.834.193 sigortalı işçiden 2.660.624 sendika üyesidir. Buna göre 1994'te sendikalaşma oranı % 69.3'tür. Bu da işçilerin gün geçtikçe örgütlü bir yapıya kavuştuklarını göstermektedir. Örgütlü bir işgücü ile haklarını savunabileceği gerçeğini ülkemizde çalışan kesim görmüş ve gittikçe de örgütlenmelerini arttırarak refah düzeylerini yükseltmeyi amaçlamaktadırlar.

Tablo 7: Sendikalı İşçi Sayısı

Yıllar	İş Kollarında Toplam Çalışan Sayısı	Toplam Sendikalı Sayısı	Sendikalı İşçi Oranı (%)
1990	3.563.527	1.997.564	56.1
1991	3.513.064	2.130.811	60.7
1992	3.596.469	2.254.271	62.7
1993	3.742.380	2.485.681	66.4
1994	3.837.910	2.609.969	68.0
1995	3.834.193	2.660.624	69.3

Kaynak: Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı s. 97-99. Yayın No: 117.

İşçi kesimini gelir dağılımı açısından son yıllarda ilgilendiren en önemli iki konu

özelleştirme ve işsizlik sigortası sorunudur. Özelleştirme faaliyetlerinden olumsuz yönde en fazla etkilenecek kesimin çalışanlar olduğu söylenebilir. Özelleştirme kapsamına giren kamu kuruluşlarında çalışan işçilerin toplam sayısı 61.762'dir. Bunlardan kaç tanesinin özelleştirme sonucu işlerini kaybedeceği belli değildir. Şu bir gerçektir ki, bunun yaratacağı sosyal sorunun boyutu olabildiğince fazla olacağı açıktır.⁴⁷

Çok sözü edildiği halde henüz uygulamaya geçmemiş olan işsizlik sigortası sistemi için çalışmalar yapılmaktadır. Getireceği mali yük, işsizlik oranının yüksek ve kamu gelir kaynaklarının sınırlı olduğu ülkemizde bir ölçüde yüksek bulunabilir. Ancak Türkiye'deki önemli sosyal sorunlardan birisi de ülkemizde işsizlere yönelik bir sosyal adalet politikasının olmayışıdır.

Ekonomik gelişme-işgücü ilişkisi daha somut düzeyde işgücüne katılması ve özellikle de tarım-dışı iş bulma verileriyle incelenebilir. Gerçekten de bir ülkenin ekonomisi, toplam nüfusunu, bu arada kadın nüfusunu mal ve hizmet üretim süreçlerine kattığı ve bu katma işini tarım-dışı sektörlerde başarabildiği ölçüde gelişmiş sayılabilmektedir.⁴⁸

İşgücüne ilişkin çözümlerimizin ülkemiz bakımından ülkeler bakımından başlıca sorunu verilerin yetersizliğidir. Abartısız denebilir ki, ekonomik, toplumsal ve siyasal gelişme ile işgücü verilerinin ya da istatistiklerinin güvenilirliği arasında olumlu bir bağımlılık ilişkisi bulunmaktadır.

Ülkemizde istatistiksel verilerin yetersizliği nedeniyle çalışanların milli gelirden aldıkları paylar sürekli tartışma konusudur. Ancak işçi ücretlerinde zaman içinde ortaya çıkan gelişmelere göre 1990'dan itibaren reel artışların olduğu gözlenmektedir. Bu artışlar dikkate alındığında emek geliri ile geçinen kesimin milli gelirden aldığı payın büyümüş olabileceği tahmin edilmektedir.

⁴⁷ DPT, s. 35.

⁴⁸ KEPENEK - YENTÜRK, s. 455.

Tablo 8: İşçi Ücretlerindeki Gelişmeler
(Nominal ve Reel Artışlar) % (1)

Yıllar	Kamu Kesimi		Özel Kesim	
	Nominal Ücret	Reel Ücret	Nominal Ücret	Reel Ücret
1990	108.1	29.8	86.3	16.2
1991	141.9	45.7	148.3	49.6
1992	81.2	6.5(2)	65.9	-2.5
1993	80.0	8.9	77.0	7.1

Kaynak: DPT, 1994 Yılı Programı

1. Nominal ücretler dikkate alınmıştır.
2. Gerçekleşme tahmini

Ülkemizde işsizlikle ilgili bir mevzuat bulunmamaktadır. İstihdam ve ücretin büyük oranda belirleyicisi devlettir. Devletin ücret ve istihdamdaki rolü serbest piyasa şartlarında aşılmalıdır. Devletin özel sektöre devredilebileceği hizmetleri süratle devretmesi, bu suretle bazı alanlardan kaynak tasarrufuna fitmesi, küçük fakat daha etkili bir devlet yapısına kavuşması zorunludur. Bu nedenle özelleştirme ve işsizlik sigortası çalışmalarına hız verilmesi gerekir.

b- Memurlar

Devlet hizmeti gören en büyük çalışan kitlesini meydana getiren devlet memurları, konuları gereği kamu mücadelesi ile en fazla karşı karşıya kalan kesimdir.

Devlet memurları, işverenleri devlet olduğundan gerek istihdam gerek atama ve yer değiştirme ve gerekse ücret takdiri bakımından tek bir yanlı bir yasal uygulamaya tabi olarak çalışmaktadırlar. Devlet, hem işveren ve hem de memur hakları üzerindeki en büyük otoriterdir.

Memurların mali, hukuki ve sosyal hakları ile ilgili bir çok eksiklik, yanlışlık ve hatalı uygulamalar sözkonusudur. Başta ücret belirlemesi olmak üzere tayin, terfi, atama, görevden alma gibi bir çok alanda büyük sorunlar yaşanmaktadır. Mevcut yasalar çerçevesinde bu sorunların çözüm şansı bulunmamaktadır.⁴⁹ Bu sorunların çözümü için sendikal örgütlenmelerini yoğunlaştırmaları gerekmektedir. Ancak memur sendikalarının hukuki dayanağının olmaması ve sendikal faaliyetlerinin gelişmesinin engellenmesi

⁴⁹ DPT, s. 36.

büyük sorun olmakta ve örgütlenmelerini geciktirmektedir.

Ayrıca memur maaşları statükocu yapıyı benimseyen katsayı ve gösterge ile artmakta ise de enflasyon karşısında ücretlerin aşınmasını önleyecek verimlilik, iş başarısı gibi objektif unsurlar dikkate alınarak yapılması gerekir.

Memur maaşlarında yıl içinde iki kez ayarlama yapma uygulamasına, 1993 yılı Temmuz ayından itibaren üçer aylık dönemler halinde yapılmaya başlanmıştır. Bu uygulama 1996 Ocak ayından itibaren altışar aylık dönemlerde yılda iki defa olarak tekrar değiştirilmiştir. Yalnız 1995 Kasım ayında ilk altı aylık zam peşin olarak bu dönemde verilecek uygulama başlatılmıştır. Ocak 1993'ten geçerli olmak üzere % 28.5 Temmuz, Ekim arasında % 8'lik iyileştirmeye ilave olmak üzere % 20, Ekim-Aralık dönemi içinde % 12 oranında ücret artışı gerçekleştirilirken, 1995 Ocak döneminde % 13, Nisan döneminde % 55 ve Kasım 1996 dönemi içinde, Temmuz 1996 tarihine kadar % 67'lik bir artış verilmiştir. 1993 ve 1995 yılında memur maaş artışlarını yüzde olarak karşılaştırdığımızda, 1993'te yıllık % 68.5 olarak gerçekleşirken, 1995'te yıllık % 69 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu da kamu kesiminde çalışan memurların maaşlarında artışın yeterli miktarda olmadığını kanıtlamaktadır. Ayrıca enflasyonun çok yüksek düzeylerde gerçekleştiği ülkemizde memurların enflasyon karşısında memur maaşlarının ne kadar az olup, sürekli erimekte olduğunu göstermektedir. Ancak 5 Nisan 1994 yılında gerçekleştirilen istikrar programının ücret ve maaşlar üzerindeki etkisini de unutmamak gerekir. Kararların uygulandığı 1994 yılında kamu harcamalarındaki artışı kısıtlama yoluna gidilmiş ve bu kısıtlamaya da ilk olarak memur maaşlarından başlanmıştır. 1994 yılında memur maaşlarına yıllık % 24 gibi çok az bir artış yapılmıştır. Uygulanan istikrar programında kamu personelinin ücret artışlarında kısıtlamaya gidilip kamu harcamalarının azaltılması ve bu şekilde programın başarıya ulaşması amaçlanmıştır.

Sabit gelirlilerin maaş artışlarını azaltarak kamu harcamalarını kısmak en kolay yöntem olmakla birlikte başarısız bir uygulamadır. Bu sadece gelir dağılımında adaletsizlik yaratmadan öteye gidememektedir.

Ülkemizde kamu kesiminde çalışan kişilerin refah düzeyleri gün geçtikçe düşmektedir. Bunu önlemek için devletin, kamu kesiminde istihdam ettiği devlet memurlarını, daha az sayıda ve yüksek ücret ilkesi ile birlikte teknik donanımlı bir memur tipini geliştirmesi, gizli memur istihdamı probleminin işsizlik sigortasında kapsayacak bir sosyal güvenlik sistemi içinde çözmesi gerekmektedir.⁵⁰

⁵⁰ DPT, s. 37.

c- Kendi Hesabına Çalışanlar ve İşverenler

Ülkemizde 5.173 kişi kendi hesabına çalışmaktadır. 1994 Ekim ayı itibariyle kendi hesabına çalışanların faaliyet kolları açısından incelediğimizde; 3.215 bini tarım kesiminde 358 bini sanayi kesiminde 1600'ü ise hizmetler kesiminde faaliyet göstermektedirler. Ağırlık tarım ve hizmet kesimindedir.

Türkiye genelinde kendi başına çalışanların % 24.6 oranında kişinin, % 42.8 gibi bir yüksek oranda gelir ettiği açıkça görülmektedir. Ayrıca kentsel yerlerde kendi hesabına çalışanların % 18.6'sı, % 24.00'lük bir gelir payına sahipken kırsal kesimde bu ilişki % 28.5'lik çalışan için % 70.22 gelir payı şeklinde bölünmüştür.

İşverenler açısından incelediğimizde; Türkiye'de 1007 kişinin işveren durumunda olduğu ve 57 bin kişinin tarım, 379 bin kişinin olduğu tablodan daha açık bir şekilde görülmektedir. Sanayi ve 635 bin kişinin hizmet kesiminde faaliyetine sürdürmektedir. İşveren kişi sayısının kentsel yerlerin toplam içindeki payı % 6.35, gelir payı % 21.13 tür. Kırsal yerlerde ise bu paylar % 1.12 ve gelir olarak % 5.4 tür.

Sonuç olarak ülkemizde kendi hesabına çalışan kişilerin faaliyet gösterdiği alanlardan tarım ve hizmet kesimi ağırlığı taşıırken, işverenler açısından hizmet kesimi en büyük yeri teşkil etmektedir. Bu kesimlerin yüksek gelirler sağladığı açıkça görülmektedir.

Tablo 10: Faaliyet Kolları Açısından (1994 Ekim)

	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler
Kendi Hesabına				
Çalışanlar	5.173	3.215	358	1600
İşverenler	1.007	57	379	635

Tablo 11: Kişilerin İşteki Durumlarına Göre Elde Ettikleri

İşteki Durumu	Sayı %	Gelir %
	Toplam 24.57	42.86
Kendi Hesabına	Kent 18.63	24.00
	Kır 28.45	70.22
	Toplam 3.18	14.70
İşverenler	Kent 6.35	21.13
	Kır 1.12	5.37

Kaynak: DİE, TİY, 1995, s. 293.

3- Cinsiyetlere Göre Gelir Dağılımı

Cinsiyetlere göre gelir dağılımı konusu son zamanlarda dünya ölçüsünde güncel bir konudur. Gelişmiş ülkelerin çoğunda yapılan çalışmalar, kadın ve erkek arasında, gelir, kazanç ve servetin eşitsiz olarak dağıldığını ortaya koymaktadır. Araştırmalara göre, dünya nüfusunun yarısını kadınların oluşturmasına karşın, çalışan kesimdeki payları % 40'tır. Ayrıca dünya gelirlerinin sadece % 10'una ve servetin de % 3'üne sahip oldukları belirtilmektedir.

Türkiye'de de durum bundan farklı değildir. Bu konu üzerinde fazla bir çalışma bulunmaması da kadınların erkeklerden % 15 gibi daha az gelir elde ettikleri il bazında saptanmıştır.

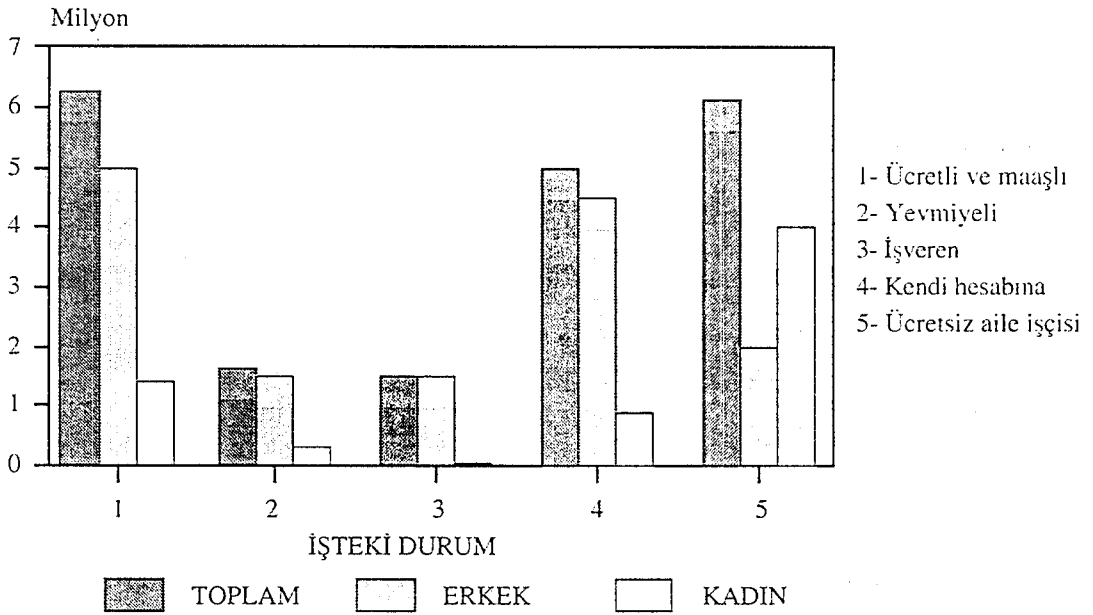
Meslek gruplarına göre incelediğimizde, özellikle hizmet, ticaret ve idari alanda kadınlar çok düşük paya sahip olduğu görülmektedir. Özellikle üst kademe yöneticiliğinde kadın çalışanların payı yok denecek kadar azdır. Buna karşın tarım grubunda erkek çalışanlarla neredeyse eşit düzeyde çalışmaktadırlar.

Yine işteki durumuna göre çalışanların grafiğine baktığımızda, toplam 6.003.827 ücret ve maaşının 4.922.271 erkek, 1.081.556 sı kadındır. Toplam 1.083.854 işveren duumundaki çalışanın, 1.066.880 erkek, 17.054 kadın olup, bu işteki kadınların payı yok denecek kadar azdır. Buna karşın ücretsiz aile işçisi olarak toplam 6.054.104'ün 1.914.223 erkek, 4.139.881 gibi yüksek bir payı kadınlar almaktadır.

İktisadi faaliyet kollarına göre erkek ve kadınlar için verileri incelediğimizde; madencilik, elektrik, inşaat, ulaştırma gibi faaliyet kollarında kadının yeri çok azdır. Buna karşın tarım alanında erkekler ile hemen hemen eşit düzeyde olup, bunu toplam ve kişisel hizmetler izlemektedir. Genellikle aynı konumda olan kadınların ortalama gelirleri erkeklerin gelirlerinden daha az olmaktadır.

Yapılan analizler cinsiyet ayrımının bir eşitsizlik olduğu göstermektedir. Bu eşitsizlik elde ettikleri gelirlere de yansımaktadır. Ayrıca toplumda kadının eğitimine yeterince önem verilmemesi ve kadının mevcut eğitim olanaklarından sosyal ve ailesel nedenlerle eşitsizlik yaratılmaktadır. Aynı eğitim düzeyinde bile görülen farklılaşma ise kurumsal ve toplumsal sorunların varlığından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle kadının eğitim olanaklarının artırılması, iktisadi hayata faal olarak erkeklerle benzer koşullarda katılması ve bu yolla kadın ve erkek arasında iş dünyasındaki eşitsizliklerin giderilmesi hedeflenmelidir.

Şekil 1: İşteki Duruma göre Çalışanlar

4- Eğitim Düzeylerine Göre Gelir Dağılımı

Türkiye’de eğitim ve gelir arasında pozitif bir ilişkinin varlığı çalışmalarla kanıtlanmıştır. Kişilerin eğitim düzeyleri arttıkça elde ettikleri gelirlerde artmaktadır. Ancak ülkemizde, % 80.54 gibi okuma yazma bilen kesime karşılık % 19.50’lik bir kesimin de halen okuma yazma bilmediği 1990 yılı sayım sonuçlarıyla ortaya konulmuştur. Ayrıca % 80.54 lük okuma yazma bilenlerin bitirdikleri okullara göre

incelediğimizde; % 59.96'sı kadın, % 55.26'sı erkek olmak üzere İlkokulu bitirmiş bir kesim karşımıza çıkmaktadır. Üniversite mezunları olarak baktığımızda % 2.57'si kadın, % 4.75'i erkektir. Yapılan istatistik sonuçlarına göre İlkokulu bitirenlerin üniversiteyi bitirenlerle oranla çok fazla olduğu gözlenmiştir. Bu da toplumumuzdaki kişilerin eğitim düzeylerinin ne kadar düşük olduğunu kanıtlamaktadır. Tablo 12, 13 Türkiye geneli için ortalama gelir ve eğitim düzeyi arasındaki sıra korelasyon katsayısı 0.95'dir. Kentsel yerler için sıra korelasyon katsayısı 0.98 olarak bulunmuştur. Gelir ve eğitim düzeyinin arasında daha güçlü bir ilişkinin varlığı kentsel kesimde açıkça ortaya çıkmaktadır.⁵¹ Kırsal yerler için ise, eğitim etkisi görece olarak azalmaktadır. Bu bulgular, eğitime yapılacak yatırımların, gelir dağılımında pozitif bir katkı yapacağı ve refah düzeyinin yükseleceği açıktır.

Tablo 12: Okur-Yazarlık Durumunun Toplam İçindeki Payı

Yıllar	Okur Yazar Olmayan			Okur Yazar Olan		
	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek
1970	43.79	583.20	29.69	56.21	41.80	70.31
1975	36.22	49.45	23.74	63.62	50.47	76.02
1980	23.51	45.32	20.01	67.45	54.65	79.94
1985	22.51	31.77	13.45	77.29	68.02	86.35
1990	19.50	28.01	11.18	80.46	71.95	88.46

Tablo 13: Okur Yazarlığın Toplum İçindeki Oranı

Yıl	İlkokul ve Dengi		Ortaokul ve Dengi		Lise ve Dengi		Yüksekokul	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1980	55.27	57.50	9.52	6.83	8.03	6.74	4.14	2.12
1985	55.12	57.94	9.80	6.60	9.046	7.27	3.78	1.066
1990	55.26	59.96	10.84	7.57	10.74	8.28	4.075	2.57

Kaynak: DİE, TİY, s. 77.

⁵¹ DPT's.

II. TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Bir ülkede gelir dağılımı bozuklukları birçok nedene dayanmaktadır. Bu konuda mal ve hizmetlerin üretiminden tüketimine kadar birçok neden ve sorunu sıralamak mümkündür. Bunlar arasında en önemlileri şunlardır.

- A- Gelir dağılımında nüfus artışı, işsizlik ve enflasyon etkileri
- B- Vergilendirme politikalarının gelir dağılımına etkileri
- C- Diğer politikalar

A- GELİR DAĞILIMINDA NÜFUS ARTIŞI, İŞSİZLİK VE ENFLASYON ETKİLERİ

Nüfus açısından orta büyüklükte bir ülke olan Türkiye, gerek 1965-1980 döneminde, gerekse 1981-1990 döneminde nüfusu en hızlı artan ülkeler arasında yerini almaktadır. Yapılan istatistiklere göre Avrupa ülkelerindeki nüfus artış hızı ile ülkemizdeki nüfus artış hızı karşılaştırıldığında en yüksek artış hızına sahip başka ülkenin olmadığı görülmektedir.

Yıllık ortalama % 2.2 düzeyinde gerçekleşen nüfus artışı hızının istihdam edilebileceği bir kalkınma hızına ulaşmak, hem genç nüfusa gelecekle istihdam olanakları sağlamak ve hem de çalışan nüfusa daha fazla gelir artışı sağlamak açısından önem taşımaktadır.

Kalkınma planlarında belirlenen hedeflere ulaşmak ve düşük gelirliilerin artan gelirden daha fazla pay almalarını sağlamak öncelikle nüfus artış hızının uluslararası kabul edilebilir bir düzeye inndirilmesiyle mümkündür.

Bu nedenle temel istatistik verilerin kaynağını nüfus sayımları ve buna bağlı olarak yapılan araştırmalar teşkil etmektedir.

Ülkemizde özellikle son yıllarda göç alan bir ülke niteliği kazanmıştır. Özellikle Batı Trakya ve bazı Asya ülkeleri ile Kuzey Irak ve İran'dan ülkemiz yoğun göç dalgalarına uğramıştır.

Bu nedenle Türdkiye'nin genç bir nüfus yapısına sahip olması ve artan göçlerin etkisiyle kaba doğum oranında ve fiili nüfus artışındaki düşme beklenen düzeyde gerçekleşmemiştir.

1994 de 12 yaşından küçüklerin toplam nüfusu % 26.53'ünü oluştururken, 12 yaş ve üstünü teşkil eden kesim ise toplam nüfusun % 73.46'sına sahiptir. 12 yaş ve üstü grubun işgücüne katılım oranı % 50.4 civarındadır. Bu yaş grubunda nüfusun bu derece yüksek olması özellikle istihdam konusunda gelecekteki en büyük potansiyel sorun

olmaya aday görünmektedir.

Bir önceki yılın işgücüne katılma oranı % 54.3 iken 1994 de bu oran % 50.4'e düşmüş ve bu nedenle işgücü arzı sabit kalmıştır.

Tablo 14: İşsizlik ve İstihdam

	1990	1991	1992	1993	1994
İşsiz Sayısı	1590	1547	1596	1448	1740
Eksik İstihdam	1.271	1.373	1535	1317	1931
İşsizlik Oranı %	8.0	7.8	7.9	7.2	7.9
Eksik İstihdam %	6.4	6.9	7.6	6.6	8.7
İşsizlik + Ek. İst. %	14.4	14.7	15.5	13.8	16.6
Toplam İşgücü	19.954	19.967	20.196	20.080	22.136
İşgücü Kat. Oran %	56.7	56.2	55.5	54.3	50.4
Toplam İstihdam	48.364	18.421	18.600	18.633	20.397

Kaynak: DİE, TİY, s. 156.

Nüfus artış ve işsizlik göstergeleri makro plan hedeflerinin gerçekleşmesi açısından önemli değişkenlerdir. Nüfus artış hızına paralel olarak artacak olan işgücüne yeni iş olanaklarının yaratılması ancak büyüme hızının yükseltilmesiyle mümkündür.⁵²

En genel anlamda ülkenin gelişiyor olması ya da toplumsal gönencin (refahın) yükseltilmesinin bir göstergesi olarak, nüfus artış oranının üzerinde bir büyüme hızı elde edilmelidir. Bir başka anlatımla nüfus artış oranıyla ekonomik olanakların, özelliklede beslenme, barınma, iş bulma, sağlık ve eğitim gibi ana gereksinimlerin karşılanması olanaklarının artırılması arasındaki ilişki, ekonomik ve toplumsal gelişmenin en önde gelen sorunlar arasındadır. Ekonomik gelişme kimi zaman, büyüme hızıyla-nüfus artış oranı arasındaki fark olarak algılanıyor; ya da gösteriliyor.⁵³

⁵² Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s. 320.

⁵³ KEPENEK, s. 410.

İşsizlikle birlikte görülen enflasyon sorununda başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere hemen hemen bütün dünya ülkelerinde sosyal ve ekonomik yapıyı olumsuz yönde etkileyen ikinci bir sorun olarak önemini korumaktadır.

Türkiye’de özellikle 1970’lerin ikinci yarısından itibaren sürekli bir artış sürecine giren enflasyon, bütün ekonomik ve sosyal dengeleri sarsmıştır. Bunun yanısıra ekonomide negatif ve sıfıra yakın büyüme oranlarının gerçekleşmiş olması o dönemin en büyük talihsizliği olmuştur.⁵⁴

1980’den itibaren Türkiye’de bir ekonomik model değişikliği yaşanmış, alınan tedbirler sonucunda enflasyon % 20 lere kadar düşmüştür. Ancak 1980 ortalarından itibaren enflasyon tekrar yükselme sürecine girmiş ve 1994 yılı sonunda % 120.7’lerin üzerine çıkmış, sıkı bir istikrar politikasıyla bu oran tekrar % 65’lere indirilebilmiştir.

Enflasyon ekonomik ve sosyal değerleri eriten bir faktör olarak ülke gündemindeki önemini korumaktadır.

Enflasyon gelir dağılımını emek gelirlerini aleyhine bozar. Genellikle ücretler, enflasyona gecikmiş bir şekilde ayak uydururlar. Hızlı enflasyon koşullarında da başabaş gidebilmeleri de büyük bir başarıdır. Ücretler ancak endekslenerek enflasyonun takip ederler. Fakat hep enflasyonu arkadan izlediği için daima reel gelir kaybıyla telafi eder, ama geçikerek telafi eder. Bu yüzden emek gelirlerinin aleyhine bozar.⁵⁵ GSMH’deki artışlardan (ya da büyümeden) reel anlamda pay alamayan sosyo-ekonomik grupların durumu daha da kötüye gitmektedir. Bu gruplar arasında emeklileri, yoksulluk maaşı alanları, ücretsiz aile işçilerini saymak mümkündür.⁵⁶

Ücret ve maaşlarda enflasyonun şiddeti gözardı edilerek yapılarak düzenlemeler sbu kesimin daha da mağdur edilmesine yol açmaktadır. Bu bakımdan, mevcut görelî yapının korunulabilmesi için ücret ve maaşlarda bir program çerçevesinde endekslemeye gidilmesi zorunludur.

⁵⁴ DPT, s. 83.

⁵⁵ Adnan ŞENEL, “Korkut BORATAY’la Gelir Dağılımı Üzerine Mülakat” Yane Türkiye Dergisi, 1995, s. 268.

⁵⁶ DPT, s. 83.

Dolaylı vergiler devamlı bir vergi yeteneği göstermeyen ve geçici konulardan alınan vergiler olup, gelir veya servete dolaylı olarak ulaşılar. KDV, gümrük ve tüketim vergileri gibi vergiler dolaylı vergiler kabul edilmektedir.⁵⁹ Dolaysız vergiler ise yükümlüden doğrudan aracı olmaksızın ve başkalarına yansıtma olanağı bulunmayan vergilerdir. Bu tür vergiler ülkelerin gelişme düzeylerinin bir yansımasıdır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerin gelir kaynağını büyük ölçüde dolaylı vergiler teşkil eder, buna karşın gelişmiş ülkeler de durum tam tersidir. Gelirlerinin büyük bir kısmını dolaysız vergilerden karşılanır. Ekonomilerde parasal faaliyetler arttıkça vergi tabanı genişler. Vergi yapısı dolaylı vergilerden, modern dolaysız vergilere (gelir, kurumlar vergileri gibi) doğru geçer.

Ülkemizde vergi ödeme alışkanlığının yeni yeni oturmakta olduğu ancak yeterli düzeyde olmadığı için ağırlık yine dolaylı vergilerdedir. Bu da gelir dağılımında adaletsiz bir durum yaratmaktadır. Dolaylı vergiler genellikle düşük gelir elde eden gruplara ağır bir yük getirmektedir. Örneğin 1990'da vergi gelirlerinin 23.657 milyarını dolaysız vergiler, 21.742 milyarını dolaylı vergiler oluştururken, 1994 yılında ise vergi gelirlerinin 283.813 milyarını dolaysız vergiler, 304.278 milyarını dolaylı vergiler teşkil etmiştir. Ülkemizde 1990-1994 döneminde dolaysız vergilerden dolaylı vergilere doğru bir gelişme açıkça gözlenmektedir. Bu nedenle gelir dağılımı açısından eşitsizliğin son yıllarda artmakta olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Vergi gelirlerinin ücretli kesim için içindeki payına inceleyecek olursak konsalide bütçe vergi gelirleri ve konsalide bütçe dışında kalan vergi benzeri gelirlerle birlikte devletin toplam vergi gelirlerini % 95'in üzerindeki kısmı, gelir üzerinden kesilen vergiler, (gelir ve kurumlar vergisi, dolaylı vergiler, KDV vb. gibi), sosyal güvenlik primi ve tasarruf teşvik primi gibi kalemlerden oluşmaktadır. Sözü edilen vergi gelirlerinin GSMH'ya oranına ve bu orandaki artışa bakıldığında da devletin vergi gelirlerine ancak ücretlilere dayanarak arttırmaktadır. Şöyle ki 1987 yılında GSMH'nin % 21.07'si oranında vergi toplayabilen devlet, ücretlilere % 5.9 diğer kesimlere de % 15.17 oranında vergi yüklemektedirken, 1991 yılına gelindiğinde ise GSMH'nin % 26.61'ine yükselen vergi yükünün % 16.08'i ücret dışı kalemlerin % 10.53'de ücretlilerin üzerindedir. Ücret dışı kesimlerin vergi yükünde hiç önemli artış olmazken toplam vergi yükündeki 5.54 puanlık artışın neredeyse tamamını ücretliler üzerinde olduğu tablodan görülmektedir.

⁵⁹ Büyük Ekonomi Ansiklopedisi, Sabah Yayınları, İstanbul, 1992, s. 159.

Sonuç olarak yapılan tüm hesaplamalar 1987-1995 arasında iş başına gelen hiçbir hükümetin, vergiyi gelir dağılımını düzenleyici bir araç olarak algılamadığını, yalnızca hesapsız olarak arttırılan kamu borçlarının ödenmesinde bir araç olarak gördüklerini, vergi gelirlerini arttırma da tek yol olarak da ücretliler üzerine yüklediklerini açıkça ortaya sergilemektedir. 1980 sonrasında, ulusal gelirden aldıkları payı koruyamayan ücretlilerin bu çarpıcı gelir kaybına karşılık ciddi bir vergi yükü altında ezilmeleri de 14 yıllık dönemde yeterince fedakarlıkta bulduklarını gösteriyor.⁶⁰ Ücretlilerin vergi yükü konusunda yıllar itibariyle iyiye gitmediği hatta KDV gibi konulardaki yapılan düzenlemelerle de dahi bozulduğu çok açıktır.

Tablo 14: Ücretlilerin Vergi Gelirleri İçindeki Payı

Yıllar	Ücretlilerin Ödediği Gelir Vergisinin Genel Bütçe Doğrudan Vergi Gelirleri Yükündeki Payı (%)	Gelir Vergisi İçindeki Ücret Payı (%)	Toplam Dolaylı Vergiler İçindeki Ücret Payı (%)	Konsolide Bütçe Vergi Gelirleri İçindeki Ücretlerin Payı (%)	Ücret Dışı kesimlerin Ödediği Verginin Toplam GSMH Oranı	Ücretli Kesimin Ödediği Verginin Toplam GSMH Oranı
1987	24.10	35.00	54.50	29.27	15.17	5.90
1990	43.26	55.00	37.33	40.39	15.02	9.08
1991	45.79	56.30	38.90	42.43	16.08	10.53

2- Vergi Sistemi

Vergi sisteminin özel sektörden kaynak aktarma potansiyeli, milli gelir artışı karşısında vergi gelirlerindeki artış hızı ile ölçülmektedir. Vergi gelirlerinin esneklik katsayı olarak ifade edilen bu oranın sürekli olarak birden büyük olması beklenir.

Vergi gelirlerinin esnekliği, vergi gelirlerinin gayri safi milli hasıladaki değişimleri izleme eğilimi gösterir. Vergi gelirleri artış oranı GSMH artış oranından ne kadar yüksek ise vergi sisteminin esnekliği o ölçüde büyüktür. Ve GSMH'daki artışları o ölçüde bütçeye vergi olarak aktarır. Vergi gelirleri artış oranının birden büyük olması yüksek esnekliği gösterir.⁶¹

Esnek bir vergi sistemi ekonomideki değişimlere otomatik olarak uyum gösterir. Vergi sistemine, oran üzerinden, değer üzerinden vergiler ve özellikle artan oranlı

⁶⁰ DİSK-AR, "Ücretlilerin Toplam Vergi Yükü" % 44 Disk Araştırma Enstitüsü Aylık Bülteni, Aralık-1993, Sayı: 12, s. 9.

⁶¹ ÖZKAN, s. 53.

vergilerin, esneklik kazandırmakta önemli payları vardır.

Ülkemizde toplam vergi gelirlerinin esnekliği sürekli birden düşük çıkmaktadır. Bunda da büyük ölçüde vergi yapısının gelişen ekonomik yapıya uyum sağlayacak önlemlerin alınmamış olması ve vergi idaresinin etkin olmamasından rolü büyüktür.

Vergi sistemindeki istisna ve muhafiyet hükümleri, kapsamı içine kalan faaliyetlerde bulunanlar ile bu kapsam dışında kalanlar arasında önemli fiyat değişiklikleri yaratmaktadır. Türk vergi sisteminde yaygın olarak kullanılan vergi ayrıcalıkları, vergi yapısının enflasyon sonucu bozulması, (vergi matrahının ve indirimlerin aşınması) gibi nedenlere bağlı olarak dolaysız vergilerin vergi adaleti sağlamadaki yetersizliği önemini korumaktadır.

Ülkemizde vergi gelirlerinin önemli bir bölümünü gelirden alınan vergiler oluşturmaktadır. Kurumlar vergisinde ise son yıllarda artış eğilimi gözlenmektedir.

Dolaysız vergi niteliğini taşıyan gelir ve kurumlar vergisi içinde durum değişmemekte, bu vergilerde olumsuz gelişmeler gözlenmektedir.

Sistemin artan oranlı temel ögesi olan gelir vergisinin bu niteliği büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Bunun bir nedeni aşırı genişletilen birinci dilim nedeniyle 1980'lerin büyük bölümünde yükümlülüklerin ilk dilim içinde düz oranlı olarak vergilendirilmelidir. Bu durumdaki beyannamelilerin oranı 1981 ve 1982 de % 96 ve 97 dir. Bu oran, dilimlerin enflasyonla aşınması nedeniyle 1994 ve 1995 de % 82 ve % 85 dir. İkinci bir neden ücret kesiminin kaynakta vergilendirme ve nominal ücretlerin şişmesi nedeniyle erkenden artan oranlı basamaklara tırmanmaya başlanmasıdır. Bunda rol oynayan bir etken de, 1987'den itibaren yıllık dilim genişletme operasyonlarının, yıllık enflasyon oranının altında kalması ve bunun gelirlerini gizlimi olanağı olmayan ücretlileri daha fazla etkilemesidir. Üçüncü bir neden her yıl yapılan gelir vergisi tarife değişikliklerinin üst gelir dilimlerinde bulunanlara daha fazla vergi hafiflemesi getirmesidir. Dördüncü bir neden, tarife gerçek bir artan oranla yapıda olsaydı dahi onu işlevsiz kılacak olan seriler sistem uygulasıdır. Üniter sistemden yani gelirlerin toplanarak artan oranlı tarifeye tabi tutulmasından gidilerek vazgeçildiği için, gelir vergisinin artan oranlılığı sözde kalmıştır... Nihayet, gelir vergisi dışında da gelir sistemi artan oranlılık yönünde dönüştürülmemiş, KDV'de çok oranlılık yelpazesi geniş tutulmamış ve temel mallardaki oran yükseltmeleriyle daha da daraltılmak eğilimen sokulmuş fonlarla toplanan vergisel gelirlerin ise, % 90'ı dolıylı nitelikte olmuştur. Sonuç olarak bu yönde özellikle dikey vergi adaleti zedelenmiş ve gelir

dağılımı olumsuz etkilenmiştir.⁶²

Kurumlar vergisinde de son yıllarda artışlar meydana gelmiştir. 1994 yılında % 66 oranındayken 1995 yılında bu oran % 72'lere çıkmıştır. Bunun nedeni hükümetlerin kurumlaşmaya önem vermeleridir. Kurumlar vergisi oranını % 46'dan % 25'e inmesi de uygulanan indirimlerin kapsamının daraltılmaması kurumlaşmayı cazip hale getirip, kurumlaşmanın artmasıdır.

Ücret ve maaşlı kesim üzerindeki vergi yükü sadece birinci dilim için % 25'tir. Artan oranlı bir vergi sistemi uygulandığından bu oran birinci ve sonraki her dilimde de beşer puan artmaktadır. Bu kesimin çok geniş olan ve enflasyona göre ayarlanmayan ilk dilim içinde düz oranlı olarak vergilendirilmeleri nominal ücretlerin şişmesi nedeniyle erkenden artan oranlı basamaklara geçmeleri ve son yıllarda her sene yapılan tarife değişikliklerinin üst gelir dilimlerine daha fazla vergi yükü hafiflemesi getirisidir.

Düşük gelirler için vergi yükü hafiflemesine neden olabilecek özel indirim tutarları ise çok düşük miktarlarda belirlenmiş ve nominal değerlerle ifade edildiğinden enflasyonun yıpratıcı etkisine terk edilmiş, böylece bu kesim lehine uygulanabilecek bir koruma mekanizması da geçersiz kalmıştır.

Düşük gelirliler için vergi yükü hafiflemesine neden olabilecek özel indirim tutarları ise çok düşük miktarlarda belirlenmiş ve nominal değerlerle ifade edildiğinden enflasyonun yıpratıcı etkisine terk edilmiş, böylece bu kesim lehine uygulanabilecek bir koruma mekanizması da geçersiz kalmıştır.

Ayrıca sermaye piyasasını geliştirmek amacıyla devlet tahvillerinin faiz gelirlerinin vergilendirilmemesi, hisse senedi gelirlerinin çok düşük oranda stopoja tabi tutulması ve şirket otaklığı gelirlerinin vergilendirilmemesi biçiminde uygulamalar nedeniyle önemli ölçüde vergi kayıplarını ortaya çıkarmıştır.⁶³

Bu açıklamalar ışığında ülkemizdeki vergi sisteminin yeniden gözden geçirilerek etkinliği sağlamanın yanı sıra vergilemede adaleti gerçekleştirmek yönünde önlemler alınması gerekmektedir.

C- DİĞER FAKTÖRLER

Gelir dağılımını etkileyen diğer faktörler ise, fiyatlardırma ve tarımsal politikalar ile sosyal güvenlik harcamalarıdır. Konu bu yönüyle incelendiğinde gelir dağılımı ilişkisi

⁶² Oğuz OYAN, **YENİDEN DAĞITIM MEKANİZMALARI**, Kamu Maliyesi ve Bölüşüm İlişkileri, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, 1989, s. 106.

⁶³ DPT, Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s. 326.

daha iyi oturacağı inancındayım.

1- Fiyatlandırma Politikaları

Kamu ve özel sektörün yaklaşık eşit ağırlıkta faaliyetle buldukları karma ekonomik sistemlerde, her iki sektördeki fiyatlandırma politikaları, gelir dağılımını etkileyen önemli unsurlar arasında yer alır.

Özel Sektör Fiyatlandırma Politikasının Gelir Dağılımına Etkisini Türkiye’de üretim ve satışların belli firmaların üzerinde yüksek düzeyde yoğunlaştığı bilinmektedir. Yüksek düzeyde yoğunlaşmış sanayi yapısının, gelir dağılımını bozucu etkileri bulunmaktadır. Bunlar; yüksek fiyatlar ve yüksek kâr marjları ile tüketicilerden üreticilere gelirin yeniden dağılımına yol açarlar. Özellikle özel sektörün yoğun olduğu sektörlerde fiyatlandırma politikaları rekabet koşullarında tüketici yararına olmayan sonuçlar çıkartmaktadır. Bu da düşük gelirli kesimleri (tüketici) yüksek gelirli kesimlere göre daha fazla zarar görmelerine neden olmaktadır. Ayrıca yoğunlaşmış sanayiler uzun dönemde daha sermaye yoğun bir teknikle çalışacakları için faktörler gelir dağılımında sermaye gelirlerinin ücret gelirleri karşısındaki payını arttıracaktır. Örneğin Türkiye’de toplam gelirin % 24.7’lik payını ücret ve maaşlar alırken % 51.45’lik payını müteşebbis gelirleri teşkil etmektedir.

Tablo 15: Türkiye Genelinde Faktör Gelirlerinin Dağılımı

1987	Toplam Gelir	%	Maaş ve Ücret		Müteşebbis		Gayri Menkul	
			Geliri	%	Geliri	%	Geliri	%
	40.661.082	900.00	9.786.881	24.7	20.919.338	51.54	4.816.220	11.84
	Menkul Kıymet Geliri	%	Karşılıksız Gelirler	%				
1987	740.190	1.82	4.398.453	10.82				

Kaynak: TİY, s. 310.

Kamu sektörünün fiyatlandırma politikasının gelir dağılımında etkisine baktığımızda; Kamunun fiyatlandırma politikalarını iki açıdan değerlendirmek gerekir. İlki Kamu İktisadi Teşebbüsü olarak adlandırdığımız kamu kuruluşlarının fiyatlandırma politikalarıdır. Bu kuruluşların fiyatlandırma politikaları özel sektörden farklı özellikler taşımaktadır. Siyasi otoriteye bağlı olarak fiyat belirleme serbestileri bulunmaktadır... 1980'lerin sonuna doğru az sayıda kuruluştan oluşan KİT gruplarının, Devlet Bakanlarının gözetimine bırakılmasıyla bu bağımlılık daha pekişmiştir. KİT'ler 1980'lerden bu yana her ne kadar serbest piyasa kuralları ile çalışılarda, fiyat belirleme serbestliğinin olmaması ve politik amaçlı kullanılmaları devamlı zarar etmeleri sonucu doğurmuştur. KİT'ler yıllarca yanlış fiyatlandırma politikalarıyla düşük kârlara razı olmuşlardır. Ayrıca tekelci durumunda olduğu piyasalarda ise bu gücü alabildiğince değerlendirip, önceden bölüşüm-amaçlı hedeflere bağlı kalmamasına neden olmuş ve bölüşüm çatışmalarına neden olmuşlardır.

Serbest piyasa koşullarının hakim olduğu ülkemizde KİT'lerin esasen fiyat kabullenici nitelikte olduğu dallarda, fiyatı değil, kârı en çoklaştıran çıktı düzeyini ulaşması, yüksek maliyetle çalışan üretim tesislerini kapatma ve satma yoluna giderek daha verimli hale gelmeleri gerekir. Devletin bu dallarda bölüşüm amaçlı fiyat müdahaleleri KİT/özel sektör ayırımı gözetilmeden faaliyet akımındaki tüm kuruluşlara spesifik vergi ve subansiyonlar getirilmelidir. (Ancak 5 Nisan İstikrar Kararlarında KİT'lerin büyük bölümü zarar ettiği ve subvansiyonlarda devlete mali yük getirdiği gerekçesiyle özelleştirme kapsamına alınmışlardır).

İkinci olarak destekleme alımlarında fiyat politikalarıdır. Tarımsal ürünler ve tarım ağırlıklı sınai ürünler dış ticaretine mal bazında teşvik veya kısıtlamalar getirilmesi açıkça göze alınmadığı dünyadaki görelî fiyat yapısı değişmelerini hesaba katmayan bir destekleme programının toplumsal maliyeti yüksek bir tercih olabilmektedir.⁶⁴

Sonuç olarak kamu fiyatlandırma politikalarını gerçekleştirirken her iki alanda da titizlikle ve bölüşüm amaçlarını dikkate alarak yapılması gerekir.

2- Tarımsal Politikalar

Tarım sektörü, herşeyden önce hayatın vazgeçilmez temel ihtiyaçlarından olan gıda maddelerini üreten bir sektördür. Bu bakımdan hem stratejik hem de evrensel açıdan önem taşımaktadır. Ülkemiz açısından da tarım sektörünün önemi büyüktür. Çünkü

⁶⁴ Oktar TÜRER, YENİDEN DAĞILIM POLİTİKALARI, "Faktör ve Mal Piyasalarının-daki Diğer Politika Öğeleri ve Gelir Bölümü" TÜSES, 1989. s. 143-165.

gelişmiş ülkelerde tarım sektöründe faal nüfusun yüzde 1 ila 10'u arasında değişen bir oranda nüfus mevcutken, ülkemizde tarım sektörü önemli bir nüfusu bünyesinde barındırmaktadır.

Tarımın milli gelir içindeki payı gerek 1980 öncesinde gerekse 1980 sonrasında giderek azalmıştır. 1970'lerde ekonominin üçte birinden fazlasını oluşturan tarım sektörünün 1980'li yıllarda payı dörtte birden daha düşük bir değere gerilemiştir. 1994 yılında ise, tarım sektörü, cari fiyatlarla GSMH'nın yaklaşık yedide birini ancak oluşturmuştur.

Bu verilere göre ülkemizde halen çalışan nüfusun yaklaşık yarısını tarım sektörü istihdam etmekte, yaratılan katma değer de yedide birini tarım sektörü meydana getirmektedir. Türkiye'de aktif nüfus 20 milyondur. Bunun % 45.8'i oluşturan ve tarım kesiminde faaliyet gösteren yaklaşık 9 milyonluk kısmı, milli gelirin % 14.7 üretebiliyor ve bu oranda toplam gelirden pay alabiliyor demektir. 1980-1994 döneminde GSMH toplam % 74.5 oranında artarken tarımsal üretim % 14.7 oranında artabilmiş ve tarımın milli gelirdeki payı % 25.5'den % 14.7'ye düşmüştür.

Ülkemizin yıllık ortalama nüfus artış hızı % 1.6 iken, yine aynı dönemde, tarım sektöründe yıllık ortalama 1.1 oranında büyümüştür. Ayrıca bu dönemde, 1980'de 1991 Genel Tarım Sayımı sonuçları karşılaştırıldığında tarımsal faaliyette bulunan hanehalkı başına düşen işlenen alanın 57.7 dekardan 516'ya 1993 itibarıyla 47.5 dekara gerileyerek % 10.3 oranında azaldığı, tarımsal faaliyette bulunan hanehalkı sayısının % 19 arttığı görülmektedir.⁶⁵

Tarımsal kesimin gelirden aldığı payın giderek azalmasının nedeni üretim yapısında meydana gelen değişimler ve iç ticaret hadlerinin tarım ürünleri aleyhine gelişme göstermesinden kaynaklanmaktadır... Başka bir deyişle tarım dışı ürünlerin fiyatları, tarım fiyatlarından daha hızlı arttığından, temel geçim kaynağı tarım ürünleri olan ve bu üretimi yapmak için tarım dışı üretime bağlı olan kırsal nüfusun gelirden alan pay azalmaktadır.⁶⁶

Türkiye'de tarımsal girdi ve ürün fiyatlarının oluşumuna, tarımsal örgütlenmenin ve pazarlık gücünün zayıf olması nedeniyle üretici etki edememekte, oluşan ve tespit edilen fiyatları kabul etme durumunda kalmaktadır. Pazarlık gücü olmayan bu üretici ürettiği

⁶⁵ Ayşe ÖZTUNA, "1980 Sonrasında Uygulanan İstikrar Politikalarının Türk Tarım Sektöründe Etkisi", Maliye Dergisi; Sayı: 120, Eylül-Aralık-1995, s. 28-29.

⁶⁶ Yeni Türkiye Dergisi, Gelir Dağılımı ve Politikaları, Özel İhtisas Komisyonu, s. 327.

malların fiyatlarında söz sahibi olamazken, satın almak zorunda olduğu mal ve hizmetlerin fiyatlarının yüksek olması durumunda da enflasyondan etkilenmektedir.⁶⁷

Ülkemizde devlet, çiftçiyi, destekleme alımları ve taban fiyatları ile üretim girdilerine verdiği subvansiyonlarla desteklemektedir. Ancak tarımsal destekleme politikalarının özellikle, bunalım dönemlerinde kaynak dağılımını bozduğu ve ekonomiye yük getirdiği gerekçesiyle destekleme alımları daralmıştır. Bu nedenle 1980 yılında 22 ürün destekleme alımlarına tabi iken, 1988'de 10 ürün kapsama dahil edilmiştir. Daha sonraki yıllarda yeniden yükselmiş ise de 1994 yılında ekonomide yaşanan krizin ardından uygulamaya koyulan 5 Nisan kararları ile destekleme kapsamı daraltılarak 8 ürüne indirilmiştir.

Ayrıca Türkiye'de toprak dağılımı eşitsiz bir yapıya sahiptir. Bu eşitsizliğin bölgelerearası dağılımı da hesaba katılması gereken önemli bir unsurdur. Doğrudan veri olmamakla birlikte, toprak dağılımı eşitsizliğin özellikle Güney Doğu Anadolu Bölgesinde Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu söylenebilir. Bölgelerarası farklılıklar gelir dağılımını tarım olanakları itibariyle etkileyecektir. Toprak mülkiyetinde oluşan dengesizliğin iki boyutu vardır. Birincisi toprak büyüklüğü ikinci ise toprağın niteiği ve mekansal konumudur. Toprak reformu gibi önlemler birinci boyuttaki dengesizlikleri kuramsal olarak giderebilirken, ikinci boyuta çaresiz kalmaktadır.

Sonuç olarak ülkemizde tarım üretiminin azalması, bu kesimdeki nüfusun fazlalığı, toprak dağılımındaki eşitsizlikler ve kişi başına elde edilen gelirin azlığı gibi tüm bu nedenler ekonomik ve sosyal anlamda çarpıklıkları gözler önüne sererken, gelir dağılımındaki dengesizliği de açıkça göstermektedir.

3- Sosyal Güvenlik Harcamaları

Sosyal güvenlik, ortaya çıkabilecek risklere karşı kişilerin güvenliğinin sağlanması olarak tanımlanmaktadır. Bir başka tanıma göre sosyal güvenlik; çağdaş toplumlarda bireyleri, varılan belirli bir üretim teknolojisinin sonucu olarak, toplumun sosyo-ekonomik yapısında ve ilişkilerinde ortaya çıkan çeşitli etmenlerin olumsuz etkilerine karşı korumak ve geleceğe yöneler zaman içinde güvenliklerini sağlamak amacı güden bir kurum olarak ortaya çıkmıştır.⁶⁸

Sosyal güvenlik iki temel önlemin bütünüdür. Bunlardan biri sosyal sigortalar diğeri

⁶⁷ Nazım Kadri EKİNCİ, "Tarım Kesimine Dönük Politikalar ve Sonuçları" TÜSES. s. 77.

⁶⁸ DİE. Türkiye İstatistik Yıllığı, Ankara, Ocak-1996, s. 218.

ise sosyal yardımlardır. Uygulamada sosyal sigortalar, sosyal yardımlara oranla gittikçe daha fazla ağırlık kazanmış ve sosyal güvenliğin ana kolu olmuştur.

Tablo 16: Sosyal Güvenlik Kurumlarından Aylık Alanlar ve Ödenen Toplam Aylıklar

		1992	1993	1994
EMEKLİ SANDIĞI	A	989.492	1.049.842	1.132.164
	B	15.011.934	26.938.705	43.753.710
SSK	A	1.856.522	1.999.007	2.175.149
	B	31.658.047	52.868.294	75.375.239
BAĞ-KUR	A	711.994	777.968	825.595
	B	3.771.329	6.757.727	11.829.831

A- Sayı B-Aylık milyon TL

Kaynak: DİE, TİY, s. 224-229.

Türkiye’de sosyal güvenlik ise, işçi ve memur grupları ile esnaf ve sanakarlar ile bağımsız çalışanları iş kazası, meslek hastalığı, malüllük, yaşlılık, ölüm ve emeklilik gibi zorunlu olarak kanuna dayanarak, üyelerinin gelir düzeylerine ve mesleklerine göre saptanan ve daha sonra riskler doğdukça kendilerine iade edilmek üzere alınan primleri kullanan kurumlar olarak, sosyal sigortalar kurumu, T.C. Emekli Sandığı, Bağ-Kur, Oyak ile özel emekli ve yardım sandıkları bulunmaktadır.⁶⁹

Ülkemizde sosyal güvenlik kurumları birçok sorunla karşı karşıyadır. Son yıllarda hükümetlerin siyasi çıkarları uğruna üzerinde sık sık oynadığı emekli yaşının düşük olması nedeniyle emekli sayısında hızla artış olmaktadır. 1994 yılında 1.132.164 T.C. Emekli Sandığından, 2.175.149 SSK’dan ve 825.595 bin kişi Bağ-Kur’dan emekli olmuştur. Örneğin bugün Emekli Sandığı 16 milyon memurdan prim kesilmekte fakat 9 mlilyon kişiye hizmet hizmet vermekte ve bunun 7.5 milyonunun geçimini de maaş ödemeleriyle dolaylı veya dolaysız üstlenmektedir. Ayrıca SSK ve diğer özel sigortaların en önemli sorunu ödenmeyen primlerdir. Bu da kurumları zor duruma düşürmektedir.

⁶⁹ Sait DİLİK, SOSYAL GÜVENLİK, Ankara, 1992, s. 15.

Sosyal güvenlik kurumlarının gelir dağılımı ile ilişkisi ise, gelir kaynakları ve harcama yapısıyla bağlantılıdır. Bu kurumların mali kaynakları, işçiden ve işverenden belli oranda alınan primlerden ve devletin genel bütçeden yaptığı yardımlardan oluşur. Bu kaynaklardan toplanan fonlar sayesinde, karşılaştıkları mesleki ve sosyal riskleri karşılayacak kadar milli gelirden pay almamış olanlar, yine milli gelirden sağlanmış olan bu fonlar yolu ile beslenen ödeneklerle gelirlerinin kesildiği dönemlerde kendi kaderlerine bırakılmamış olurlar. Böylece sosyal sigorta sayesinde, toplumun bütün kesimleri arasındaki dayanışma ön plana alınmalıdır.⁷⁰

Türkiye’de sosyal güvenlik kurumlarının (Emekli Sandığı, SKK) finansmanı, çalışan ve işverenden alınan primlerle sağlanmaktadır. Ancak mevcut sistemde çalışanlardan alınan sosyal güvenlik primleri emekli duruma gelmiş olanlara emekli aylığı olarak ödenmekte, hiç kimse birey olarak kendi kişisel primlerinin miktarı ile ilişkilendirilmemektedir. Böyle bir sistemde sbir yandan enflasyon ortamında emeklilerin maaşlarının arttırılması için siyasi baskılar artarken, diğer bir yandan çalışanların maaşlarından kesilen primler emeklilerin aylıklarına gelecek miktarda yine siyasi nedenlerle arttırılamamaktadır. Sonuç olarak nüfusumuz ne kadar genç olsa bile, çalışan kesimi besleyemez duruma gelmektedir.

Emekliliğe ilişkin bu sorunlara ilaveten, ülkemizde sosyal güvenlik kurumları yeterli sağlık hizmeti de verememektedir. Toplumun geniş kesimleri için sağlık hizmetlerine ulaşmak mümkün olmamakta, ulaşılsa bile alınan hizmet hiçbir şekilde tatmin edici bulunmamaktadır. Toplumun alt gelir düzeyindeki vatandaşlarımızdan başlayarak tüm kesimler için sağlık hizmetlerinin yeni bir yapı altında verilmesi zornlu hale gelmektedir.⁷¹

Tüm bu nedenler sosyal güvenlik sistemimizde yeni düzenlemeleri yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Yeni kurulan hükümetin programında bu konuya eğilinmekte, işsizlik sigortası ve sağlık sigortası gibi sosyal güvenlik sistemimizde yeni reformlar gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Ancak ne kadar başarılı olunacağı tartışılır. Bugüne kadar sürekli bu konular gündeme getirilsede devlete malı yük getireceği gerekcesiyle ertelenmiştir. Bu da yıllardır sosyal güvenlik kurumlarımızın düşük gelir elde eden grupların aleyhine çalışmasına ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin büyümesine neden olmuştur.

⁷⁰ DPT, s. 109.

⁷¹ Anavatan Partisi, Seçim TAAHHÜTNAMESİ, Aralık, 1995, s. 27-28.

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE UYGULANAN İSTİKRAR PROGRAMLARI VE GELİR DAĞILIMI ÜZERİNE ETKİLERİ

I. 1980 ÖNCESİ İSTİKRAR PROGRAMLARI

A- 4 AĞUSTOS 1958 İSTİKRAR PROGRAMI

1 - 1958 Öncesi ve Sonrasında Dış Ticarete Yaşanan Olumsuzluklar ve Alınan Kararlar

“1958 İstikrar Programı” diye alınan önlemler, o güne kadar yaşanan ekonomik sorunların birikimi sonucunda alınmıştır. Ancak yaşanan bu ekonomik sorunları başlangıcı 1945’li yıllara dayanmaktadır. Çünkü bu dönemde Türkiye savaşa girmese de savaşmış gibi harcama yapmış ve ekonomik dengelerin bozulmasına neden olmuştur.

1946 bir tersine dönüşün başlangıcıdır. Savaş sonrası dönemin yarattığı yeni konjoktür ve olanaksızlıkların çeşitliliği ile ülkenin üretim kapasitesinin ithal edilemeyen yatırım malları nedeniyle azalması, bunda en büyük etken olmuştur.⁷² 7 Eylül 1946 tarihinde yapılan devalüasyon, gerek nedenleri gerekse zamanlaması yönünden Türk ekonomisinde yapılan birinci devalüasyondur. Yapılan bu devalüasyon sonucu TL’nin bir ABD doları karşısındaki değeri 1.30 TL den % 53.6 dolayında düşürülerek 2.80 TL olmuştur.⁷³ Devalüasyon sonucu ihraçatta bir artış meydana gelmişse de dış ticaret dengesi, 1929 dan beri ilk defa açık vermeye başlamıştır. Bu dönemde ihracatın yeterince

⁷² Halil DIRIMTEKİN, PARA, KREDİ VE BANKA, Eskişehir, 1974, s. 580.

⁷³ KEPENEK-YENTÜRK, s. 108.

artmaması, ithalatın kısıtlanmaması, dış ticaret açıklarının büyümesine neden olmuştur. 1947 yılında 213 milyon dolar olan dış ticaret açığı 1948 de 78.8 milyon dolar ve nihayet 1949 da 42.4 dolara yükselmiştir.⁷⁴ 1946 yılı dış ticaret dengesi günümüze kadar uzanan açık verme dönemine girilmesinin de başlangıcıdır.

Sonuçta 1950 li yıllarada kadar ithalat-ihracat konusundaki gelişmeye bağlı olarak dış ticarete gelişme göstermemiştir. Fiyat ve miktar sınırlamalarına giderek ithalat sınırlandırılmamıştır. Bu na karşılık ihracatta beklenen gerçekleşme sağlanamamıştır. Bu dönemde hızlı kentleşme ve artan gelir, iç pazarı genişleterek yerli tüketimi genişletmiştir. Ayrıca dış talep koşullarının olumsuz yönde gelişmesi de ihracatı sınırlamış ve dış ticaret açıklarının giderek büyümesine neden olmuştur.

1950'lerde değişen iktisadi bakış açısı ile dış ticaret % 80'e varan bir oranda libare edilmiştir. Bu politika 1950-1951 yılları arasında bir önceki döneme oranla ithalatın iki katına çıkmasına, buna karşılık ihracatın % 38 dolayında bir artış göstermesine neden olmuştur.⁷⁵

Dış ödemelerin 1953'ten başlayarak sorun durumuna gelmesi üzerine alınan önlemlere gidilerek yenileri eklendi. Hükümet 1956'da turist ve benzeri dövizlerde TL nin dolar karşısındaki fiyatını 2.80 yerine 5.25-5.5 TL olarak saptadı. Milli koruma yasası yeniden yürürlüğe konularak fiyat denetimleri arttırıldı. Ticari banka kredileri sınırlandırıldı ve faiz oranları arttırıldı. Bu önlemlerin iki yıl uygulaması sonucu, dış ticaret açığı bir ölçüde azaldıysa da daha önce görüldüğü gibi fiyat artış oranı yükseldi. Mal darlığı ve kara borsa işlemleri yaygınlaştı. Bu işlem sonucu hükümet 4 Ağustos 1958'de bir dizi istikrar önlemleri almak zorunda kaldı.⁷⁶

Yeni istikrar paketinde "dış ticarete katlı kur sisteminin uygulanması", "banka kredilerinin ve banknot ihracatının dondurulması", "fiyat kontrollerinin kaldırılması" "deng bütçe uygulamasına geçilmesi" gibi hedeflere yer veriliyordu.⁷⁷

2- İstikrar Programının Ekonomik Gelişmeye Etkisi

İstikrar önlemleri arasında en önemli karar, doların 281 kuruştan 900 kuruşa

⁷⁴ Erdoğan ALKİN, *ULUSLARARASI İLİŞKİLER*, İstanbul-1978, s. 18.

⁷⁵ Nihat TÖRE, "Döviz Kuru Politikası" Doçentlik Tezi, Ankara-1979, s. 205.

⁷⁶ KEPENEK-YENTÜRK, s. 111-112.

⁷⁷ Yalman ÖZGÜNER, "Para ve Kredi Politikalarının Tarihsel Gelişimi" -Finans Dünyası, Haziran 1991, Sayı: 18, Yıl: 2, s. 99.

çıkartılarak fiili bir devalüasyon yapılmış olmasıdır. Çoklu döviz kuru şeklinde gerçekleştirilen bu fiili devalüasyon oranı % 236 gibi yüksek düzeydedir.

Gerek yüksek yüksek oranlı devalüasyon, gerekse devletin kontrolündeki fiyatların yeni ayarlamalarla yükseltilmesi sonucu, fiyatlar hızla yükselmiştir. Fiyatlardaki bu artış 1959'a kadar sürmüştür. 1958 yılında iç ve dış fiyatlar arasındaki uyumsuzluğun kaldırılması, doğrudan kur ayarlaması ile değil, yurda gelen yabancı ülke paralarına, geliş nedenlerine göre farklı primler ödemeleri sağlanmıştır. Böylece TL'nin primle saptanan yeni paritesi, yeni satın alma gücünü ifade etmektedir.

Türk ekonomisindeki enflasyonist gelişimin başlıca kaynaklarından birini ihraç mallarının iç fiyatları ile dünya fiyatları arasındaki farktan doğduğu ileri sürülerek, TL'nin dış değerinde ihraç fiyatlarını düşürecek ve karaborsa döviz fiyatını önleyecek yeni bir düzenlemeye gidilmiştir.

Uygulanan istikrar programıyla, ilk anda ülkeye bir istikrar getirilmiş, fakat bu uzun sürmemiş, hükümet devlet bütçesinde yine açık vermeye başlayınca ve yatırımlara aşırı devam edilmeye çalışınca eski enflasyonist baskı tekrar ortaya çıkmıştır.⁷⁸ Özellikle kamu harcamalarına ilişkin önlemlerin yeterince uygulanmaması, para arzını daraltıcı önlemlerinde gecikmeyle alındığı ekonomide, fiyatlardaki artışlar sürmüş ve 1960'da ekonomiyi dengeye getirmek için yeniden önlemler alınmıştır.

Ayrıca 1958 istikrar programı sonuçları henüz belirmeden hükümetin 1960 Mayısında askeri bir hareketle düşürülmesi, bu paketin farklı ortamda uygulanması ve ekonomik gelişmelerin ne ölçüde programın sonucu olduğunu saptamada yetersiz kalmıştır. Özellikle bu yıllarda sermaye birikiminin düzeyi, siyasal gelişmelerin niteliği ve bunların karşılıklı etkileşimi ekonomik gelişmeyi belirlemiştir. Kaldı ki siyasal gelişme, yeni ekonomi politikalarını da gündeme getirmiştir.

Özetle, dönem, izlenen ekonomi politikasına bağlı olarak, dış ekonomik ilişkilerde önceki dönemden çok farklı bir yaklaşıma tanıklık etmiştir. Serbesti, denetim ve yeniden serbesti sıralamasını izleyen dış ticaret uygulaması, dış ekonomik ilişkilerin ekonomik gelişmede daha belirleyici bir etmen niteliği kazandırmıştır. Özellikle üretim ve hizmet sunumunun dışarıya daha bağımlı duruma gelmesi dış ticaret ile ekonomik gelişme arasında birebir ilişkiye yol açmıştır.⁷⁹ Dönem sırasında biriken borçlar, ekonomiye ayrı

⁷⁸ DIRIMTEKEİN, s. 160.

⁷⁹ KEPENEK-YENİTÜRK, s. 113.

bir yük getirmiştir. Bu dönemde daha fazla dış kaynak kullanılması, üretim ve gelir artışına, ekonomik ve toplumsal dönüşüme olumlu katkılar sağlamıştır. Ekonominin dış kaynak varlığına duyarlı bir konuma gelmesi, özellikle üretimin dış kaynak sağlanması koşuluna bağlanması bu dönemin başlıca niteliğidir.

3- Toplumsal Yapıda Olan Değişiklikler

İncelenen dönemin en önemli özelliği de nüfus artışının fazlalığı ile işgücünün sayısal ve niteliksel değişimidir. Uygulanan ekonomi politikası ve sermaye alanındaki gelişmelere bağlı olarak, ücretli işçi miktarı artmış, yeni çalışma alanları oluşturulmuş ve bu süreç kentleşmeyle birlikte dönüşümü etkilemiştir.

Ülke nüfusu 1950-55 döneminde yılda ortalama olarak binde 27.75 ve 1955 - 1960 döneminde yılda binde 28.53 oranında artmıştır. Bu gelişmeler sonucunda 1945'te yaklaşık 18.7 milyon olan toplam nüfus, 1960'ta 27.5 milyona yükselmiştir. Tablo 17'de de açıkça görülmektedir. Nüfus patlaması diyebileceğimiz bu olgu, kararlı bir toplumsal ve siyasi ortamda hızlı ekonomik gelişmeye bağlanabilir.

Kentleşme dönemi en önemli nüfus olayıdır. Toplam nüfus içinde kentli nüfus oranı 1945'te % 18'den 1960'da % 25'e yükselmiştir. Kentleşme hızı yılda % 5 dolayındadır. Kentleşme süreci kentlerdeki iş olanaklarının gelişimi, kentlerin işgücünü çekmesini bağlı bir olgu olmadığı için işsizliği beraberinde getirmiştir. Ayrıca kentleşme ekonomik bir olay olmayıp toplumsal sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde kentleşmenin ana özelliği "gecekondu" biçimi yerleşmelerdir. Bunun yanında hızlı kentleşme konut arzının aynı hızlı arttırılmaması nedeniyle, büyük kentlerde konut sıkıntısına, kiraların yükselmesine yol açmış ve kira gelirleri kolay kazanç sağlamanın bir yolu olarak gelişmiş halen de gelişmektedir.

Dönem işçileşme alanında önemli gelişmelere de tanık olmuştur. Bu dönemde iş bulma oranı, nüfus artış oranından azdır. İşgücünü sektörel olarak incelediğimizde ise hizmet sektöründe en fazla artış görülmektedir. Bunun nedeni kırsal kesimlerde gelenlerin bu sektörde yığılmasından kaynaklanmıştır. Sanayi kesiminde iş bulma oranı çok sınırlı kalırken, tarım kesiminde işgücü oranı hızlı kentleşmeye rağmen az da olsa artmıştır.

Ayrıca bu dönemde işgücünün örgütlenmesi ve işçinin sosyal hakları alanında önemli gelişmeler sağlanmıştır. 1950'lerde Çalışma Bakanlığı kurulmuş ve hemen

ardından İş ve İşçi Bulma Kurumu oluşturulmuş çıkartılan yasa ve karnamelerle sosyal güvenliğe gereken önem verilmiştir.

Ulusal gelir konusunda ilk düzenli çalışmalar bu dönemde yapılmıştır. 1951 yılında istatistik genel müdürlüğü oluşturulmuştur. Ancak yapılan çalışmalar tahminlere dayanmaktadır. Ulusal gelir bu dönemde sabit fiyatlarla % 5-6 dolayında büyüme göstermiştir. Ayrıca gerçek anlamda kişi başı gelir yılda % 2.5 artmıştır. Gerçek kişi başına gelirin artışı hızı nüfus patlaması olgusu ile birlikte düşünülürse başarılıdır.

Özetlemek gerekirse incelenen dönem, işçileşme yönünde önemli gelişmeleri birlikte getirdi. Hızlı nüfus artışı ve kentleşme gerçekte, ücretle çalışma yönündeki istekleri arttırıyordu. Kırsal kesimin çözülmesi ve buna bağlı olarak oluşan gece konu olgusu bu gelişmenin temelini oluşturmuştur. İşçi sayısı hızla artmıştır. Yasal hakların sınırlı olmasına karşın, sendikalaşan işçi sayısı artmıştır. Ayrıca toplumsal güvenlik yaygınlaştı sayısal genişleme giderek büyük boyutlara ulaşmış ve bu dönemde ilk kez kentlerde açık işsizlik ortaya çıkmıştır. Bu sayısal genişleme niteliksel bir dönüşümü ilgili dönemde sağlayamamıştır. Gerçek ücretler dönemin ikinci yarısında azalmıştır. Kısaca bu dönemde işgücü konusunda ortaya çıkan sayısal birikimdir.⁸⁰

⁸⁰ KEPENEK-YENİTÜRK, s. 115-116.

Tablo 17: Nüfus Sayım Yıllarına Göre Nüfus Sayımları Arası Yıllık Artış Hızı ve Yıl Ortası Nüfus Tahmini

YILLAR	SAYIM YILLARI NÜFUSU	YILLIK ARTIŞ ORANI	YIL ORTASI NÜFUS TAHMİNİ
1950	20.947		20.809
1951			21.352
1952			21.953
1953		27.75	22.571
1954			23.206
1955	24.065		23.859
1956	24.065		24.442
1957			25.252
1958			23.983
1959		28.53	26.733
1960	27.755		27.509
1961			28.233
1962			28.933
1963		24.62	29.655
1964			30.394
1965	31.391		31.151
1966			31.936
1967			32.750
1968		25.19	33.586
1969			34.443
1970	33.605		35.321
1971			36.215
1972			37.132
1973		25.01	38.073
1974			39.037
1975	40.348		40.026
1976			40.916
1977			37.132
1978			42.641
1979			43.531
1980	44.737		44.439

Kaynak: DİE, TİY,- 1995, s. 57.

B- 10 AĞUSTOS 1970 İSTİKRAR PROGRAMI

1961-1972 dönemi planlı kalkınma modelinin seçildiği yıllardır. Bu aşada plan, kamu sektörü için yol gösterici oluyor ve kamu sektörü ile özel sektör eşdeğer rollerde gösteriliyordu. İzlenen para kredisi kredi politikaları daha aktif ve kalkınmaya yöneliktir.⁸¹ Ancak plan ve programlı devreye girildikten sonra ithalatta öngörülenin çok üzerine çıkılmıştır. Çünkü ekonomik gelişme içerisine giren ülkede sanayi gelişmesi artarken, dış ülkelerde makina ithalatı en yüksek seviyelere ulaşmıştır. Diğer taraftan uygulanan prim ve vergi iadelerini rağmen ihracatta öngörülen hedeflerin gerçekleştirilmemesi ve aynı zamanda iç talepteki artış, ödemeler dengesinde büyük açıklar verilmesine neden olmuştur.⁸²

Bu nedenle ikinci planının uygulandığı 1968 - 1969 yılları, Türk ekonomisinde ödemeler dengesinin dar boğaza girdiği yıllar olmuştur. Döviz kaynaklarındaki yavaş artışa karşılık özellikle spekülatif amaçlı ithal talepleri hızlanmıştır. Böylece kredi kullanımı genişlemiş, Hazinesin parasal durumu daha fazla Merkez Bankası kaynaklarına başvurmaya gerekmiştir. Bu sırada hızla genişleyen emisyon ve kredi hacmi, toplam talebin artmasına neden olmuştur. Sonunda 10 Ağustos 1970'te itikrar önmeleri alınmış Türk lirasının değeri yabancı paralar karşısında düşürülmüştür.⁸³ Bu dönemde TL, % 66 oranında devalüe edildi ve bir ABD dolarının TL fiyatı 9.8'den 14.85 TL ye yükseltildi.

1970'li yılların sonuna gelindiğinde dış ticaret açığında ithal ikâmecî dönemde asıl sıçramanın ham petrol fiyatlarının arttığı 1974 yılından sonra ortaya çıkmıştır. Bu gelişme yalnız iç fiyat dengelerini bozmakla kalmamış, üretim ve satış sürecinde tıkanıklıklara ve giderek ağır bir ekonomik bunalıma yol açmıştır. Ham petrol fiyatlarının artması ve giderek büyüyen dış ticaret açığı bir döviz darboğazı ile karşılaştırılmasına yol açtı. Bu gelişmelerin sonucu başvurulmuş kısa dönemli borçlanma yollarının da tükenmesiyle kredi sağlayan kuruluşlar (ve özel bankalar) yeni bir devalüasyon isteminde bulundular. Özellikle IMF'nin baskısıyla önce 1979 Nisan'ında % 30 ve aynı yılın Temmuz'unda yeniden % 88.4 (primli) oranında devalüasyon yapıldı. TL'nin dolar karşısında değeri 1970'e göre % 210.89 oranında gerçekleşti.⁸⁴

Ayrıca bu dönemde kamu yatırımlarının hızlı artışı ve bu yatırımların para arzının

⁸¹ ÖZGÜNER, s. 92.

⁸² DIRIMTEKİN, s. 161.

⁸³ SÖNMEZ Mustafa, TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BUNALIM, Ankara-1980, s. 59.

⁸⁴ KEPENEK-YENUTÜRK, s. 254.

arttırılması oranının yoluyla finanse edilmesi diğer etmenlerle birlikte enflasyon oranını yükseltmiştir. Bir de hükümetler dış ticaret açığını kısa dönemli borçlanmalarla karşılama yoluna gitmiş ve dış borç yükünün aşırı artışına neden olmuştur. Bu da ülkenin uluslararası piyasalarda kredi güvenirliliğini yitirmesine neden olmuş ve dış kaynak olanaklarını tüketmiştir.

Bu gelişmeler sonucu ekonomik bunalım çok ağırlaşmıştır. Çözüm olarak 1978 Nisan'ından başlayarak bir dizi istikrar önlemi alınmıştır. İstikrar önlemleri "TL'nin devalüe edilmesi", temel mal ve hizmet fiyatlarının yükseltilmesi", faiz oranlarının arttırılmasını" ve bu gelişmelere bağlı olarak "dış borç ve kredi olanaklarının sağlanması" içeriyordu. 1978 yılında uygulamaya giren istikrar programı yalnız dış ticaret açığının görece olarak düzeltilmesini sağladı. 1977 yılında dış ticaret açığı 3211 milyon dolardan, 1978 yılındaki dış ticaret açığının (4043.3 milyon dolar) % 49.7 dolayında olmuştur. Enflasyon oranı yükseldi. Toptan eşya fiyatlarının yıllık artışı % 50'ye yaklaştı. Kısaca uygulanan istikrar programı, dış ticaret açığının kısmen kapatılmasının dışında ekonomik bunalımı durdurmada yetersiz kaldı. Benzer önlemleri içeren yeni bir istikrar programı 1979 Mart'ında yürürlüğe konuldu ve aynı yılın Haziran'ında genişletildi. Ancak kararlılık programlarının çok kısa aralıklarla yürürlüğe girmesi de ekonomik bunalımın daha da ağırlaşmasını engelleyemedi.⁸⁵

Tablo 18: Seçilmiş Yıllarda İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Yıllar	%
1963	53.6
1965	81.1
1969	67.0
1974	40.6
1977	30.2
1978	49.7
1980	36.8

Kaynak: DİE, TİY-1993, ss. 541-542.

⁸⁵ Yakup KEPENEK, *Gelişim, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla TÜRKİYE EKONOMİSİ*, Şubat-1987, s. 382.

1970'li yıllar koalisyonlar ve rejimlerin belirsizlikleri ve istikrarsızlıklarıyla geçtiği dönemdir. Bu dönemin en çekici gelişmeleri; artan hayat pahalılığı ve tıkanan dış ticareti açmak için sıkça gündeme gelen istikrar tedbirleri, devalüasyonlardır.⁸⁶

İlgili dönemde ağırlıklı olarak IMF destekli ortodoks programları uygulanmıştır. Ancak Heteredoks istikrar programlarıyla desteklenmediği için gerekli başarı sağlanamamıştır. Sonuç olarak, 1970'li yıllar istikrarsızlıklarla geçen yıllar olarak değerlendirilebiliriz. Toplumda da istikrarsızlıklara bağlı olarak belli gruplar arasında büyük uçurumlar meydana gelmiştir. Sabit gelirlilerin ücretlerinde gözle görünür bir azalma olmuştur. İşsizlik het safhaya ulaşmıştır. Bütün bu gelişmeler sonucunda toplumsal patlamasının meydana gelmesine neden olmuştur.

C- 1980 ÖNCESİ İŞGÜCÜ PİYASALARINA İLİŞKİN POLİTİKALAR İŞİĞİNDE İSTİHDAM VE GELİR DAĞILIMI

Ülkemizde işgücü piyasalarının temel özelliği, işgücündeki hızlı artışın verimli alanlarda istihdam edilmemesi ve bunun doğal bur sonucu olarak ortaya çıkan işgücü fazlasıdır. 1980 öncesinde toplam nüfus artış oranı % 2.3'lük bir artış göstermiştir. Ayrıca hızlı göçler sonucu kentsel nüfus 1965-1980 arası dönemde % 4.3'lük bir artış gözlenirken toplam nüfus içinde kentsel nüfus payı 1965'te % 34.42'den 1980'de % 43.91'e yükselmiştir. Bu gelişmelerin yansıması olarak toplam işgücü 1980 öncesi dönemde hızlı bir şekilde artmıştır. Toplam işgücü artışına sektörel olarak incelediğimizde, tarım sektörünün 1970 yılında % 67 gibi yüksek bir orana sahipken 1980'lerde bu oran % 59'lara düşmüştür. Ancak bu hızlı yapısal değişmeye karşın tarım sektörünün toplam işgücü içinde hala çok önemli pay tuttuğu gözardı edilmemelidir. Sanayi sektöründe 1970'de 4.4'lük paya sahipken, 1980'lerde 11.6 gibi çok yüksek bir paya ulaşmıştır. Bu iki sektör arasında ortalama verimlilik farkının Türkiye'de özellikle büyük olması bu iki sektördeki işgücü piyasalarının farklı yapısal niteliklere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu farklı işgücü piyasalarında emeğin örgütlenme biçim ve çalışma koşulları da farklılıklar göstermektedir.

Türkiye'de işgücünün liberalleşme süreci 1961 Anayasası ile başlamıştır. Ayrıca işçi haklarının tarihsel gelişiminde en liberal dönem 1971-73 yıllarında olmuştur. Bu dönemde

⁸⁶ İzzet AYDIN, "Kambiyo Pisayaları Organizasyonu ve Kambiyo Kurul Seçimi Faktörleri", Para - Kredi Dergisi, Sayı: 19 Mayıs-1983, s. 26-33.

toplular sözleşme grev, sosyal güvenlik gibi temel alanlarda yasal düzenlemeler hızlanmış ve birçok haklara kavuşmuş işçilere sağlanan bu haklar, 1963 yılından itibaren hızlı bir sendikalaşma ve siyasal bir güç olarak ortaya çıkmaları sonucunu doğurmuştur. Sendikalı işçi sayısı 1963'de 296.000 den 1977'de 2.2 milyona yükselirken sendikalı işçi sayısının yasal olarak sendikalı olabilecek işçi sayısına oranı aynı dönemde % 10.8'den % 46.0'a yükselmiştir.

Yine işçilerin reel ücretlerin 1963-1970 döneminde % 5.3, 1973-1977 döneminde ise % 4.3'lük artışlar göstererek Türkiye'nin kısa sürede az gelişmiş ülkeler arasında "yüksek ücret ekonomisi" konumuna girmiştir.⁸⁷ Reel ücretlerdeki genel artış eğilimine karşılık bu dönemde siyasal ortamdaki gerginleşmeye paralel olarak düşüşler de gözlenmiştir. Örneğin 1970-72 döneminde % 3.9 ve 1978-79 döneminde ise % 16.3'lük düşüşler gibi. Ayrıca bu dönemde hükümetlerin mal ve hizmet fiyatlarını, fiyat denetimleri ve subvansiyonlar yoluyla düşük tutma politikası da reel ücretlerdeki genellikle olumlu gelişmeleri güçleştirici rol oynamıştır.

Reel ücretlerdeki bu gelişmelere paralel olarak toplum istihdam 1967-79 döneminde 1.2'lik bir artış göstermiştir. İmalat sanayinde istihdam artış hızı ise, 1967-73 döneminde % 4.6'dan 1973-79'da % 1.7'ye düşmüştür. Bu düşüşte ithal ikamesinin daha yüksek marjinal sermaye hasıla oranına sahip dallarına verilen önemin etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca reel faiz oranlarının özellikle 1970'li yıllarda yüksek eksi değer alması, ithalat rejiminin ve özellikle kur politikasının sermaye yoğun üretim tekniklerinin kullanılmasını özendirilmiş ve imalat sanayinde istihdam artışlarını önemli ölçüde sınırlamıştır.⁸⁸ Ayrıca iç ticaret hadlerini 1975-76 dönemleri boyunca önceleri tarım lehinde önemli bir gelişme gösterirken 1977-1979 dönemlerinde reel ücretlerdeki düşüşe paralel olarak önemli ölçüde gerilemiştir.

Reel ücret ve ticaret hadlerindeki bu gelişmeler kronikleşen ekonomik krizde etkisiyle bölüşüm sorunlarının siyasal gündemdeki önemini artırırken barışın daha da bozulmasına yol açmıştır. Grevler nedeniyle kaybolan işgücü sayısının 1977-1980 döneminde, 1973-1976 dönemindeki düzeyinin 2.5 katına çıkmış olması en iyi göstergedir.

⁸⁷ Korkut BORATAY-Inter-Class and Intra-Class remansions of Distribution under "Structural Adjustment": Turkey during the 1980, s. 209.

⁸⁸ Korkut BORATAY, YENİDEN DAĞILIM MEKANİZMALAR, "1980'li Yıllarda Gelir Dağılımı" 1989. TÜES, s. 35-36.

Türkiye’de gelir dağılımı 1960-1980 döneminde son derece bozuktur. Değişik gelir dağılımı çalışmalarının sonuçlarını kıyaslama güçlüklerine karşılık, bu dağılım 1970’lerin ortalarında bir miktar iyileştikten sonra sonunda daha da bozulmuştur.

Tablo 19: Genel Nüfus Sayımlarına Göre Şehir Nüfus Oranları

Yıllar	Şehir Nüfusunun Toplam İçindeki Oranı	Köy Nüfusunun Toplam İçindeki Oranı
1940	24.39	75.61
1945	24.94	75.06
1950	25.04	74.96
1960	31.92	68.08
1965	34.42	65.58
1970	38.45	61.55
1975	41.81	58.19
1980	43.91	56.09

Kaynak: DİE, TİY-1995, s. 60.

Tablo 20: Yıllara Göre Grevler, Grevlere Katılan İşçi İle Kaybolan

İşgücü Sayısı

Yıllar	Grev	Süre	Katılan İşçi	Kaybolan İşgücü
1963	8	269	1.514	19.739
1964	83	2.69	6.640	238.261
1965	46	1.730	6.593	336.836.
1966	42	1.091	11.414	430.104
1967	101	4.121	9.499	350.037
1968	54	1.714	5.289	174.905
1969	77	1.354	12.601	235.134
1970	72	1.649	21.156	220.189
1971	78	2.131	10.916	476.116
1972	48	2.297	14.879	659.362
1973	55	1.209	12.286	671.135
1974	110	4.104	25.546	1.109.401
1975	116	5.601	13.708	468.797
1976	58	3.691	7.240	325.830.
1977	59	3.622	15.682	1.397.124
1978	87	4.457	9.748	426.127
1979	126	10.529	21.011	1.147.121
1980	220	24.474	84.832	1.303.253

Kaynak: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Hayatı İstatistikleri Mayıs-1995, s. 55 Yayın No: 17.

II- 24 OCAK 1980 İSTİKRAR PROGRAMI UYGULAMASI VE GELİR DAĞILIMINDA YARATTIĞI ETKİ

Ekonominin bunalıma girmesiyle 1978-1979 yıllarında istikrar programları yetersiz kalmıştır. Bu dönemde yeni bir istikrar programını gerektiren sorunlar, enflasyon, petrol ve enerji yetersizliği, ithalat tıkanıklıkları, iç ve dış finansman açıkları, düşük kapasite kullanımı, ihracat durgunluğu, yurt içi tasarruflarda azalma, dış borç ve özellikle kısa

dönem dış borç yükünün ağırlaşması ve ytksek işsizlik oranı şeklinde özetlenebilir. Ulusal ekonominin düştüğü bu çıkmazdan kurtulması amacıyla 24 Ocak 1980 tarihinde istikrar programı yürürlüğe konularak, ekonominin yeniden düzenlenmesi amaçlanmıştır. Ancak yürürlüğe konulan programın diğerlerden farkı, yeni bir ekonomik politikasının uygulanmasıdır. Daha önceleri ithal ikameci ve devletin kontrolünde dışa kapalı bir ekonomi politikası hakimken, yeni bir ekonomi politikası anlayışıyla program uygulanmıştır.

24. Ocak kararları, genel çerçevesi içinde, liberalleşme yolunda ileri bir adımdır. Kendi mantığı içinde tutarlı ve başarılı görülüyordu⁸⁹... Bu dönem, gerek dış denge gerekse kamu maliyesi ve para piyasalarındaki dengeler açısından önemli adımların atıldığı, köklü değişikliklerin yaşandığı yıllar olarak değerlendirilebilir.⁹⁰

Türkiye'nin 1980 sonrası uygulamaya koyduğu ve hala sürdürülmekte olan liberal ekonomi politikasının belirleyici özelliği; iç talebe dayalı ithal ikameci kalkınma stratejisinden, dış talebe dönük üretim ve ihracata ağırlık veren bir kalkınma stratejisine geçilmesiydi. Bu politikanın diğer unsurları; başta kamunun üretildiği mal ve hizmetlerin fiyatı olmak üzere, faiz, döviz kuru değerlerinin belirlenmesine piyasa koşullarına bırakmak; devletin özellikle mal ve hizmetler alanında yatırım ve üretim faaliyetlerinden çekilerek, bu alanlarda yatırım ve üretim işini özel kesime bırakmak ve özel kesimi olabildiğince teşvik etmek; dış ticarete özellikle ithalatta mal ve miktar kısıtlamasını terk ederek, gümrük vergilerine geçmek, gümrük vergi oranlarında indirim yapmak; mali alanda liberalizasyona gidilerek sermaye girişine ve çıkışına kolaylıklar sağlamak, yurt içinde döviz cinsinden borç ve alacak ilişkilerine izin vermek şeklinde özetlenebilir.

IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların gözetim ve denetimde gerçekleştirilen bu değişikliklerin en önemli nedenleri ise şunlardır: Türkiye'nin birikmiş dış borçlarını düzenli ödeyebilmesinin koşullarını yaratmak; uluslararası sermayenin küreselleşme süresinde yeni oluşan iş bölümüne uygun ekonomik ve toplumsal yapılanmayı sağlamaktır.⁹¹

Bu geçiş dönemi, toplumun büyük bir bölümünün muhalefeti ile karşılaşacağı için de böyle bir dönüşüm ancak demokratik hak ve özgürlüklerin askıya alındığı, olağan üstü

⁸⁹ ÖZGÜNER, s. 89.

⁹⁰ KEPENEK-YENİTÜRK, s. 472.

⁹¹ DISK-AR, "Ekonomik Paket Türkiye'nin Durdurucu Çare mi? Disk Araştırma Enstitüsü Aylık Bülteni, Mart-Nisan-1994, Sayı: 15, s. 11.

bir askeri rejim döneminde gerçekleştirilmiştir.

Böyle bir ortamda uygulanan istikrar programıyla ilk etapta gerçekleştirilen değişiklikler, aşağıdaki şekilde sıralanabilir.

* TL ABD doları karşısında yaklaşık % 48 oranında devalüs edilerek bir ABD doları 47.10'dan, 70 TL'ye düşürülmüştür. Birkaç mal dışında katlı kur uygulamasına son verilmiştir.⁹² İlk planda gerçekçi kur anlayışı prensip olarak ön plana çekilerek Türk lirasının değeri dalgalanmaya bırakılmıştır.

* İthalat sınırlamalarının büyük bir kısmını kaldırılarak liberasyona gidilmiş, ithalattan damga resmi % 2.5'den % 1'e indirilmiş (bu oran daha sonra tekrar artırılmıştır) ve kota sistemi az sayıda mal dışında kaldırılmıştır.

* İhracat formaliteleri çok aza indirilerek, ihracat mallarının üretiminde kullanılan ithal malları her türlü gümrük vergisi ve resimden muaf tutulmuştur. İhracat finansmanında ve kredili ihracatta kullanmak üzere TL'si Merkez Bankası'nda ihracatı teşvik fonu kurulmuştur.

* İdari kararlarla tavanları kapanan faiz oranının bir kısmı (vadeli tasarruf mevduatı ve kredi faizleri) 1 Temmuz 1980'den itibaren serbest bırakılmıştır. [Fakat daha sonra bu uygulama kaldırılmış bugün halen faiz oranlarının tamamını belirleme yetisi TC Merkez Bankası'na aittir]

* Enflasyonun kontrol altına alınabilmesi için para arzının kontrol edilmesi gereğinden söz edilerek sıkı para politikası uygulaması amacı belirtilmiş ve bu amaçla ekonomideki reel para stokunu azaltmak üzere çok yüksek oranlara varan zamlar yapılmıştır.⁹³

* Serbest piyasa mekanizmasının işlerlik kazanması amacı ile fiyat saptama ve koordinasyon komiteleri kaldırılarak fiyat denetimlerine son verilmiştir.⁹⁴ KİT'lere fiyat serbestisinde özerklik verilerek subvansiyonlar kaldırılmıştır. Bunun sonunda da özelleştirme yoluyla sorunun çözülmesine gidilmesi amacı güdülmüştür.

* Sermaye piyasası yasası ile sermayenin tabana yayılarak yatırımların finansmanı için yeni bir kapı aralanmıştır. (1981 Temmuz'unda bu amaçla Sermaye Piyasası Kurulu

⁹² Abdul Baki PİRİMOĞLU, **PARA POLİTİKASI**, Anadolu Üniversitesi, İİBF, Teksir, Eskişehir-1988, s. 191.

⁹³ Harun DOĞAN, "**Ekonomik Gelişme Süreci ve Türk Lirasının Korvertibilitesi**" . Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir-1988, s. 45.

⁹⁴ Halil DİRİMTEKİN, **Türkiye Economisi**, Anadolu Üniversitesi, İİBF, Ankara-1985. s. 189.

oluşturulmuştur.)

* Yeni vergi reformları uygulamaya konulmuştur.

III-1980 SONRASI DÖNEMDE GELİR DAĞILIMININ BOZULMASINDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

Ülkemizde gelir dağılımı, özellikle 1980 sonrası dönemde daha da kötüleşmiştir. Bu dönemde emek kesiminin payı olan ücret ve maaşların milli gelirdeki payı iyice düşmüştür. Buna karşılık sermaye geliri olarak ifade edilen faiz, rant ve kâr gelirlerinin milli gelirdeki payı artmıştır. Gelir dağılımındaki bu değişimler üzerinde, ülkede uygulanan ekonomik politikaların ve bazı faktörlerin etkisi olmaktadır. Bu nedenler üzerinde durulması gerekmektedir.

A- NÜFUS ARTIŞIYLA BİRLİKTE ARTAN REEL ÜCRETLERDEKİ DEĞİŞMELER

Ülkemizde, nüfus artış hızının yaklaşık % 2 seviyesinde olması, her yıl emek piyasasına artan miktarda işgücünün dahil olmasına sebep olmaktadır. Özellikle 1970'lerin sonlarından itibaren başlayan yüksek enflasyon, yatırımlarda düşüşe neden olmuş ve ekonominin istihdam sağlama kapasitesindeki artış yavaşlamıştır. 1980 sonrası dönemde imalat sanayi ve inşaat sektöründe istihdam hacmi düşme göstermiştir. Bütün bu gelişmeler, bir yandan işsizlik oranının artmasına, diğer yandan işgücünün verimi düşük alanlarda yığılmasına neden olmuştur. Bu süreç, gelir dağılımının geniş çalışanlar kitlesi aleyhine dönmesinde etkili olmuştur.⁹⁵

Ayrıca 1980 sonrası dönemde, çalışma hayatına getirilen hukuki düzenlemelerle birlikte çalışanların ücret ve maaşlarını düşük tutulması ve uygulanan genel ekonomik politikalarının sonucu olarak, ücret gelirlilerinin milli gelirdeki payı bir düşme göstermiştir. Bu dönemde, ücret ve maaş gelirlerinin nominal değerlerinde önemli artışlar olurken, ücretli kesimin reel gelirlerinin 1989 yılına kadar artmadığı, aksine devamlı olarak azaldığı görülmektedir. 1980'li yıllarda uygulanan ekonomik politikalar, düşük ücret temeline dayandırılmıştır. Gerçek ücret endeksi 1979 yılında 100 kabul edildiğinde, 1988 yılında bunu 43.7'ye indiği görülmüştür. Bu da, ücretlerin bu zaman diliminde sa-

⁹⁵ GÜÇLÜ-BİLEN, s. 165-166.

satılma gücünde, büyük düşüşler ortaya çıktığını ifade etmektedir.⁹⁶ 1980 sonrası dönemde uygulamaya başlanan (enflasyon beklentisine göre ve bütçe imkanları çerçevesinde), yılda iki defa maaş tesbiti sistemi, memur maaşlarının asgari düzeyde kalması sonucunu vermiştir. Yıl içinde enflasyonun düşük tahmin edilmesiyle, yılda iki defa belirlenen memur maaşları reel olarak gerilemiştir.⁹⁷ İç talebin kısılmasıyla ekonomiyi dış talebe yöneltmeye zorlayan düşük ücret politikası, 1988 yılı sonunda tıkanmıştır.⁹⁸

İstikrar programının uygulandığı ilk yılların ağır basan anti-enflasyonist amacı önemli ölçüde iç talebin kısıtlanmasına dayandırılmıştır. Programın ihracatı artırma hedefi de yine iç talep kısılarak ihraç edilebilir bir artık yaratılmasına dayanmaktaydı. İç talebin kısılması ise, daraltıcı para ve maliye politikalarının yanında reel ücretlerin düşürülmesini amaçlayan bir gelirler politikasından medet ummaktaydı.⁹⁹ Bu politikaların uygulanmasında 12 Eylül rejiminin etkisini bilhassa belirtmek gerekir. Zira, 1980-1984 döneminde askeri rejim, sendikal faaliyetleri askıya almış ve ücret tespitinde toplu pazarlık sistemi yerine Yüksek Hakem Kurulu Mekanizması yüürlüğe koymuştur.

1982 Anayasası ve onu takip eden çalışma mevzuatı düzenlemeleri ile sendikal kesim sahip olduğu bazı demokratik hak ve özgürlüklerden yoksun bırakılmıştır. Sendika özgürlüğü, toplu iş sözleşmesi ve grev haklarına sınırlamalar getirilirken, sendika ve sendikacılarla ilgili kısıtlamalara gidilmiştir. Bu kısıtlamalar bir bakıma düşük ücret politikasının yasal çerçevesini oluşturmuştur.¹⁰⁰ Sendikalarının faaliyetlerinin kısıtlamaya yönelik hukuki düzenlemelerin en önemli gerekçesi ise, ücret artışlarının enflasyonun arttırdığı düşüncesidir. Bu düşünceye katılma mümkün değildir. Sonuç olarak sendikal haklara getirilen sınırlamalar, bu kesimin milli gelirden aldıkları payın düşmesinde dolaylı olarak etkili olduğu söylenebilir.

Netice itibariyle, 1980 sonrası dönemde, ücret gelirlerinin kontrol altında bulunması sonucu gelirin fonksiyonel dağılımında, ücretliler kesiminin aleyhine bir gelişme

⁹⁶ DÜLGEROĞLU -AYTAÇ, s. 23.

⁹⁷ Bekir YILDIZ, ÇALIŞMA POLİTİKASI, "Gelir Dağılımı ve Enflasyon", 2.b. İstanbul-1992, s. 7-19.

⁹⁸ Oğuz AYAN ve Ali Razi AYDIN, MALİYE VE FON POLİTİKALARI, Ankara-1991, s. 25.

⁹⁹ BORATAY, s. 37.

¹⁰⁰ Mete TÖRÜNER, YENİDEN DAĞILIM MEKANİZMALARI, Türkiye'de Ücretlilerin Kazanç Durumundaki Gelişmeler, (1980-1990), TÜSES Yayınları, İstanbul-1992, s. 22.

göstermiştir. Ayrıca bu dönemde KİT ürünlerine yapılan yüksek oranlı zamlar ve fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen yükselişler, ücretliler kesiminin alım gücünü ve gelir payını düşürerek, bu dönemde gelir dağılımının çok kötüleşmesi sonucunu doğurmuştur.

B- VERGİ POLİTİKALARINDAKİ DEĞİŞMELERİN GELİR DAĞILIMI ÜZERİNE ETKİLERİ

1980'den sonra izlenen vergi politikası, gelir dağılımının daha da bozulmasına etkili olmuştur. Vergi politikasının olumsuz etkileri şöyle sıralanabilir: Birincisi vergi gelirlerinin GSMH'daki payının düşmesi, bunun iç borçlanmanın ikame edilmesidir. Bu sebeble artan kamu borçlanmaları, reel faizleri arttırmıştır. Ayrıca bu dönemde özel sektöre sermaye birikimi sağlamak için, büyük vergi indirimleri yapan devlet, kendi finansman ihtiyacının özel sektörden borç alarak karşılamıştır. Devlet iç borçlanma kağıtlarına bir yandan vergi muafiyeti getirmiştir, bir yandan da yüksek faiz ve gelir payı ödeyerek, borçlandığı kesime çifte rant aktarmıştır. Kamunun iç piyasadan tahvil satışı yoluyla borçlanması ve her seferinde bir önceki borcunu ödeyebilmesi için tekrar borçlanma gereği, faiz oranlarının arttırmış, reel faiz oranları, büyüme oranının üzerinde olduğu için de, kamu borçlarının milli gelire oranı yükselmiş, sonuçta kamu borçlanamaz hale gelmiştir.¹⁰¹ Bu kısa açıklamadan sonra GSMH içinde vergilerin payı 1978'de % 19.1 iken, bu oran 1980'den itibaren düşmeye başlamış ve 1984'te 12.9'a gerilemiştir. Daha sonraki yıllarda az da olsa bir artış görülmekle birlikte vergilerin GSMH içindeki payı, 1970'lerin sonundaki seviyeye ulaşamamıştır.¹⁰²

İkinci neden, dolaylı vergilerin, toplam vergi gelirleri içindeki payının artmasıdır. Tabloda görüldüğü gibi 1981'de dolaysız vergilerin toplam gelirleri içindeki payı % 64.5 iken, 1988'de % 46.6'ya düşmüştür. Aynı yıllardan dolaylı vergilerin payı ise sırayla % 35.5'den, % 53.4'e yükselmiştir. Daha sonraki yıllarda, toplam vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payı bir miktar düşme göstermekle birlikte, yine de yüksek seviyesini korumuştur. 1990 yılında dolaylı vergilerin, toplam vergi geliri içindeki nispi payı % 47.9 olarak hesaplanmıştır. Vergi adaleti en az olan dolaylı vergilerin, küçümsenmeyecek bir oranda artırılarak dolaysız vergiler yerine ikame edildiği görülmektedir.

Tablo 21: Vergi Gelirlerinin GSMH'daki Payı, Dolaylı ve Dolaysız Vergiler Arası Dağılımı (%)

¹⁰¹ DISK-AR, s. 12.

¹⁰² TC Maliye Bakanlığı, 1995 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Ankara-Ekim 1994, s. 64.

Toplam Vergi Gelirleri				
Yıllar	GSMH'da Vergi Payı	Dolaysız Vergi	Dolaylı Vergi	GSMH'da İç Borç Payı
1981	18.2	64.5	35.5	1.3
1982	17.9	60.4	34.9	1.5
1983	16.8	58.6	39.2	0.9
1984	12.9	58.2	41.0	2.3
1985	13.8	47.7	48.1	2.6
1986	13.3	52.0	47.6	2.9
1987	16.2	49.6	50.2	3.7
1988	13.8	46.6	53.4	-
1989	14.4	53.4	46.6	7.2
1990	15.5	52.1	47.9	10.2
1991	16.6	52.3	47.7	14.3
1992	17.3	50.4	49.6	14.6
1993	18.2	48.6	54.4	16.8

Kaynak: TC Maliye Bakanlığı, 1994 Yıllık Ekonomik Raporları Ankara s. 4 PMT, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Ocak-1995, s. 75.

Diğer taraftan, ülke genelinde satın alma gücü azalan ücretli kesimin toplam vergi yükünün oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Çünkü bu kesimden peşin olarak gelir vergisi kesilmekte, diğer kesimlerin ise geçikmeli olarak vergilendirilmesi, enflasyonun yüksek olduğu ülkemizde gelir dağılımı etkilediği açıktır.

Sonuç olarak 1980'den sonra vergi politikasının gelir dağılımı üzerinde olumsuz etki yaptığı söylenebilir. Her ne kadar vergi yoluyla gelir dağılımının düzeltilemeyeceği savunuluyor ise de¹⁰³ vergilerin gelir dağılımını bozduğu görülmektedir.

C- FAİZ HADLERİNİN YÜKSELTİLMESİ

¹⁰³ Sadun AREN, GELİR DAĞILIMI VE VERGİLER, Bir Dönem Yazarları (1980-1988). İstanbul - 1989, s. 5-11.

Türkiye’de 1980 yılından bu yana uygulanan istikrar politikalarının temel unsurlarından biri yüksek faiz uygulamasıdır. Tasarruflara enflasyonun üzerinde bir geliri sağlamayı hedef alan yüksek faiz politikasıyla, temelde tasarrufları arttırmak suretiyle kullanılabilir fonları yükseltmek ve dolayısıyla ekonomik büyümenin hızlandırılması, ödemeler dengesinin iyileştirilmesi, gelir dağılımının düzeltilmesi gibi uzun vadeli amaçlar ile enflasyon hızının makul düzeylere indirilmesi gibi kısa vadeli amaçlar güdülmüştür. Ancak, Türkiye ekonomisinin son 10 yıllık performansına ilişkin gözlemler, öngörülen amaçların önemli ölçüde gerçekleşmediği işaret etmektedir. Nitekim 1973-1980 döneminde özel tasarruf oranı % 11.4 iken, 1981-1988 dönemi ortalaması önemli bir değişiklik göstermeden aynı oranda devam etmiştir. 1984-1988 ortalaması ise sınırlı bir artış göstererek % 12.8 düzeyinde gerçekleşmiştir.¹⁰⁴

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde kamu kesimi ve özel kesim sabit sermaye yatırımları, 1980 öncesine kıyasla belirli bir yavaşlama eğilimine girmiştir. Bu yavaşlamadan en çok imalat sanayi yatırımları etkilenmiştir. Bu dönemde iç borçlanma tahvillerine verilen yüksek faizler, ülkedeki genel faiz düzeyini yukarı çekici etki yapmıştır. Devlet tahvilleri ve hazine bonolarının yüksek faiz cazibesi, bankalar ve sanayi işletmelerine, devlete borç verip onun faizi ile birikimi sürdürme yoluna gitmiştir. Özellikle devlet tahvili alımlarına sağlanan vergi bağıışıklığı gibi teşvikler, üretken sermaye darları da rant geliri sağlamaya yöneltmiştir.

1980 sonrası dönemde tasarruflara pozitif reel ödenmesinin, teorik olarak gelir dağılımı üzerinde müspet etki yapacağı ifade edilmektedir.¹⁰⁵ Ancak ülkemizde uygulanan yüksek faiz politikasından hangi kesimin yararlandığına baktığımızda, bankalarda yüksek miktarlarda mevduat tutanların üst gelir ve servet kesimi olduğu görülmüştür. Bu durumun, gelir dağılımına faiz gelirlerinin adil olmayan ve az bir kesim lehine geliştiğine işaret etmektedir.

1980 döneminde faizlerin serbest bırakılması ile hızla yükselen faiz oranları, kredi faizlerini de yükseltmiştir. Faizlerin serbest bırakılması olayı, toplumdaki gelir ve servet dağılımını önemli ölçüde bozmuş ve belli kesimler yararına servet yoğunlaşmasını ve ekonomide tekelleşmeyi hızlandırmıştır. Hem kredi hem de mevduat faizlerinin serbest bırakılması, servet yoğunlaşmasının iki yönlü işlemesine etken olmuştur. Kredi faizlerinin yükseldiği, sanayi kuruluşlarının el değiştirmesine ve tekeleşmeye ortam hazırlarken,

¹⁰⁴ Adnan BÜYÜKDENİZ, TÜRKİYE’DE FAİZ POLİTİKALARI, İstanbul-1991. s. 93-96.

¹⁰⁵ BÜYÜKDENİZ, s. 135.

mevduat faizlerinin yüksek tutulması da rantıye sınıfın doğmasına ve bu kesimlere olağanüstü servet oluşumu olanağı sağlamaktadır.¹⁰⁶ Sonuç olarak 1980 sonrası izlenen faiz politikası gelir dağılımını bozucu, üretken sermayenin rantıye bir özelliğe doğru kaymasına yol açıcı, yatırımları yavaşlatıcı etkileri olduğu söylenebilir.

D- TÜRKİYE'DEKİ GELİR DAĞILIMININ GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye'de 1980 sonrası dönemde uygulanan politikalar, gelir dağılımının daha da bozulmasına neden olmuştur.

Bu dönemde, özellikle emek kesiminin payı olan ücreti, milli gelirdeki payının önemli ölçüde düşmesinde, ücret artışlarının enflasyon seviyesinin altında tutulmasının etkisi büyük olmuştur. Bu durum, ücretlilerin reel satınalma gücünü önemli ölçüde düşürmüştür. Ücretlilerin satınalma gücündeki azalmaya ilave olarak bu dönemde tarım kesimi gelirlerinin düşmesi sonucu temel tüketim malları talebinde nispi bir azalma, buna karşılık lüks tüketim malları talebinde ise artış gözlenmiştir. Bu durum ülkemizdeki mal ve hizmet üretim yapısını olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca bu dönemde ithalatta liberasyona gidilmesi ile lüks tüketim malları ithalatı uygulanan yüksek oranlı fonlara rağmen büyük artış göstermiştir. Bu gelişme hem istihdam artışı hem de ülkenin iktisadi kalkınması açısından olumsuzluklar yaratmıştır.

Bu dönemde, dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının artması, gelir dağılımının bozulmasında etkili olan başka bir sebeptir. Toplam gelir vergisi içinde diğer kesimlere nispetle, ücretliler üzerinden alınan verginin artma eğiliminde olması, Türk vergi sisteminin, gelir dağılımının daha da bozulmasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

1980 sonrası dönemde, faiz hadlerinin serbest bırakılması ve enflasyonun üzerinde faiz uygulaması piyasa faiz oranlarının artmasıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca bu dönemde faizlerin yükseltilmesinde kamu kesimi açıklarının, iç borçlanmaya gidilerek karşılanması etkili olmuş ve bu durum kâr-faiz rant gelir grubu kesiminin mili gelirdeki payını arttırdığı gibi üretken yatırımlara gidecek tasarrufların da, risksiz olması ve yüksek getirisi nedeniyle, faize yönelmiştir. Bu da sabit sermaye yatırımlarını düşürmüştü ve istihdam olanakları daralma göstermiş, işsiz sayısı büyük ölçüde artmıştır.

¹⁰⁶ Sami GÜVEN "Temmuz Bankacılığının Toplumdaki Gelir Servet Dağılımı Üzerine Etkileri", Amme İdareleri Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2, Ankara-1983, s. 25.

Sonuç olarak 1980 sonrası dönemde uygulanan ekonomik politikaları, ülkemizdeki gelir dağılımının daha da bozulmasında etkili olmuştur. Ancak, uygulanan politikalar, toplumdaki ekonomik ve sosyal dengeleri büyük ölçüde bozmuştur. Bu nedenle, ülkemizde sosyal ve siyasi istikrarın korunması için, bugüne kadar büyümeye verilen öncelikten dolayı ihmal edilen gelir dağılımının iyileştirilmesine yönelik politikaların uygulamaya konmasının kaçınılmaz hale geldiği söylenebilir.

III- 5 NİSAN KARARLARININ UYGULANMASI VE GELİR DAĞILIMI ÜZERİNDE YARATTIĞI ETKİLER

5 Nisan kararları, Türkiye’de 1980’den beri sürdürülen ekonomi politikalarının iflasının somut bir ifadesidir. 24 Ocak kararlarıyla başlayan dönüşüm süreci -sosyal açıdan yol açtığı tahribat bir yana- ekonomik açıdan da büyük çöküşe neden olmuştur.¹⁰⁷

5 Nisan kararlarının alınış nedeni yüksek enflasyon değildir. Kuşkusuz enflasyon ülkemiz açısından bir sorun olmakla birlikte asıl neden, mali piyasalarda oluşan krizdir. Bu kararlar, serbest piyasa ekonomisinin uygulandığı ülkemizde, para döviz, sermaye mal ve emek piyasaları arasında ve özellikle ilk üç piyasada başgösteren dengesizlikleri gidermek amacı ile alınmıştır. Bunun için, kararların alınışındaki nedenleri ayrıntılı olarak incelemek gerekir.

A- 5 NİSAN KARARLARININ ALINIŞ NEDENLERİ

24 Ocak’tan 5 Nisan’a gelişteki nedenlerden birincisi, IMF kaynaklı 24 Ocak kararlarının kendisidir. İkincisi ise, 1984 yılında patlamaya aday döviz tevdiat hesaplamalarının ortaya çıkışıdır. Üçüncüsü 1989 da yürürlüğe konan o ünlü 32 Sayılı kararnamedir. Dördüncüsü ise bütün bu finansal sistemin dışa bağımlı biçimde liberalleşmesi yönünde yapılan düzenlemelerin iyice büyüttüğü, iki kara deliğin iç ve dış borçların 1992’de bir çığ gibi büyümeye başlamasıdır.¹⁰⁸

24 Ocak kararları 1986 yılına kadar hemen hemen kesintisiz olarak uygulanmıştır. Dış piyasalardaki uygun konjoktüründe yardımıyla, ihracattaki artış 1987’ye kadar sürmüş, bu yıldan itibaren ise özellikle 1970’li yıllardakine benzer bir parlementer sisteme geçmesiyle kaynak sorununa bağlı olarak ekonomide dengesizlikler hisedilmeye başlamıştır. 1988-1989 yılında “ısınan” ekonomi soğutulmaya çalışılmıştır. 1989’dan

¹⁰⁷ DISK-AR, Aylık Bülten, s. 12.

¹⁰⁸ Nalan GÜLDAĞ, “5 Nisan Kararları Neden Oldu, Neler Olabilir” İktisat Dergisi, Mayıs Haziran-1994, Sayı: 349, s. 10.

itibaren ekonominin dengeleri hızla bozulmuş, ithalat büyürken, ihracat gelişmesi durmuştur. 1989 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı % 73.6 iken 1993'te bu oran % 52.1'e düşmüştür.

Bu bozulmaya paralel olarak hızla artan dış ticaret açığı 1991'de 7.454 milyon dolar düzeyinden, 1993'te 14.083 milyon dolar gibi rekor düzeye ulaşmıştır. Dış borçlar 1991'de 50.4 milyon dolardan 1993 sonunda 67.3 milyon doları bulmuştur. İç borçlar da görülen büyük patlama sonucu 1991'de 93.6 trilyonluk düzeyden, 1993'te 377 trilyon düzeyine ulaşmıştır. Bütçe açığı ise, 1993'te öngörülenin 2.5 katı olarak 12.2 trilyona ulaşmasıyla sonuçlanmıştır.

Ekonomide meydana gelen kriz 1993'teki yüksek borçlanmaya dayandırılrsa da % 7.3'lük yüksek büyüme hızından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki, büyüme hızı tüketim harcamalarından kaynaklanmakta, tüketim harcamaları ise dış borçlanmaya dayanmakta ve ithalatta patlamalara neden olmaktadır. Bu dış ticarete cari açığı büyütüp, ihracatta reel olarak gerileme meydana gelmiştir. 1993 yılında ihracat 15.345 milyar dolar, ithalat ise 29.428 milyar olarak gerçekleşmiş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı ise % 52.1 düzeyinde olmuştur. Bu rakamlar ihracatın ne kadar gerilediğini göstermektedir. İlgili dönemde bütçe açıkları her yıl artarak büyümekte, özeleştirme istenildiği gibi gerçekleşmemekte ve bu sonuçlar halka yüksek enflasyon biçiminde yansımaya neden çıkmaktadır.

Bu dönemde faiz oranlarının yüksek tutulması, ülkemize yönelik kısa vadeli döviz akışını sağlarken, özel sektör üzerinde de dışlama etkisi yaratarak özel sektör yatırımlarını durma noktasına getirmiştir. Bu da döviz kurunda ve mali piyasalarda önemli ölçüde belirsizliklerden kaynaklanan spekülasyon dalgalarıyla sonuçlanmıştır.

Üretimde döviz elde edemeyen Türkiye, yüksek faiz düşük kur politikasının kısır döngüsü içinde spekülasyon, her an iç ve dış ekonomik dengeyi yıkabilecek "sıcak para"ya güvenmiştir.

Tablo 22: Dış Ticaret Yıllara Göre İhracat ve İthalat

Yıl	Miktar 000	Değer		Miktar 000 (1)	Değer		Dış Ticaret Dengesi 000 000	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %	Cari Fiyatlarla Gayri Safi Milli Hasıla 000 000	İhracatın Gayre Safi Milli Hasıla- ya Oranı %
		Türk Lirası 000 000	Dolar		Türk Lirası 000 000	Dolar					
1980	23.347	613.267	7.909	4.898	221.498	2.910	-4.999	10.819	36.8	5.362.011	4.1
1981	22.595	1.002.356	8.933	9.237	530.716	4.703	-4.230	13.636	52.6	8.040.114	6.6
1982	23.181	1.461.425	8.843	12.705	937.311	5.746	-3.097	14.589	65.0	10.699.452	8.8
1983	26.846	2.127.081	9.235	11.465	1.298.945	5.728	-3.507	14.963	62.0	14.110.956	9.2
1984	32.271	4.034.897	10.757	13.644	2.608.332	7.134	-3.623	17.891	66.3	22.716.083	11.5
1985	33.329	5.994.754	11.343	13.789	4.152.927	7.058	-3.385	19.301	70.2	35.974.693	11.5
1986	35.593	7.561.157	11.105	13.343	5.012.345	7.457	-3.648	18.562	67.1	52.063.515	9.6
1987	45.552	12.353.041	14.158	14.261	8.884.331	10.190	-3.968	24.348	72.0	75.019.388	11.8
1988	46.304	20.470.614	14.335	21.892	16.809.242	11.662	-2.673	25.995	81.4	124.175.104	13.0
1989	47.169	33.827.597	15.792	17.471	24.819.337	11.625	-4.167	27.417	73.6	230.369.937	10.8
1990	50.908	58.754.864	22.302	18.649	34.070.324	12.959	-9.343	35.261	58.1	397.177.547	8.6
1991	47.566	88.914.271	21.047	23.716	57.373.403	13.593	-7.454	34.640	64.6	634.431.097	9.0
1992	50.484	159.624.008	22.871	26.024	101.995.210	14.715	-8.156	37.586	64.3	1.103.848.423	9.2
1993	65.428	328.889.534	29.428	21.532	171.144.044	15.345	-14.083	44.773	52.1	1.929.249.992	8.9

Kaynak: DİE, 1994 Yılı

Ayrıca uluslararası rating kuruluşlarının ülkemizin risk puanını arttırmaları, dış mali çevrelerde kredi notunun düşürülmesine neden olmuştur. Bu da krizin ortaya çıkmasında en büyük etkenlerden biridir... Dış borç bulma imkanının sınırlandırıldığı ve bulunabilen dış borçların hem yüksek faizli hem de Türkiye açısından son derece riskli bir para birikimi olan yen üzerinden japon piyasalarından sağladığı bir ortamda, hem kur'u düşük tutma hem de faizi düşürmeyi inada bindiren Hazine, bir anlamda krizin başlamasına neden olmuştur. Bu inat Merkez Bankası'nın döviz rezervlerini yaklaşık altı ay içinde yarısından fazlasının erimesine yol açmıştır. Rezerv miktarı 31 Kasım 1993'te 72 milyar düzeyindeki iken, 5 Nisan kararlarının açıklandığı hafta 3.04 milyar düzeyine inmiştir.¹⁰⁹

Kısacası 1989'dan itibaren adım adım gündeme girmesi gereken üretim krizi, ayrıca 32 Sayılı Kararnameyi yayınlayıp konvertibiliteye geçişle birlikte aşırı serbesti mal piyasalarında krize neden olmuştur. Böylece ekonomide oluşan tüm bu 5 Nisan kararlarının alınmasına yol açmıştır.

Alınan Kararları kısaca özetlersek;

* Döviz kurunun hedeflenen enflasyon oranı ile uyumlu bir şekilde gelişmesini sağlama,

* Uluslararası piyasalarda güvenin sağlanması, rezervlerin güçlenmesi ve ödemeler dengesinin iyileştirilmesi,

* Merkez Bankası parasal büyüklüklerin üzerindeki kontrol gücünün arttırmak, Merkez Bankasının Özerk bir yapıya kavuşturmak, ayrıca Hazine ve diğer kamu kurumlarının Merkez Bankasından kredi kullanımlarını sınırlamak,

* Sermaye piyasasında yeni düzenlemelere gitmek,

* İhracatı arttırmak için uygulamaya başlanan prim sisteminin kapsamının genişletilmesi ve ihracata gereken hız verilerek istikrarlı büyümenin sağlanması.

* Kamu harcamalarının sınırlandırılabilmesi için gerekli tasarruf tedbirlerinin uygulanmaya konulması ve devletin iç borç yükünün hafiflemesi,

* Kamu gelirlerini arttırmak amacıyla gerekli vergi düzenlemelerine gidilmesi,

Uygulamaya konulan istikrar kararlarının birinci kısmı ekonomik düzenlemeler oluşturmuşken ikinci kısmı yapısal düzenlemeler oluşturmuştur. Bunlar;

* Özelleştirme ile ilgili çalışmalar,

* Tarımsal destekleme politikası ile ilgili çalışmalar,

¹⁰⁹ GÜLDAĞ, s. 10.

* Sosyal Güvenlik Kuruluşları ile ilgili düzenlemelerdir.

Genel olarak ikinci kısımda görülen kararlardan bir kaç ay sonra tamamen vazgeçilmiştir. Sadece bu plandan bağımsız olarak "Özelleştirme Yasası" çıkmıştır.

B- ALINAN KARARLARDA UYGULANAN STRATEJİ

Genel olarak ekonominin istikrarının sağlanmasında ortodoks ve Heterodoks politikalar çerçevesinde çok sayıda katı tutum stratejisi uygulanmaktadır.¹¹⁰ Dünyada alınan istikrar önlemlerinin kapsamına bakıldığında bu kararların ya ortodoks ya da heterodoks kararlar olduğu görülmektedir.

Ortodoks istikrar politikaları, özellikle nominal para miktarının kontrolünü ve kamu harcamalarında yapılacak anlam kısıntılarını içermektedir... Ortodoks politikalar, bilindiği gibi, esasen mali ve parasal disipline, değişen ölçülerde de devalüasyona dayanır. Kronik enflasyon yaşayan ülkelerde enflasyonla mücadele de ortodoks politikaları başarısı, enflasyonist beklentiler, açık ve zımni sözleşmeler ve politikadaki güvenilirlik yokluğu gibi nedenlerle tartışılmaktadır.¹¹¹ Heterodoks istikrar önlemlerine gelince, böyle bir istikrar paketinde genellikle bir geçici uzlaşma çerçevesinde, ücret, faiz, döviz kuru gibi, fiyatlardaki artışın bir kısmı dondurulmakta ve bir gelirler politikası uygulamaya konulmaktadır. Ülkemizde bu politika konulurken özel sektör mallarının fiyatlarına yönelik bir dondurma olmamıştır. Bu nedenle 5 Nisan kararları ne tam bir heterodoks ne de tam bir ortodoks kararlar değildir. Kuşkusuz bu sırada parasal ve mali kısıtlamalara da gidilmektedir.

Ülkemizde 5 Nisan kararlarında sabitleştirilmesi öngörülen anahtar fiyat olarak döviz kurunu, ücret ve maaşları görüyoruz. Nitekim bu kararlar, 1995 İsrail programında sabitleştirilen döviz kuru olmuştur.

Başlangıçta döviz kurlarında ani sıçrama etkisi yaşanmıştır. 3-4 hafta içinde döviz kurları olması gereken düzeyine dönmeye başlamıştır. Ancak kurların istikrarı, çok yüksek faizlerle (yıllık % 406'lık) hazine bonusu çıkarılmasıyla sağlandığından bunun reel sektör üzerindeki etkisi açılı olmaktadır. Ayrıca alınan ekonomik önlemlerin sonucu olarak ithalat talebinde meydana gelen önemli düşüşü döviz talebi üzerindeki baskıyı hafifletmektedir. Böylece ya mevcut döviz rezervleri kullanılarak ya faiz oranları

¹¹⁰ PARASIZ, s. 187.

¹¹¹ Cevat GERNİ, "Türkiyede 1980-1990 Döneminde Uygulanan İstikrar Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme" Finans Dergisi Yıl II Sayı 18 Haziran, 1991 s. 85.

yükseltilerek ya da ithalat talebi düşürülerek döviz kurlarının bir süre sabitleştirilmesi mümkün olabilmektedir. Para arzının anahtar değişken olarak seçilmesi hızlı enflasyon yaşayan bir ekonomide hızla yol alan bir aracı ani fren yapması ile düşeceği duruma benzer etki yapacağı için düşünülemezdi. Bu durumda geriye ücret ve maaşların sabitleştirilmesi kalmaktadır. 5 Nisan kararlarında bu da yapılmıştır.¹¹²

C- PROGRAMIN EKONOMİDE YARATTIĞI ETKİ

5 Nisan kararlarının alınmasının temel nedeni kamu sektörü açıklarının kapatılması ve devletin iç borç yükünün hafifletilmesidir. Nitekim bu amaçla kamunun ürettiği mal ve hizmetleri büyük oranda zam yapılmıştır. Ayrıca alınan kararların özel sektör üzerindeki en önemli etkisi özel sektör yatırımlarının yavaşlaması şeklinde olmuştur. Özel sektör yatırım harcamalarının yavaşlaması ekonomide stagflasyonu ağırlaştırıcı etki yapmıştır. Özellikle talepte meydana gelen daralma üretimi bir süre sonra (Ludberg geçiksemi) olumsuz yönde etkilemiştir. Öyle ki, bazı sektörlerde deflasyonist etki yapmıştır.

Uygulamada önceliği, kamu gelirlerinin artırılması ve harcamaların azaltılması alıyordu. Aşamalı bir yaklaşımla, 1994'ün ikinci çeyreğinden başlayarak, bir yarıdan kamu gelirlerini azaltırken, bununla eş zamanlı olarak kamu gelirleri de arttırılacaktır. Sonuçta, 627 Trilyon TL gelir, yaklaşık 819 Trilyon TL gider ile bağlanmış olan 1994 konsolide bütçenin, gelirlerinin 65 Trilyon TL arttırılması, giderlerin de 31 Trilyon TL azaltılması istenmektedir. Gelir gider düzenlemeleri gerçekleştiğinde de yaklaşık 192 Trilyon TL öngörölmüş olan konsolide bütçe açığı yarıyarıya azalarak ve 96 Trilyon TL'ye düşecektir.¹¹³ 1994 sonu itibariyle 753.440 Trilyon TL konsolide bütçe gelirleri ile 899.375 Trilyon TL konsolide bütçe giderleri gerçekleşerek, istenen hedeflere az çok ulaşılmıştır. Bu dönemde konsolide bütçe, faiz ödemeleri hariç Kamu kesimi finansman dengesi ilk kez fazla vermiştir.

1988 yılından itibaren süregelen kamu kesimi borçlanma gereğindeki artış eğilimi tersine çevrilmiştir. 1988 yılında % 4.8 olan KKBG/GSMH oranı 7.3 puan artarak 1993 yılında % 12.1'e yükselmiştir. 1994 yılında bu oran 4.6 puan seviyesinde azalarak % 7.5 seviyesinde gerilemiştir.

Merkez Bankası rezervleri 5 Nisan 1994 tarihinde 3.04 milyar düzeyinde iken 23 Aralık 1994 tarihinde 7.1 milyar dolara ulaşmıştır.

¹¹² PARASIZ. s. 190.

¹¹³ PARASIZ. s. 201-202.

İstikrar programının yükünü eşit dağılımını sağlamak için ilk kez ek vergi alınmış ve kamu gelirlerinin artamsında en büyük etken olmuştur.

Özeleştirilmesmevzuatı ilk kez derli toplu ve fonksiyonel şekilde yeniden düzenlenmiş ancak yeterli şekilde başarı gösterememiştir.

Alınan kararlar ile tarımsal desteklemenin yeniden gözden geçirilerek rasyonel bir yapıya kavuşması sağlanmıştır. Birkaç ürün dışında destekleme alımları kaldırılmıştır. Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri ilkkaz destekleme alımlarını kamu finansmanı üzerinde baskı yaratmadan kendi imkanlarıyla gerçekleştirmişlerdir.

İstikrar kararlarının iç ekonomide yarattığı bütün bu iyileştirmeler karşın, çok denecek fiyat artışları karşısında parasal servetlerde bir azalışa neden olarak, tüketim harcamalarının kısılması sonucunu doğurmuştur. Fiyat artışları ekonomide reel ücretleri düşürücü etkiyi yaratarak çalışanlar açısından gelir kaybına uğramalarına neden olmuştur.

Ayrıca istikrar kararlarını izleyen dönemde faiz oranlarının aşırı yükselmesi ve bunun sonucu ekonomik birimlerin portföylerinde tuttıkları arsa, konut, altın gibi aktifleri elden çıkartarak hazine bonosu ve devlet tahvili almalarına neden olmuştur.

Tüketim mallmırındaki düşüş sonucu üretim (otomobil başta olmak üzere) durma noktasına gelmiştir.

D- UYGULAMA SONRASI ELDE EDİLEN SONUÇLAR

Ekonominin içine girdiği krizden kurtulmak amacıyla alınan kararlar, geçen süre içinde istenilen hedeflere genelde ulaşılmamıştır. Şöyleki;

* İstikrar programının yürürlüğe konulmasından hemen sonra talepteki daralma ve arz şoklarına bağlı olarak ekonomide bir durgunluk yaşanmış fakat süreli olmuştur.

* 5 Nisan 1994 tarihini izleyen günlerde kamu ve özel sektör mal ve hizmetlerinin fiyatlarında Nisan ayında % 32.8 (TEFE), % 24.7 (Tüketici) ve Mayıs ayında % 9 (TEFE) ve % 10 (Tüketici) fiyatlarındaki hızlı yükselişten sonra, fiyat artış trendinde uygun bir gelişme gözlenmiştir.¹¹⁴ Ancak 1995 Temmuz'unda tüketici eşya fiyatlarındaki artış, 1994 Temmuz'una göre % 106.3 daha yüksektir. Toptan eşya fiyatlarında ise 1995 temmuzunda önceki yılın aynı ayına göre % 113.6 artış gerçekleşmiştir.¹¹⁵ 1996 yılı Şubat ayı itibariyle tüketici fiyatlarında % 77.5, toptan eşya fiyatlarında % 63 düzeyinde

¹¹⁴ PARASIZ, s. 209.

¹¹⁵ Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Temmuz-Ağustos-1995, s. 2.

bir gelişme yaşanmıştır.

Kararların uygulanmaya başlamasından sonra büyüme hızında % 6.2 gibi bir düşme görülürken, 1995 yılında bu oran % 8.1 ile beklentilerin çok üzerinde gerçekleşmiştir.

* 5 Kararlarından sora bütçe açığı büyüdü kararların alındığı 1994 yılında bütçe açığı 150 Trilyon 839 milyar olarak gerçekleşirken 1995 yılında bütçe açığı ise 400 trilyonu aşmıştır.

* Mart 1994'te 418 trilyon 337.7 milyar olan iç borç stoku, 1996 Şubat sonu itibariyle 1 katrilyon 776 trilyon 575 milyar liraya yükselmiş ve iç borç stoku 1994 yılının aynı ayına göre 4 kat arttığı görülmektedir. 1994 yılının sonunda 65 milyar 601 milyon dolar olan dış borç stoku ise, 1995 yılında 73 milyar 171 milyon dolara ulaşmıştır. Ayrıca ihracatın ithalatı karşılama oranı 1994 yılında % 77.8 iken 1995 yılında bu oran düşerek % 60.6'ya gerilemiştir.

* 1993 yılı sonunda altı milyar 433 milyon dolar olan cari işlemlerdeki açık, 1994 yılı sonunda 2 milyar 631 milyon dolar fazlaya dönüşmüş ancak 1995'in Ocak-Kasım döneminde 958 milyon dolar cari işlemler dengesinde açık meydana gelmiştir.

* 1994 yılında doğrudan özelleştirmeden 565.2 milyon dolarlık gelir sağlanırken, 1995 yılında 440.4 milyon dolar gelir elde edilmiştir.

* 5 Nisan kararları öncesi bankalararası Türk lirası piyasasında % 1000'ler civarına çıkan gecelik faiz oranları, 1996 Nisan'ında % 90'lar düzeyinde gerçekleşmektedir.

* Kararlar öncesi 1993 yılı sonu itibariyle üretim yıllık ortalama % 8.1 oranında artarken, kararların alındığı 1994 yılında üretim % 6.2 azalmış, 1995 yılında ise % 12.2 oranında üretim artışı artmıştır.

Ekonomik dengelerde oluşan bu olumsuz gelişmelerin yanında sosyal dengelerde olumsuzluklar ileri boyutlarda yaşanmış ve yaşanmaktadır.

5 Nisan kararları en büyük etkisini ücretliler üzerinde gerçekleştirmiştir. Kamu çalışanlarının ücret artışları baskı altına alınarak harcamalarını kısma programı sonrasında 1994 yılında tüketici fiyatlarında % 125.5 toptan eşya fiyatları % 149.6 oranındaki fiyat artışları karşısında maaşların % 54 oranında arttırılmasıyla alım gücü % 71 oranında azalmış bu oran 1995 ve 1996 yıllarında azalmaya devam ederek % 59'lara kadar inmiştir.

Öte yandan kırsal alanda yaşayan çiftçiler de kararlardan nasibini almışlardır. Destekleme alımlarının yeterli olmaması ve ürün fiyatlarının yeterli düzeyde belirlenmemesi bu kesimi çok zor duruma düşürmüştür.

Sonuç olarak, 5 Nisan 1994 istikrar tedbirlerinin uygulamaya konulmasından iki yıl

geçmesine ramen asıl, amaca ulaşamamıştır. Geçen süre sonunda üretim artışı, ekonomik büyümede sorunlar, ekonomide gerileme, kamu harcamalarında artış, yüksek oranlı enflasyon ve büyük oranlarda işsizlik ve ücretli kesiminin ağır bir yük altında ezilmesi gibi kötü bir tablo gerçekleşmiştir. Bu dönemde gerekli tedbirler alınmadığı takdirde bir süre sonra yeni bir istikrar programının uygulamaya konulacağı açıktır.

E- GELİR DAĞILIMINDA YARATTIĞI ETKİ

5 Nisan 1994 öncesinde ve sonrasında yaşanan ekonomik olaylar ülkemizde çok bozuk olan gelir dağılımını daha da bozmuştur. Özellikle izlenen heteredoks şok politikası sonucu fiyatlar hızla yükselirken, maaş ve ücretler aşağı yıkırı dondurulmuş olması çalışanların büyük ölçüde fakirleşmesine neden olmuştur.

5 Nisan kararları sonucu ülkemizde gelir dağılımında önemli değişiklikler olmuştur. Alınan kararların yükü büyük ölçüde sabit gelirlilerin, ücret maaşlara donduruların üzerine pinmiştir. Bu nedenle programın içerdiği yapısal reformaların bir an önce tamamlanması gerekir. Çünkü genellikle her istikrar paketinde olduğu gibi yük yeniden sabit ve dar gflirlilerin üzerine binecektir. Ancak bu kesimin soluk alacak hali de kalmamıştır.¹¹⁶

1993 yılında kişi başına GSMH'nin cari fiyatlarla % 11.0 iken, 1994 yılında bu oran (-270) düşmüştür. Yine kişi başına milli gelir 1993'te 3.004 iken 1994'te 2.192.7. dolara düşmüş ancak 1995 itibariyle kişi başına milli gelir 2685 dolara ulaşmış ve 1994 yılına göre 492.3 dolar artmıştır. Ancak bu artışa rağmen kişi başına milli gelir rakamı dolar bazında 1993 yılı düzeyine ulaşamamıştır.

İlgili dönemde işsizlik Nisan-1994'te 20.305.000 olan toplam istihdam Ekim 1994'te 20.397.000 olarak gerçekleşmiştir. Ekim-1994 rakamı bir önceki yılın aynı dönemiyle karşılaştırıldığında % 2.5'lik bir artışa denk gelmektedir. Ekim 1994'te toplam işgücü bir önceki döneme göre % 0.2 azalarak 22.136.000'e inmiştir. Bu gelişmeler sonucu işsizlik oranı % 7.9 olmuştur.

¹¹⁶ PARASIZ, s. 234.

Tablo 24 : Kişi Başına Gayri Safi Milli Hasıla

Yıllar	Yıl Ortası Nüfus (BİN)	TL	Cari Fiyatlarla			Sabit Fiyatlarla	
			Gelişme Hızı (%)	Dolar	Gelişme Hızı	TL	Gelişme Hızı
1990	56.203	7.066.838.9	68.4	2.682.4	36.9	1.505.110.3	6.8
1991	57.305	11.070.462.3	56.7	2.620.5	-2.3	1.481.320.6	-1.6
1992	58.401	18.897.020.8	70.7	2.707.5	3.3	1.546.592.0	4.4
1993	59.491	33.573.525.4	77.7	304.1	11.0	1.641.871.6	6.2
1994	60.579	64.436.429.7	91.9	2.192.7	-27.0	1.515.596.5	-7.7
1995				2.685.1			8.1

Kaynak: DİE, 30.3.1995 Bülteni Üçer Aylık Dönemler İtibariyle GSMH Sonuçları

Yukarıda bahsettiğimiz tüm göstergeler uygulanan istikrar tedbirlerinin diğerinde olduğu gibi sabit gelirliler aleyhine geliştiğini ispatlamaktadır. Bu konuda gereken çalışmalar yapılmadığı gibi sorunun üzerine de eğinilmemektedir. Bugüne kadar uygulamaya konan istikrar programlarıyla sorunların çözümünü ücret ve maaşları dondurularak kısa yoldan aşmaya çalışılmış, toplumsal yönü düşünülmemiştir. Toplumda gelir dağılımında oluşan dengesizliklere bağlı olarak, toplumsal patlamalar yaşanmakta ve bu patlamalar gün geçtikçe artmaktadır. Hükümetlerin bir an önce yapısal reformları gerçekleştirecek, refah düzeyini artırıcı ve daha adil bir dağılımının sağlanmasına yönelik çalışmalar yapması ve bu sorunlar üzerine önemle eğililmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Günümüz toplumlarının refahını sağlayacak ve yaygınlaştıra olan GSMH'daki büyüme ve onunla birlikte gelir dağılımı politikalarının geliştirilmesi hususu, sosyal adalet amaçlarında en önemli araç olarak kullanılmaktadır. Gelir dağılımı politikaları, ulusal refah çatısında çok önem kazanmıştır. Farklı ekonomik sistem ve gelişme düzeyinde bulunan tüm ülkelerde gelir dağılımının iyileştirilmesi iktisat politikalarının temel amaçları arasında yer almaktadır.

Ülkelerdeki gelir dağılımı eşitsizlikleri genelde gelirin oluşma sürecinde ortaya çıkmaktadır. Yapısal ve sosyo-ekonomik etkenlere bağlı olarak, toplumun büyük çoğunluğunun yeterli servete sahip olmayışı, sahip olduğu üretim faktörlerinden de yeterli gelir elde edememelerine yol açmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde devletin vergileme, kamu harcamaları ve kamu borçlanması gibi yeniden gelir dağıtıcı politikaları yeterli düzeyde oluşturamaması gelir dağılımındaki eşitsizliklerin daha da büyümesine yol açmaktadır.

Diğer yandan söz konusu ülkeler sahip oldukları özelliklere bağlı olarak sık sık ekonomik bunalımlara sürüklenmekte ve bunalımdan çıkış için istikrar programlarını uygulamaya koymaktadırlar. Uygulanan istikrar programları da nitelikleri itibariyle varolan eşitsiz gelir dağılımını daha da bozmaktadır.

Yapılan bu çalışmalarda sık sık gündeme gelen istikrar programlarının gelir dağılımı üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, ekonomik bunalımların genel bir açıklaması yapıldıktan sonra bunalımın göstergelerinden enflasyon, işsizlik ve dış ödeme güçlüklerinin ekonomik krizlere nasıl sebep oldukları ortaya konmuştur. Ekonomilerde

sorunlara neden olan enflasyonun sabit gelirliler aleyhine gelişme gösterdiği ve gelir dağılımında dengesizlikler yarattığı tespit edilmiştir. Ülkemizde dış ödeme güçlüğüne artması, hızlı nüfus artışı ve yatırımlardaki yetersizliğe bağlı olarak meydana gelen aşırı boyutlardaki işsizlik bunalımların oluşmasında başka bir neden olarak tespit edilmiştir. Ayrıca ekonomik bunalımlar sonucu alınan istikrar politikaları incelenmiştir. Birinci bölümde son olarak gelir dağılımı kavramı, tespiti ve ölçütleri açıklanmıştır.

İkinci bölümde ise Türkiye’de ise gelir dağılımı ile ilgili çalışmalar hakkında sektörel, fonksiyonel ve kişisel bazda bilgi verilmiştir. Ülkemizde gelir dağılımına yönelik yapılan çalışmaların daha çok kişisel bazda yapıldığı görülmüştür. Daha sonra ülkemizde gelir dağılımını etkileyen faktörler olarak, nüfus artışı, işsizlik, enflasyon ve vergilendirme politikaları analiz edilerek; ücretlerin enflasyon seviyesinin altında artırılması, vergi sisteminde dolaylı vergilere ağırlık verilmesi ve izlenen yüksek faiz politikalarının bozuk olan gelir dağılımını daha da kötüleştirdiği belirlenmiştir.

Üçüncü bölümde ise, dönem dönem uygulabaya konulan istikrar programları incelenerek, bu programların gelir dağılımı üzerinde yarattığı etkiler açıklanmıştır. Özellikle 24 Ocak ve 5 Nisan istikrar tedbirleri sonrasında toplumdaki ekonomik e sosyal dengeler büyük ölçüde bozulmuştur. Çünkü her iki istikrar programıda. sorunların çözümünü ücret ve maaşları dondurarak aşmaya çalışmıştır. Uygulanan bu istikrar politikaları ülkemizde gelir dağılımının daha da bozulmasında etkili olmuştur.

Sonuç olarak ülkemizde siyasi, ekonomik, sosyal istikrarın korunması için bugüne kadar büyümeye verilen öncelikten dolayı ihmal edilen gelir dağılımının iyileştirilmesine yönelik politikaların uygulamaya konulmasının zorunlu hale geldiği söylenebilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ALKİN Erdoğan, : **ULUSLARARASI İLİŞKİLER**, İstanbul-1978.
- AREN Sadun , : **GELİR DAĞILIMI VE VERGİLER**, Bir Dönem Yazarları (1980-1988), İstanbul - 1989.
- ATILLA İsmet, : **TBMM PLAN VE BÜTÇE KOMİSYONU** , 1995 Yılı Bütçe Konuşması, Maliye Dergisi, Sayı: 117, Mart-Aralık-1994.
- AYAN Oğuz ve
AYDIN Ali Razi, : **MALİYE VE FON POLİTİKALARI**, Ankara-1991
- AYDIN İzzet, : “Kambiyo Pisayaları Organizasyonu ve Kambiyo Kurul
: Seçimi Faktörleri”, Para - Kredi Dergisi, Sayı: 19 Mayıs-1983.
- BORATAY Korkut : Inter-Class and Intra-Class remations of Distribution under “Structural Adjustment”: Turkey during the 1980.
- BORATAY Korkut, : **YENİDEN DAĞILIM MEKANİZMALAR**, “1980’li Yıllarda Gelir Dağılımı” 1989. TÜES.
- BÜYÜKDENİZ Adnan, : **TÜRKİYE’DE FAİZ POLİTİKALARI**, İstanbul-1991.
- DİRİMTEKİN Halil, : **PARA, KREDİ VE BANKA**, Eskişehir, 1974.
- DİSK-AR, : “Ücretlilerin Toplam Vergi Yüğü” % 44 Disk Araştırma
: Enstitüsü Aylık Bülteni, Aralık-1993, Sayı: 12.
- DİSK-AR : “Ekonomik Paket Türkiye’nin Durdurmasına Çare mi?” Disk
Araştırma Enstitüsü Aylık Bülteni-Mart-Nisan-1994.
Sayı: 15.
- DİLİK Sait, : **SOSYAL GÜVENLİK**, Ankara, 1992.
- DOĞAN Harun, : **Ekonomik Gelişme Süreci ve Türk Lirasının
Korvertibilitesi** , Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir-1988.

- DPT Müsteşarlığı, : **GELİR DAĞILIMI VE POLİTİKALARI ÖZEL İHTİSAS RAPORU**, Yayın No: DPT: 2370-DİK: 436, Aralık-1994.
- DÜLGEROĞLU Ercan
AYTAÇ Mustafa : “Ketlerde Yaşayan Ücretli Kesimin Telafi Edici ve Tamamlayıcı Gelir Kaynakları. Bursa Örneği Fredrick Ebert Vakfı, 1992.
- EKİNCİ .N Kadri, : **YENİDEN DAĞITIM MEKANİZMALARI** “Tarım Kesimine Dönük Politikalar ve Sonuçları” TÜSES-1989.
- GERNİ Cevat, : “Türkiyede 1980-1990 Döneminde Uygulanan İstikrar Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme”
- GÜÇLÜ Sami, - BİLEN Mahmut, : “1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımından Meydana Gelen Değişmeler ve Bu Değişmeler Üzerinde Etkiler Olan Sebebler” Yeni Türkiye Dergisi 1995, Sayı: 6.
- GÜLDAĞ Nalan, : “5 Nisan Kararları Neden Oldu, Neler Olabilir” İktisat Dergisi, Mayıs Haziran-1994, Sayı: 349.
- GÜVEN Sami, : “Temmuz Bankacılığının Toplumdaki Gelir Servet Dağılımı Üzerine Etkileri”, Amme İdareleri Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2, Ankara-1983.
- İSLATİNCE Hasan, : **Moneterist Yaklaşım Çerçevesinde Parasal Gelişme ve Enflasyon**, Eskişehir, 1992.
- JOHNSON Harry G., : Essays In Monetary Economics, George Allen and Unwin 1967.

- KARAMAN İsmail, : "Dünya da ve Türkiye'de Gelir Dağılımı" Yeni Türkiye Dergisi Eylül-Ekim-1995, Yıl: 1, Sayı: 6.
- KARLUK Rıdvan, : **Uluslararası Ekonomi Teorisi, Uygulama, Sistem, Kavramlar**, İstanbul, 1984.
- KAZGAN Gülten, : "Türkiye'de Gelir Bölüşümü Dün ve Bugün", Fredrick Ebert Vakfı Yayını, İstanbul: 1990.
- KEPENEK Yakup, : **GELİŞİM, ÜRETİM VE SORUNLARIYLA TÜRKİYE EKONOMİSİ**, Şubat, 1987.
- KEPENEK Yakup - YENTÜRK Nurhan, : **TÜRKİYE EKONOMİSİ**, İstanbul, Ekim-1995.
- ÖZGÜNER Yalman, : "Para ve Kredi Politikalarının Tarihsel Gelişimi" -Finans Dünyası, Haziran 1991, Sayı: 18, Yıl: 2.
- ÖZKAN Nevin, : "Planlı Dönemde Türkiye'de Kosolide Devlet Bütçesi Açıklarının Nedenleri (Vergi Gelirleri Açısından)" Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporları Dizi, Sayı 3, Ankara, 1987.
- ÖZTUNA Ayşe, : "1980 Sonrasında Uygulanan İstikrar Politikalarının Türk Tarım Sektöründe Etkisi", Maliye Dergisi; Sayı: 120, Eylül-Aralık-1995.
- PARASIZ İlker, : **Kriz Ekonomisi Hiperenflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları**, Bursa, 1995.
- PİRİMOĞLU Abdul Baki, : **PARA POLİTİKASI**, Anadolu Üniversitesi, İİBF, Teksir, Eskişehir-1988.

- SAVAŞ Vural, : İKTİSAT POLİTİKASINA GİRİŞ, İstanbul, 1982.
- SÖNMEZ Mustafa, : TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BUNALIM, Ankara-1980.
- ŞAHİN Hüseyin, : Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu, 2. b., Bursa 1993.
- ŞENEL Adnan, : "Korkut BORATAY'la Gelir Dağılımı Üzerine Mülakat" Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim-1995 Sayı: 6 Yıl: 1.
- THEMA LAROUSSE, : BUGÜNÜN DÜNYASI, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993-1994.
- TÖRE Nihat, : Döviz Kuru Politikası Doçentlik Tezi, Ankara-1979.
- TÖRÜNER Mete, : YENİDEN DAĞILIM MEKANİZMALARI, Türkiye'de Ücretlilerin Kazanç Durumundaki Gelişmeler,(1980-1990),TÜSES Yayınları, İstanbul 1992.
- UYGUR Ercan, : "Enflasyonun Aktörleri, Faktörleri ve Anti Enflasyonist Politikalar", İktisat İşletme ve Finans, Malı ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Aylık Yayın, Sayı. 91, Yıl: 9 EKİM 1993.
- YAĞLI Fahrettin, : Türkiye Ekonomisi İçin Ekonometrik Bir Model Çalışması, İstanbul, 1982.
- YILDIZ Bekir, : ÇALIŞMA POLİTİKASI, "Gelir Dağılımı ve Enflasyon", 2.b. İstanbul-1992.
- Sebahattin ZAIM, : Çalışma Ekonomisi, Filiz Kitabevi, İstanbul. 1992.

_____ Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Temmuz-Ağustos, 1995.

_____ DİE Türkiye İstatistik Yıllığı, 1994, Şubat-1995.

_____ DPT, 1994 Yıllığı Programı.

_____ DİE Türkiye İstatistik Yıllığı, 1983.

_____ İstatistiklerle Türkiye 1994 Kasım-1994

_____ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yayın No: 117, 1995.

_____ Ayrıca Muhtelif Dergi ve Gazetelerin Çeşitli Sayılarından Yararlanılmıştır.